2
1968
MARULIĆ
HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:

Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:

Zvonimir Čičak, Enver Čolaković, Pere Dulčić, Ivan Golub, Radovan Grgec, Dubravko Ivančan, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ton Smerdel, Dinko Tusun, Marijan Zidarić

Omot: Josip Martinko

Revija izlazi četiri puta godišnje.

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Uredništvo prima stranke svakog dana, osim subote, od 11 do 13 sati i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopisi se ne vraćaju.

Cijena 8 ND po primjerku.

Godišnja pretplata (za 4 broja) 30 ND, polugodišnja (za 2 broja) 15 ND. Uplaćuje se na tekući račun HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001

1-4-3769/098

Godišnja pretplata za inozemstvo 4 dolara, uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32009-10-268

Tiskara: Epoha, Zagreb
Savska c. 122

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU — IZDAJE HRV. KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA

BROJ 2 ZAGREB, PROSINAC 1968. GOD. I

G. GIRARDI

VJERNICI I BEZVJERCI U NOVOM SVIJETU

Problemi, što ih je pokrenuo suvremeni ateizam, obuhvaćaju na neki način čitav život Crkve, pozivajući je na neprestano obnavljanje i pročišćavanje[1]. Ovdje bismo htjeli uočiti kako se i u kojem posebnom smislu ti problemi tiču katoličkoga laikata.

Laik (svjetovnjak), koji je dužan da djeluje u svijetu, više je nego svećenici i redovnici u kontaktu s bezvjercima te bolje pozna objektivne i subjektivne okolnosti što su dovele do ateizma. On lako susreće ateistu u raznim problemima, pa i tamo gdje ne pristaje uz rješenja što ih ovaj predlaže. Na svim razinama ateizam se javlja pred njegovim očima konkretno, kao stil života i civilizacije, i stoga on više ne može vjerovati a da pri tom ne bira. Ateizam, dakle, nije za njega samo »objektivna« pojava, koju treba hladno proučavati, nego unutarnji nemir koji ga muči i znade čak uzdrmati njegovu sigurnost.

S obzirom na svoj specifični položaj, kršćanski laikat često je jedino područje susreta ateizma i kršćanstva. U povijesnoj i psihološkoj genezi ateizma pomanjkanje, ako ne i odsutnost, kršćanske specifično laičke duhovnosti, igrala je i igra prvorazrednu ulogu. U stvari, ateizam se često javlja kao traženje svjetovnih vrijednosti, njihove stalnosti i samosvojnosti. On tu, kao ni drugdje nema ishodište u samome sebi, nego u kritičkom reagiranju na razne religije, tj. u zapadnom svijetu na kršćanstvo[2].

Ova kritika ne odnosi se samo na sistem ideja, nego također i u prvom redu na sistem vrednota, tip osobnosti i civilizacije u kojem svjetovne vrijednosti nisu na odgovarajući način integrirane i u kojem dimenzija »laikata« ne nalazi mjesto što joj pripada. S toga razloga konfrontacija tih dviju slika svijeta nužno stavlja jedan nasuprot drugome dva tipa laičke osobnosti što su ih ti nazori uspjeli stvoriti.

Novi tip odnosa, koji Koncil želi uspostaviti između vjernika i nevjernika, ne može, dakle, proizaći jednostavno iz promjene stava u ovoj ili onoj točki, nego iziskuje potpunu obnovu kršćanske perspektive i posebno je povezan s koncepcijom laičke osobnosti. Temeljito proučavanje toga problema moralo bi dati tom odnosu mjesto u njegovu dogmatskom okviru, ispitati njegove implikacije u spiritualnom i pastoralnom pogledu te istaknuti odgojni stil što ga on zahtijeva.

[1] Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes«, no. 21;
[2] Ibid. no. 19;

Jednom riječju, trebalo bi točno osvijetliti sadržaj velikoga koncilskoga plana koji se sastoji u tom da se formiraju »zaista novi ljudi, tvorci novoga čovječanstva«[3]. Iznijet ćemo samo neke aspekte iz te tako opsežne i složene problematike.

— — —

Laik je u naše vrijeme pozvan da živi u pluralističkom svijetu, tj. u svijetu gdje će njegova vjera biti sve manje obiteljska ili kulturna baština, a sve više stvar osobnog izbora; gdje ona više neće biti zaštićena od opasnosti, nego će se morati »izgraditi tako da može lucidno susretati poteškoće i da ih može svladavati«[4].

Iz »Deklaracije o vjerskoj slobodi« proizlazi da Crkva tu situaciju ne podnosi kao historijsku nužnost nego je smatra stanjem koje bolje odgovara bilo dostojanstvu čovjeka[5], bilo samom karakteru vjere[6]; ta se situacija javlja kao poziv na zrelije i autentičnije proživljavanje kršćanstva prema Evanđelju. Što se pak tiče teškoća, one »nužno ne nanose štetu životvornoj snazi vjere, ali mogu potaknuti duh na njezino točnije i dublje razumijevanje« te na njezino »pročišćavanje i sazrijevanje«[7].

Novu osobnost laika karakterizira zatim način na koji on »integrira« vjeru i život. Ateistička kritika, o kojoj smo govorili, mogla bi se rezimirati ovako: »Kršćanin ne može biti svjetovnjak u pravom smislu riječi; kao kršćanin on, u stvari, nema ni interesa za svjetovne vrijednosti ni samostalnosti koja je potrebna za njihovo ostvarenje. Dok je svjetovnjak građanin ove zemlje, kršćanin je prognanik iz ove »suzne doline«.

Ukoliko je kršćanska duhovnost bila inspirirana »monaškim« idealom, doprinijela je možda tome da se stvori slika o kršćanskom svjetovnjaku kao nekom koji se ne može prilagoditi svijetu. Ukoliko je civilizacija, koja se prikazivala kao kršćanska, bila u stvari klerikalna, ona je možda doprinijela tome da se stvori slika o kršćanskom laiku kao čovjeku koji je »nezreo« i nesposoban za samostalnu inicijativu. Stoga Koncil očito vrlo mnogo nastoji oko toga da afirmira svjetovne vrijednosti i samim time samosvojnost zvanja laika; on želi uspostaviti kršćanstvo u kojemu bi bilo moguće biti svjetovnjak.

No najteža posljedica »samostanske« duhovnosti za laika nije možda u tom što ga ona čini neprikladnim za sredinu u kojoj živi i »maloljetnikom«, nego što stvara podvojenost između »religioznoga« područja, koje karakteriziraju kulturni ili moralni odnosi,[8] i svjetovnoga područja koje ostaje potpuno strano utjecaju religioznnih uvjerenja i gdje laik djeluje u svjetovnom duhu[9].

Postoji, dakle, opasnost da »samostanska« duhovnost dovede do »svjetovnoga« stava prema životu. »Ovu podvojenost između vjere, na koju se mnogi pozivaju, i njihova ponašanja u svagdanjem životu valja ubrojiti u najozbiljnije zablude našega vremena«[10]. Svjetovni angažman kršćanskoga laika ostaje na taj način bez idealnih pobuda i gubi se u banalnosti; uz dojam sterilnosti (je li to samo dojam?) koji bez sumnje ostavlja taj tip obestjelovljene religioznosti i ljubavi, postoji opasnost da on stvori kršćane koji će, u usporedbi s nekim ateistima, pokazati manje idealizma.

[3] Ibid., no. 30;
[4] Ibid., no. 21;
[5] no. 1—8;
[6] no. 9—12;
[7] no. 62;
[8] Ibid., no. 43;
[9] Ibid. no. 43;
[10] Ibid. no. 43;

Naprotiv, u novoj će osobnosti laika religiozne i svjetovne vrijednosti biti integrirane u »vitalnoj sintezi«[11]; svjetovni će život naći u religioznoj svijesti snažne duhovne pobude, sačuvavši ipak potrebnu autonomiju na svom području. Vjera će na taj način otkriti svoju životnu i povijesnu plodnost, a autentičnost ljudskoga angažmana bit će usklađena s originalnošću kršćanske inspiracije.

Samo će se ovakva osobnost moći suočiti s ateističkim svijetom.

— — —

Kao što je rečeno, postoji neposredni kontinuitet između koncepcije osobnosti kršćanskoga laika i koncepcije odnosa s bezvjercima.

Vjera, koja bi se zasnivala na potrebi da se prilagodi sredini, bila bi sigurno uzdrmana u temeljima ozbiljnim susretom s ateizmom; zrela vjera će u tom susretu naći poticaj da se pročisti i produbi.

S druge strane, »samostanska« duhovnost unosi u odnose s nevjernicima svoj stav bijega i ograđivanja od svjetovnih vrednota. Koncil je, naprotiv, ističući pozitivni značaj tih vrednota, morao pronaći novi stav kako bi se mogao suočiti s onima koji su, iako bez vjere, nosioci autentičnih ljudskih vrijednosti.

Moguće je i potrebno da se u okviru tih vrijednosti ostvari »lojalni i razboriti dijalog«[12]. Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, »pošto je u više navrata istakla potrebu dijaloga sa svima ljudima bez ikakve iznimke«[13], smatra taj plan tako važnim da ga stavlja kao zaključak cijele poruke: »Želja za takvim dijalogom, koji će biti vođen samom ljubavlju prema istini i s potrebnom razboritošću, ne isključuje nikoga: ni one koji poštuju visoke ljudske vrijednosti, ne priznajući još njihova Tvorca, ni one koji se protive Crkvi te je progone na razne načine. Budući da je Bog Otac uzrok i svrha sviju ljudi, mi smo svi pozvani da budemo braća. Budući da nam je namijenjen isti božanski poziv, možemo i moramo surađivati, bez nasilja i primisli, na izgradnji svijeta u istinskom miru«[14].

Konačno, novost ovoga stava jest u jasnijoj afirmaciji primata ljubavi[15]; taj primat, doduše, u kršćanstvu nije nikada bio osporen, ali je često bio zamračen, u odnosima s predstavnicima drugih ideologija, apologetskim preokupacijama te stanovitom koncepcijom »borbenoga« karaktera Crkve; ispovijedanje istine nije uvijek vodilo računa o ljubavi, briga da se istakne transcendentni značaj katolicizma dovodila je katkada do omalovažavanja vrednota karakterističnih za druge vjeroispovijesti, religije i ideologije; obranom »Božjih prava« kadšto su se povređivala ljudska prava. U novom čovječanstvu postojat će potpuni sklad između istine i ljubavi, između Božjih i ljudskih prava[16].

[11] Ibid. no. 43, usp. no. 21;
[12] Ibid. no. 21;
[13] Ibid. no. 21, 28, 43, 62;
[14] No. 92. Ta se tema ponovno javlja u »Dekretu o apostolatu laika« (no. 14, 27, 29) te u »Dekretu o misionarskom djelovanju Crkve«;
[15] Gaudium et spes no. 28;
[16] Usp. »Deklaracija o vjerskoj slobodi«, no. 14;

Uspostavljanju atmosfere uzajamnoga povjerenja, svojstvene dijalogu, mnogo će doprinijeti priznanje Crkve da ima pravih ateista, koji su to bez vlastite krivnje i koji rade po svojoj savjesti[17]; tome doprinosi i strogo upozorenje: »Samo Bog sudi i istražuje srca. Prema tome, On nam zabranjuje da sudimo o bilo čijoj individualnoj krivnji«[18]. Istom cilju doprinosi i isticanje prava svakoga čovjeka (dakle, i ateiste) da postupa po glasu vlastite savjesti[19], poštujući, naravno, prava drugih ljudi.

Često upozorenje na razboritost u dijalogu traži da se ove opće direktive primijene, vodeći računa o raznim povijesnim situacijama i o raznim oblicima prisutnoga ateizma, razlikujući točno različite stupnjeve dijaloga (naročito politički i doktrinarni), slušajući lojalno upute kompetentnih crkvenih vlasti (koje će pak biti uvijek inspirirane koncilskim direktivama) i imajući neprestano na umu da Koncil govori o razboritosti zato da označi način kako dijalog treba voditi, a ne zato da ga eliminira.

Možda će, mogao bi tkogod reći, takav stil dijaloga, koji se u biti razlikuje od apostolata konverzije[21], nametnuti vjerniku odricanje od toga da navješćuje Isusa Krista? Uistinu, Koncil uzima izričito u obzir mogućnost da će »neko vrijeme nedostajati potrebni uvjeti za direktno i neposredno naviještanje Evanđelja«[22]. Ipak on ne prestaje naglašavati dužnost laika da navješćuju Krista nevjernicima[23]. Kako da se pomire ti zahtjevi?

Istina, ima način navješćivanja Krista koji nije spojiv s dijalogom u užem smislu riječi; to je stil magisterija. Međutim, sudionici u dijalogu moraju biti jednakopravni; nijedan od njih ne može se priznati kao učitelj drugome niti ima pravo da se kao takav nameće.

No ima način navješćivanja Krista, a taj ne samo da nije nespojiv s dijalogom, nego je za njega bitan; to je način, stil svjedočenja. Dijalog, doista, uključuje uzajamni napor sugovornika da se međusobno razumiju, a oni će se pravo razumjeti samo ako pronađu, preko vrednota koje su im zajedničke, idealne pobude za njihovo ostvarenje. Pronašavši svoje pobude i razloge za život i smrt, kršćanin, kojega pokreću potresne istine i koji je u svojoj egzistenciji ostvario sintezu sakralnoga i profanoga, svjedočit će o plodnosti svoje vjere[24] i dovesti sugovornika u dodir s Kristom.

Dijalog postaje naviještanje, kada je za kršćanina, koji je u tom angažiran, život Krist. Duša, koja žarko ljubi Krista, ne može a da tokom vremena konačno ne oda svoju tajnu.

(Preveo R. Grgec)

---

[17] »Dogmatska konstitucija o Crkvi«, no. 16, Gaudium et spes, no. 19;
[18] Gaudium et spes, no. 28;
[19] »Deklaracija o vjerskoj slobodi«, naročito no. 2;
[20] Gaudium et spes, no. 28;
[21] »Dekret o ekumenizmu«, no. 4;
22 »Dekret o misionarskom djelovanju Crkve«, no. 6;
[23] Ibid., no. 21, »Dekret o apostolatu laika«, no. 13, usp. 6, 10; Gaudium et spes, no. 21;
[24] G. Girardi, profesor na Papinskom univerzitetu u Rimu, radi s kardinalom Königom u Sekretarijatu za nevjernike. U tom svojstvu sudjelovao je u mnogim razgovorima i susretima s ateistima. Urednik je edicije »L'ateismo contemporaneo«. Mi ćemo prijevode donositi samo povremeno. Girardijev članak objavili smo zbog njegove aktualnosti u vezi s programom naše revije. Članak je objavljen u časopisima: Rocca (1. I 1966.) i ICI (15. IV 1966).

Ljubomir MARAKOVIĆ

PETAR PRERADOVIĆ

(Nastavak)

Spomenuvši ispod crte poznatu studiju Alberta Halera (o Poeziji Petra Preradovića, 1928), Barac nastoji polemizirati s Halerom, a da upravo ne navodi njegovih misli. Ali pritom zapada u drugu krajnost: on upozorava, kako je sve u Preradovićevu pjesništvu njegov osobni doživljaj, samo što Preradović toga izričito ne kazuje, jer je njegov odnos prema vlastitom životu diskretan, prigušen. Ima tomu svakako i osobnih razloga, ali se ipak ne smije pritom mimoići ni osnovni stav pjesnikov prema ulozi pjesnika u životu. Svi su veliki pjesnici u prvoj polovini XIX stoljeća svjesni svoje uzvišene zadaće: pjesnik je učitelj, prorok-poeta vates: Mickiewicz, Slowacki, Hugo, Puškin, a i svi drugi više ili manje izrazito. Racionalizam XVIII stoljeća uzdrmao je vjekovnu vjeru, ili ju je prebacio na sporedni kolosijek sumnjive vrijednosti. Treba dakle da pjesnik naknadi objavljenu vjeru, da dade ljudskom srcu ono, bez čega život gubi svaki smisao. Pjesnik se uspinje na visoko postolje, odakle navješta svomu narodu, narodima čitavog čovječanstva, riječi spasa i uzvišenih, neoborivih ideala. Otuda patos, u kojega svjetlu pjesnici gledaju pojave svagdanjeg života, da ih pretvore u vizije s perspektivama vječnosti. Ali takve će one biti samo ako su svakome pristupačne, jasne i očite. Ljudima, koje je preko pola stoljeća odgajala poezija simbolizma svojom zamagljenošću, neodređenom osjećajnošću i — nestvarnošću, postala je takva patetika stranom, pa je zato i drže hladnom i ukočenom. Tako se uvriježila i misao, da su Gundulićeve »Suze sina razmetnoga« samo neka propovijed puna retorike. Ali kad bismo uzeli razmatrati stih po stih toga upravo savršenog pjesmotvora, uvidjeli bismo, kako kroz tu »tipsku« i »svagdanju« priču snagom pjesnikove divne inspiracije struji vrela krv njegova vlastitog, istinskog i nepatvorenog života i života njegove okoline, pretopljena u sjajnu plastiku slika, koje ne može nitko poreći. Značajno je da i tu, silom nametnute fragmentarnosti školskoga rada, redovno ulaze u čitanke stihovi iz drugog »plača«, gdje se općenito govori o prolaznosti svijeta. Oni se tada doimaju kao čisto razmatranje, dok redovno ostaje nepoznat značajni realizam, upravo brutalni naturalizam u crtanju žene-zavodnice i propalog »razmetnog sina« iz »Zgriješenja«. Što se i Preradović u školama daje tako samo »in dosibus refractis«, tim se doduše ističu pojedine strane njegova pjesništva, ali se ne dobiva nikakva, a kamoli potpuna slika pjesnika i njegova pjesništva. No napokon — tu cjelinu i može pravo shvatiti samo odrastao i zreo čovjek, koji ide za potpunim i dubokim shvaćanjem života.

Tomu cjelovitom i potpunom shvaćanju pjesnika i njegova djela smeta kod čitaoca i u kasnijem životu mnogo a možda i bitno način, kako su dosad izdavane njegove pjesme. F. Marković uviđa, da bi tim djelima trebalo dati drukčiji raspored. Ali kako je tzv. Narodno izdanje prvo cjelokupno, izdano kao posmrtna počast historijskog značenja, mislili su izdavači, da treba svakako zadržati onaj poredak, kakav je bio za pjesnikova života u izdanjima, koja je on sam priređivao sa skupinama, kojih naslovi ili ništa ne kažu, ili

ne obuhvaćaju sve ono, što bi po smislu morali obuhvatiti. Naslov »Pjesme različne« ne znači upravo ništa, osim možda da su po sadržaju tako raznolike te nijedna od njih ne može pripasti u drugu skupinu, »Pjesme rodoljupke«. Ali zašto ne bi pod taj naslov mogle doći npr. »Dvije ptice« i »Zvanje Slavjanstva«? A zašto pjesma »Zora puca«, jedna od najljepših, ne ide u »rodoljupke«, nego u »prigodnice«, koje čitalac a priori smatra nekako inferiornijima, jer je prigodnicama pobuda često samo časovita, a inspiracija tipska, možda čak i šablonska? Zar zaista u »prigodnice« ide tako nježno i duboko osjećajna »Posveta prvenaca«, koja je jedna od definicija Preradovićeva pjesništva, ili veličanstvena oda »Slavjanstvu«? U svakom slučaju — dodamo li k tome još »Pjesme ljubovke« — kriterij je bio više ili manje po stvarnom sadržaju, a ni tu nije mogao biti potpuno dosljedno održan.

Marković uviđa, da »pokojnikova razredba pjesama nije uvijek objektivno prikladna i prema poetici udešena (Nar. izd. 4), pa odbivši veće »epske pjesni« ... »i dramatične pjesni« ... »možemo Preradovićeve pjesme razraditi u slijedeće vrsti: pjesničke pripovijesti; romance i balade, refleksivne pjesme, u koje idu poimence elegije, soneti, didaktične pjesme i alegorije, epigrami, poslanice; prave lirske pjesme: ode i popijevke« (str. 27). Ni Markovićeva podjela nije baš dosljedna, jer gdjekad »vuče« pomalo na školski kalup, a ne na poetiku, nezavisnu od formalističkih, čisto »školskih« pojmova: tako sonet (osim što teoretici-čistunci, kakvih kod nas ima[1], osporavaju ime soneta svakom »sonetu«, koji nije strogo Petrarkina oblika: jedanaesterac, s točno propisanim prepletanjem srokova; međutim, takva cjepidlačenja ne drži se ni svjetska književnost, gdje bi onda pogotovo kod nas toliki soneti, a napose Matoševi, bili »krivi« i »nepriznati«), ne znači i sadržajno neku posebnu kategoriju pjesništva, nego samo formu: jer sonet može biti i elegičan (kao što su elegične npr. sve »Nadgrobnice«), a može biti i didaktičan (kao što je »Ljudsko srce« i »Pamet i srce«) ili erotičan (kao što su svi Petrarkini soneti). Kad bismo htjeli usvojiti Markovićevo formalističko stajalište, tada bi sonetu uz bok stajala elegija, ali samo u klasičnom obliku elegijskog distiha (poput Cirakijevih »Firentinskih elegija«), a to je dakako apsurdno. Ni »didaktika« se ne da posebno izlučiti kao »refleksivna poezija«, jer je Preradović u čitavoj svojoj pjesničkoj ulozi — kako smo već razložili — učitelj. Pa tako i »Mujezin«, i »Dvije ptice« i tolike druge najraznolikije pjesme imaju upravo didaktičan karakter, dakako ne u onom smislu, kako ga ima Reljkovićev »Satir« — ali takva opet nije nijedna Preradovićeva pjesma. A o nezgodnosti izraza »prave lirske pjesme« ne treba ni govoriti: kao da je sve ono drugo »kriva lirika«.

Zašto nas toliko zanima pitanje pravične podjele pjesnikovih djela? Na to odgovara već Marković: »Od svih ovih kompozicijom se i ljepotom dikcije odlikuju romance, soneti, ode i popijevke, te ove vrsti pjesama najjače ističu

[1] Mislimo ovdje u prvom redu na inače zaslužnog prevodioca »Božanske Komedije« Mihovila Kombola, koji je uporno odbijao prijevod »Oslobođenog Jerusolima« (popa Vinka Premude) zato, što nije u Tassovu jedanaestercu (endecasilabo) nego u dvanaestercu naših pjesnika XVI stoljeća, koji su njim naknadili talijanski stih. U tom natezanju umro je Premuda, a njegov *potpuni* prijevod Tassova djela ostao je ne zna se gdje, i tako golem i zaslužan trud propao!

osobitost pjesnikova umijeća« (ibid). Ni Narodno, ni ostala, kasnija veća izdanja nisu nastojala primjereno svrstati Preradovićeve pjesme. Vodnikovo se veliko izdanje, kao kritično, mora držati kronološkog reda, dok se Šrepel drži Nar. izdanja, a Barac svrstava naprosto sve pod »Pjesme«, pa i tu uglavnom kronološki, donosi redom pjesme bez razlike. Vodnik pokušava (u malom izd. Narodne knjižnice), skupiti pjesme pod naslovom »Svitanje«, »Sumračje« i »Mistika svijetla«. To bi bio u neku ruku biografijski poredak, pa prema tome odgovara više prikazu razvoja pjesnikova duha negoli onomu što Marković pravilno traži: postaviti u prvi red pjesme, koje »najjače ističu osobitost pjesnikova umijeća«.

Samo u tom smislu potrebno nam je ovo kategoriziranje pjesama: da možemo ustanoviti, kakva je vrst pjesništva, odnosno kakve su one pjesme, koje možemo smatrati najjačim plodom pjesnikova duha, najizrazitijim očitovanjem njegove osobitosti. Čim se on bitno razlikuje od ostalog pjesničkog stvaranja oko sebe, a i od svojih vlastitih raznolikih tvorevina, koje ne nose tako izrazito žig njegova duha? U tom bi smislu prvo mjesto nesumnjivo zapremile: *Ode i himne*. Stavljamo ih zajedno, jer zaista nema neke određene granice između ta dva pojma. I ode i himne patetično su poezija. One se odnose na uzvišene pojmove, koji imaju sakralan karakter ili ga dobivaju pjesnikovim shvaćanjem, njegovim nadsvagdanjim zanosom. Za ode bismo, možda, — ako je već potrebno postavljati granice — mogli kazati, da im je predmet pojam, ideja — dakle nešto apstraktniji motiv (koji, dakako, može dobiti i alegorijski vidljiv lik, kao npr. Goetheov »Prometheus« ili »Mahomets Gesang«), dok himne slave predmet, bliže samom životu, kao što je domovina, narod — otuda »narodne« ili »državne« himne, — pa i različite skupine ljudskoga roda, udružene po zanimanju, zajedničkim životnim ciljevima i sl. Prema svojoj namjeni, ima oda — u novijem pjesništvu — više retoričan, a himna više pjevan značaj, premda znamo, da se i oda u Pindarovo vrijeme pjevala, kao što se prvotno pjevala uopće svaka pjesma.

Ako izlučimo tu skupinu pjesama iz njihova — često neznatnog — susjedstva dosadašnjih izdanja, gdje se nerijetko moramo ozbiljno truditi, da ih pronađemo, dobivamo ovakvu sliku: Bogu, Smrt, Nada, Rodu o jeziku, Jezik roda moga, Pozdrav domovini, Naša zemlja, Bože živi, Pjesma Dubrovniku, Zvanje Slavjanstva, Slavjanstvu, Nepojamnost Boga, Ljubav, Majci, Dalmatin, Na Grobniku, Slavjanski Dioskuri. K tomu bismo dodali još neke »prigodnice«, koje imaju opći, u neku ruku sakralan karakter, jer slave ljude, koje pjesnik smatra herojima svoga vremena, predvodnicima naroda i duha: to su pjesme Štrosmajeru: Pjesma biskupu Štrosmajeru, Biskupu Štrosmajeru (Posveta »Novih pjesama« str. 5 i Pjesma koračnica biskupu J. J. Štrosm. manjeg su značenja, ali ih navodimo u ovom sklopu, da se vidi pjesnikovo veliko mišljenje o pojavi Štrosmajerovoj). Drugi je velikan za Preradovića ban Jelačić (vidjeli smo iz pisama Emi, kako je pjesnik Jelačića držao jednim od najvećih ljudi svoga vremena). Njemu su posvećene pjesme: Spomenik Jelačića bana, Pjesma svij. banu J. J., Dvadeseti svibnja. Konačno bismo dodali još dvije pjesme velikanima iz prošlosti: Nikoli Zrinskomu i Pjesmu poslanicu Andriji Kačiću-Miošiću. Ova je posljednja doduše — kako i naslov kaže — u obliku poslanice, i kao pjesma namijenjena narodu u stilu

Kačićeve, s manje patetizma, no ipak joj se poanta uspinje do općega značenja i ima značajnu Preradovićevu krepčinu misli.

U tim je pjesmama Preradović opjevao najviše ideale čovječanstva i svoga naroda — to su najomiljeliji motivi njegova pjesništva. To su misli, koje prožimaju čitav njegov život, cijelo njegovo biće. Svu snagu svoje pjesničke riječi uložio je u njih, kako pokazuje veličanstvena intonacija ode »Bogu« ili »Slavjanstvu«, ili snažna bujica riječi u »Jeziku roda moga«, ili bogatstvo slika u »Rodu o jeziku«. Odu »Bogu« zabacuje doduše Barac, jer da je »gotovo potpuno upropaštena zbog toga, što je Preradović u njoj kidao sve zakone našeg ritma i jezika«. Ali nakon toliko eksperimenata sa »slobodnim stihom« i sa kojekakvim »apstraktnim« pjesništvom, mislimo, da ne treba cjepidlačiti oko pjesme, koja je inače tako duboka i tako izražajno snažna. To više, što smo danas valjda već došli do spoznaje, da nije bit pjesme u tom, može li se ona skandirati ili ne, nego da se ona može naprosto čitati i govoriti — slijediti ne kalupe formalne metrike, nego ritam pjesnikove misli. Pri tom se naši filolozi, rijetko pravi štokavci, često varaju u procjeni štokavskih stihova Preradovićevih, u kojima ima doduše pogrešaka (više s obzirom na pravilnost jezika), ali i daleko više prirodnog toka rečenice nego i kod samog Kranjčevića, pa i Nazora. Ako čitamo — ne po »metričkoj slici«, nego po smislu i sintaktičkoj vezi — riječi: »Tebi nema para, ni druga, ni premca, niti takmaca« — to vidimo, da ta rečenica samo »krši stihove«, ali nipošto ne kida nikakve zakone našega ritma i jezika. Šta je to »naš ritam«? Tu se očito vuku još tragovi nekadanjih raspra između »zagrebačke« i »riječke« škole, između akcenta po dužini, odnosno položaju, i po prirodnom naglasku. No mi moramo uvidjeti, da se pjesnik — ako ne gledamo na šablonu »klasičnog obrasca« — nigdje nije ogriješio baš o sam ritam i pjesnički izražaj hrvatskog jezika, kad hoće da oblikuje svoju misao.

Što su se više gubili jasni i čvrsti pojmovi o svijetu i životu, to je jače pretezalo u poimanju pjesništva čuvstvo, subjektivni stav, osjetna i intuitivna spoznaja, kako se očituje u tzv. »čistoj lirici« neodređenih obrisa i zamagljenih »dojmova«. Na taj je način moderni svijet izgubio stav i prema Preradovićevoj misaonoj poeziji njegovih oda, iako nitko manji no T. S. Eliot, jednako velik pjesnik kao i kritik, i veći od mnogih, u koje se strmoglavce zaljubljuje današnji svijet, piše, da je svejedno, da li pjesnik uzima svoju građu iz apstraktnih ideja, ili iz čuvstva. Glavno je, da pjesnik shvaća i udiše neku misao »upravo onako neposredno kao što udiše miris ruže«. A baš se to može reći o Preradoviću. Moderni je svijet sklon, da u njegovim odama vidi nešto »obično« pa zato nezanimljivo. Upravo je u tom međutim ono »udisanje mirisa ruže«, što u Preradovića nema nikakvih nametnutih filozofskih formula bilo njegovih, bilo tuđih, što nema nasilnog traženja, kako da se nešto izrazi na neobičan i dosad neobjavljen način. Naprotiv, njegovi su stihovi jasni, jer on njima objavljuje samo ono, što je u sebi duboko osjetio, pa prema tomu prekalio kroz prizmu svoje pjesničke i čovječje ličnosti, koja je duboka, snažna, iskrena. Nema kod njega poze ni tražene »pjesničke dikcije«; govor je njegov uznosit, ali prirodan. A pri tom je svakako čudno, da netko danas može zaboraviti, kako stih njegovih oda i himna trepti od uzbuđenja, kako je u te »didaktičke« misli o Bogu, o jeziku, o narodu, ulio

svu svoju dušu, čitavo svoje srce, kojemu nitko ne može poricati muževnu krepčinu i puninu zanosa[1].

Iako je oda u svijetu današnjeg čovjeka nekako izblijedjela kao neki »školski« pojam, zaboravlja se, da su odu npr. u engleskoj književnosti njegovali ponajveći pjesnici — otprilike suvremenici Preradovićevi — W. Collins, Wordsworth, Coleridge, Keats, pa čak i tako nježni i »čuvstveni« Shelley, da su njemačko pjesništvo preporodile Klopstockove ode (daleko više od njegova »Mesije«), da je Schillerova oda »An die Freude« pokrenula veličanstvenu Beethovenovu »Devetu simfoniju«, da se baš danas toliko raspravljanje o pjesništvu, njegovu smislu i vrijednosti, vrti oko Hölderlinovih oda, da su ode pjevali Manzoni, Leopardi i Carducci, te da napokon u naše dane vrhunac Claudelove lirike predstavlja »Pet velikih oda«, dok su u njemačkoj književnosti u prvoj polovini XX stoljeća uz Rilkea i Georgea, najjači dosezi ode Josefa Weinhebera.

Jagić je zaželio, da bi Preradović uzimao za predmet konkretnije, ne toliko »apstraktne« motive. Pri tom nije uočio, kako je Preradović pjesnik, koji čitaoca hoće da povuče do najviše visine, pa da odatle promatra »konkretni« svijet. Njegove su ode često »podzidane« čovječjim upornim umovanjem: mišlju na vječnost i besmrtnost: Bogu; — životnim iskustvom: Smrt, Nada; — mnoštvom činjenica iz narodnog života i prošlosti: Rodu o jeziku, Jezik roda moga; — zadacima i vidicima čovječanstva: Slavjanstvu, Zvanje Slavjanstva — no sve je to svedeno na jednu konačnu točku, na vrhovni cilj, koji je »apstraktan«, jer se, kao apsolutni ideal, uopće ne može izreći ljudskim riječima. Zato i jest pjesnički govor satkan od slika, tropa, figura, alegorija, kojima se pjesnici utječu, da dadu konkretan, plastičan lik smionom lijetu svojih misli. Zato je zaista pravo »školsko« mišljenje, kad se misli s Barcem, da su stihovi »Radosti i muke pjesnikove« »bolna izjava o vlastitoj nesposobnosti za savršen pjesnički izraz«! Zar nije to uistinu radost i muka svakog pjesnika, što osjeća svoju nemoć pred stvaralačkim zadacima poezije, koja je zaista vrijedna toga imena— ali i svake poezije uopće? Ili zar bi trebalo tvrditi, da je Goethe bio neznalica zato, što Faust kaže: »Bilde mir nicht ein, was Rechts zu wissen«?

Preradovićeve ode nisu nipošto neko »hladno« i »školsko« razlaganje postavljenih pojmova i dogmatskih zasada. One nisu dociranje čovjeka, koji sve to zna, te pobjedonosnim kretom rasipa svoje znanje po svijetu. One su krvava faustovska borba u potrazi za istinom, gdje čovjeka čeka toliko obmana i razočaranja, ali ipak i umirna spoznaja, da može drugomu kazati utješnu riječ o onom, što je najdragocjenije. Tako pjesnik u odi »Bogu« ponajprije »frontalno« napada sam predmet htijući da sazna, što je Bog. Ali »mjera ne mož' da neizmjernosti, kap da moru bude okvirom«. Pa budući da »*šta si*, umu ostaje tajna do vijeka«, srce čovječje može osjetiti, kakav je

[1] Barac dokazuje doduše — očito, i ako ne izrično protiv A. Halera —, da je pjesnikova poezija doista proživljena, a ne plod samog umovanja. To potkrepljuje on činjenicama iz života, navodima iz pisama i sl., što je sve potpuno opravdano. Ali Barac (a pogotovo Haler) ne osjeća pri tom da same pjesme Preradovićeve, njihova dikcija, njihov ton, njihov neprisiljeni zanos, njihova nepatvorena strast (»pathos« u smislu starih Grka) govore sami po sebi o tom, da je svaki pjesnikov stih kucaj njegova srca, ispovijest njegove duše iz dna dubine.

Bog. Po tome se pjesma dijeli harmonično na troje, i ovaj je drugi dio, jer je pristupačan osjetilima i poimanju čovjeka, najduži: nemoguće je ne spoznati i ne priznati poredak u svemiru kao djelo svemogućnosti i sveznanja Božjeg. Zato se i pjesnik, u trećem dijelu, svladan veličinom toga dojma, skromno pridružuje općem hvalospjevu u skladu svega, što je stvorio Bog. Kad se zna, — a pokazali smo to napose vidno iz pisama pjesnikovih, — da je neprestana i vrhovna misao njegova života Bog, tada je jasno, da on, baš u svojim odama i himnama, svodi čitavo svoje gledanje života na tu vrhovnu misao. Tako u »Smrti«, kada ponajprije crta nesmiljenu veličinu smrti i njezin strašni odraz na ljudsku sudbinu, tako, da sam pjesnik čovjeka dovodi upravo do očaja (»Čemu sav svijet? Zar da sav u svemu samo bude tvojoj žetvi sad?«) — a tada, upravo dramatskim obratom, rastvara svu tu gorčinu pomišlju na Boga: »Dobrotu mu svako djelo kaže, dobar bit ćeš i ti njegov dar«[1] Himna »Bože živi« (što je trebala biti hrvatska himna, a bila bi i dostojna toga), obraća pogled najuzvišenijega predmeta zemaljske ljubavi — domovine — Bogu, u obliku molitve. U pjesmi »Nada« pojačao je osnovnu misao kompozicijski tim, što na kraju pjesme ponavlja prvu kiticu (koja je zaista najjača), da pojača dojam snage, što je ima iluzija u čovječjem životu. U himni »Naša zemlja« osjeća i Barac, kako gromko zemlja tutnji pod snažnim koracima svojih branitelja:

Stojmo čvrsto na tlu tvome,
Stojmo svi u jednom kolu ...
Prah pod našim koracima,
Prah slavnih nam pređa to je ...

Pjesma »Pozdrav domovini« nije slučajno uglazbljena: ona doslovno *pjeva* pjesnikovu neugasivu čežnju za domovinom (u romanu »Dva svijeta« osvijetlio je taj osjećaj — jednako po doživljaju — Vjenceslav Novak na dirljiv način, kada Amadej Zlatarić, prešavši granicu Hrvatske, osjeti, da je opet u domovini). Ni »Rodu o jeziku«, ni »Jezik roda moga«, premda govore o zvuku i zvučnoj ljepoti jezika, nemaju pjevan — kantabilan — karakter: one su žive, govorena riječ, koja u ovom nezaustavnom gomilanju slika, govorničkih figura i oštrih poanta (»Po jeziku dok te bude, i glavom će tebe biti« — »Sva je naša povjesnica velik samo zbor pjesama«!) ne može promašiti učinka, kad se čita i govori. Ali zato »Pozdrav domovini«, »Bože živi«, »Naša zemlja«, svojim izrazito muzikalnim značajem pokazuju sretnu raznolikost Preradovićeve inspiracije, gdje bi glazba imala poduprijeti konkretnost predmeta, a ujedno podupsti njegov sakralni dojam.

Kao što je sliku poretka u čovjeku i u svemiru sveo pod jednu vrhovnu — ali konkretnu — ideju Boga, tako je i svomu rodoljublju — koje nije vulgarni, bučni »patriotizam« — dao duboku perspektivu u veličanstvenom pojmu »Slavjanstvu«. To nije politički obojeno »panslavenstvo« sa svojim praktičnim pogledima. Preradović je jednom (u pjesmi »Poljakom«) prekorio Po-

[1] Iz prvotne verzije, kako ju je saopćio Vodnik, a pjesnik neizvedenu zabacio, vidi se, da je Preradović htio ovom pjesmom stvoriti nešto kao Schillerovu »Pjesmu o zvonu« (Das Lied von der Glocke), gdje bi postepeno prikazao, šta znači smrt za pojedine dobi i položaje ljudskog života, ali je očito osjetio neoriginalnost takve zamisli. No vjerojatno i to, kako bi takvo »konkretiziranje« značilo tipiziranje i kočenje same veličanstvene misli.

ljake — koji su mu inače najbliže svojim »misticizmom« — što zastranjuju od druge svoje slavenske braće. Ali šta je Preradović znao o Rusiji, i šta je upravo bila češka »slavenska uzajamnost«? Da je za njega »Slavjanstvo« (utopistički) pojam višeg načela u poretku zemaljske pravde što se tiče odnosa među narodima i osvita nove ere čovječanstva, to pokazuju već doista veličanstveni stihovi u intonaciji ode »Slavjanstvu«:

»Skidam kapu i do crne klanjam ti se zemlje ...
Veliko, silno, preslavno, svemožno Slavjanstvo!«

Ne teku li tu stihovi silnih valova nepreglednog oceana?

... dok mu se struji zablješten ne poda,

S njim se u jedno ljubavi carstvo ne steče, u ono carstvo, koje na zemlji Božjim knjige proriču, — ili kako jednostavnije kaže »Zvanje Slavjanstva«:

»Ti mi spasi svijet na zemlji!«

Pjesnikovo uznosito, uzvišeno gledanje svijeta traži, osim nevidljive moći, koja se objavljuje samo po učincima, i vidne nosioce svoga idealizma: ona traži kult heroizma. Stoga nisu puke prigodnice pjesme, kojima on slavi narodne velikane, i ako su spjevane prigodom nekih značajnih spomen-dana ili spomen-slava. Tako mu je samo vrijeme donijelo pred oči od mrtvih Nikolu Zrinskoga i Kačića, od živih Jelačića i Štrosmajera. Preradović, koji je, kako smo vidjeli iz pisma Emi, radije bio u društvu »milih pokojnika«, nego li među živima, kojih je himbu, ispraznost i kolebljivost dobro poznavao, spjevao je čitav niz soneta prijateljima i rodoljubima, koji su ga smrću pretekli. Ali to su blage elegije, koje usred melanholije prolaznosti diskretno ističu zasluge pojedinaca i daju oduška žalbi na njihovu preranu smrt. Kod onih suvremenika naprotiv, koje iznosi kao uzore heroizma, Preradović je čovjek svoga vremena — a drukčije i ne može biti — te je, slaveći Jelačića, sputan pogledima i obzirima svoga zvanja, a i doživljavanjem časa. I ako Preradović u pjesmi banu i banici prilikom njihova vjenčanja nazire i nesretnu sudbinu svoga junaka, ne može se podati toj misli, kad hoće da dade izražaja radosnom događaju. Njemu ne ide baš od srca, kad govori o zasluzi Jelačićevoj za carski dvor — čiju nezahvalnost on skriva pod pseudonim »sudbe«. Ali njega, željna veličine i snage, još uvijek očaravaju oni sretni časovi kad je bio uz bok Jelačiću u Banskom vijeću, kad je srce njegovo zanosno kucalo očekujući velike događaje. Na ruševinama palih nada bar je kip banov izvor snage i utjehe: »narodnoga je kip to sveca tvog pravog.« No uvjerljiviji je i topliji bolni stih iz soneta »Milim pokojnikom«: »Bane, bane, milo spominjanje ...« A značajno je, koliko Preradović latentno ne veže sudbinu hrvatskog naroda o Austriju i dinastiju, kad (u istom sonetu) predviđa, da će Jelačić biti »poput draga na odjeći kama« i blistajući će *»uz odjeće mijenu* uvijek svoju zadržati cijenu«.

Nije namjena našim razmatranjima, da ispitamo svaku pojedinu pjesmu iz ove skupine — nije ni svima jednako zamašan izvor. Mi smo samo htjeli pokazati i dokazati, kako su ovo najjači i najsavršeniji plodovi Preradovićeva pjesničkoga genija. On je u njima posve svoj i samo svoj. Nikakva dodira nema sa suvremenim srpskim pjesništvom — a to je značajno prema Harambašiću, Kranjčeviću, (Jakšić i Zmaj), Begoviću (Vojislav Ilić) i dr. Ne da bi Preradović namjerno zazirao od svojih srpskih suvremenika — ta on je uvijek

pjevao o slozi i jedinstvu, — a to mu je posvjedočio i Zmaj u svojoj poznatoj nadgrobnici. Ali duhovni je svijet Preradovića sasvim stran duhovnoj sferi srpskog pjesništva, pa pogotovo i »misticizmu« racionalističkog vladike Njegoša, kojemu se bilo mrsko pojavljivati pred narodom u crkvenom ruhu, jer nije ni sam vjerovao u svoju vladičansku ulogu. Preradović izgrađuje sam svoj pjesnički jezik, svoju duboku duhovnost. Njegove se ode i himne ne mogu usporediti s ničim, što je kod nas i oko nas spjevano. One su potpuno samosvojne i mislima i oblikom; one su orlovski lijet nad čitav doseg dotadanjeg hrvatskog pjesništva. Samo Mažuranić premac mu je u uzvišenosti inspiracije; ali Mažuranićevo je djelo po obliku i zamisli bitno različito.

U jednom slučaju pričinja se u prvi mah, kao da se radi o neposrednom utjecaju i uzoru. Zar ne podsjeća već sam naslov »Dvadeseti svibnja« na datum kao naslov Manzonijevoj pjesmi »Peti svibnja«? Ta Preradović ju je čak i sam preveo. »On bje« — »Ei fu« — ista dvosložna prva rečenica. Ali to je i sve. Preuzimajući Manzonijevu intonaciju, Preradović je očito htio pokazati, kako smatra smrtni dan svoga junaka isto tako sudbonosnim za nas, kao što je Napoleonova smrt bila sudbonosna za cijeli tadanji svijet. Ali to je podudarnost samo u tom. Manzoni veliča genija nadčovječne veličine kao jedinstvenu pojavu čitave svjetske povijesti. No njegova je slava bila poput sjajna meteora, od kojega ostade samo uspomena: »il Dio... sulla deserta coltrice accanto a lui posò« — »Bog... na postelju tužnu spustio se k njemu dol.« Sic transit gloria mundi... A Jelačić? »U tom živom grobu, gdje počiva uvijek ćemo imati ga živa«. Taj je njegov grob čitava domovina, za razliku od nasilnog Napoleona, koji umrije na samotnu otoku »i na dušu tako njegovu spomena se breme slegnu«. »Bje'l to prava slava? O tome potomstvo će izreći svoje...« kaže Manzoni. Jelačiću pak kliče cijeli narod: »Hvala, hvala oj Providi, da si nam ga dala.« »Jedan samo njegov zov listom diže duhove iz groba i izvojšti nam novo doba«. Osim onih dviju prvih riječi, koje djeluju kao udarci sudbine, nema više nijednog stiha, što bi se podudarao u obje pjesme. Dakako da je, s Napoleonovim univerzalnim značenjem na krilima Manzonijeve veličine, i »Peti svibnja« dosegao svjetsku slavu. Ali je Preradovićeva značajka, da nije htio biti ni takmacem ni imitatorom priznatog velikana, nego je, u skladu s čitavim svojim pjesništvom, stvorio stihove sasvim svoje, i svojim neoborivim pouzdanjem u budućnost svoga naroda, pokazao ovomu, »gdje mu moći mučeničke leže, moći za nas sile vijekom svježe«.

Druga je skupina isto tako posebno značajna za Preradovića, *»Balade i parabole«*. Pojam balade proširila su znatno oba njemačka pjesnika Schiller i Goethe, kada su u prijateljskoj utakmici, čitavu jednu godinu svoga pjesničkog stvaranja označili kao »godinu balada«. Balada, koja je prvotno bila pjesma uz ples, dakle u stvari kratka, narativno-lirska popijevka, postala je, osobito kod Schillera, pjesnička pripovijest, ali s daleko više dramskih, nego li epskih elemenata. Kratko, napeto pripovijedanje, dramsko stupnjevanje radnje i snažno tragična katastrofa čine, da se zaboravlja dužina pjesme i sadržaj čvrsto drži u svijesti kao jedna cjelina. Goethe je manje dosljedan, odnosno ne ide za tim, da *izgradi* svoju baladu. On ima naprotiv čak i takvih »balada« bez tragičnog svršetka, a da se ipak ne mogu nazvati romancama, jer im nedostaje južnjačka lakoća a imaju, naprotiv, jaku dramatičnost poput balade (Der Sänger).

(Nastavak u slijedećem broju)

Enver ČOLAKOVIĆ

NAJMLAĐI LOKLJANIN

Zažuborili proljetni potoci, najedrali izvori i samo što toče ledenu planinsku krv, koja pjenušavo skakuće s kamena na kamen pa vragoljasto čupka i trese istom procvjetalo cvijeće oko obala, kupajući mu šarene glavice svojim kapljicama. Oživljela polja. Obeharala stabla divljih trešanja. Plugovi već pročešljali masnu kosu zemlje, a ozima pšenica pokrila njive, koje se, poput velikih sagova, razastrle po Lokavskom Polju, kao da je mnogo divova iznijelo svoje prostirke i pustećije, da na već dosta toplom zraku promuhabete o prošloj zimi. Otegla se ta zima dulje nego što je mislio najoprezniji i najzimogrizniji Lokljanin, Alija Delić, koji uvijek nakupi sijena i slame dovoljno da i dvije zime prehrani svoja goveda, konje i ovce. Uzalud su Lokljani međusobno isposuđivali stočnu hranu, mnogi su ipak morali na saonicama dovlačiti sijeno čak s pazara iz Sarajeva. Stoka smršala i isprozebla; ali ta nevolja nije pogodila samo nju, nego i ljude. Gotovo polovina Lokljana kupila je prvo žito već negdje oko Božića i odonda muku muči vukući na leđima ili na konju harar kukuruza, nabavljenih za skupe novce. Čak ni siromašniji mlinari nisu imali dovoljno žita, jer su odnedavna seljaci izmislili da — namjesto ujma — meljavu plaćaju novcem, kojega se ipak lakše saleti nego žita.

— Gladna godina! Izmučila nas ova studen! — otpuhivao često muhtar, Osman Rizvo, a bogatiji seljaci, Tifan, Suljo, Omer ili Ostoja, znali su govoriti:

— Boga mi, ne znam hoće li mi svi moći vratiti što su za sjemena od mene uzajmili. Ali reda je dati, jer će sirotinja inače posijati kupovnu 'šenicu, a ta nije nikad berićetli, ko ova.

— Ku' će bijeda van na svoje dijete! — tužno su uzdisali siromašniji Lokljani, prosijavajući zrnevlje pšenice, ječma, ili zobi kroz velika rešeta.

— Eto, namjesto da nahranim kljunove onih našijen tičica, te gladne džamogladije, valja e' vako lijepo žito dati zemlji. Šta ćeš, i ona je gladna... Jah, kad je vakat sijati, ondar je njiva preča, neg', da oprostiš, gladna mati, ja šći, ja lohusa žena...

— Makar insan i brez večere lijego, samo nek više ne pušu oni vjetrovi, i neka se digo snijeg. Ma, nije šala, zimus u troje školčadi nožni prsti promrzli, a neku kotlarku ciganku našli mrtvu u planini. Smrzla se kao caklo. Srećom na nju ne naiđoše vukovi, pa su je en' naku čitavu snijeli u Dejčiće i zarovili u greblju. Alah selamet! Baš je žestoka zima...

Zaboravljali seljaci pretrpljene muke i izlazili na sunce, kupali svoju isprozebalu kožu u zlatnom moru njegovih toplotnih zraka, praćakali se u valovlju proljetnih vjetrova i sa sve većom snagom i voljom prijanjali za poljske radove. Siromašnijima nedostajale jake muške ruke, jer je duga zima mnoge radnike otjerala u Zovik, Hadžiće, ili čak u Tarčin, na pilane, da zarade koricu kruha, hararčić ječma ili kukuruza i koji frtaljčić šećera, pola litre petroleja, te neizbježni paklić grubog crnog duhana.

I na Lokve, zabitno bosansko selo pod Bjelašnicom, koje već desetljećima prkosi provali svih novotarija, doselila ove zime — subota. Nisu Lokavke sve

donedavna znale da postoji jedan poseban dan, koji donosi u kuću hranu, veselje pregladnjele djece i miris muževe lule ili u novinski papir umotane cigarete, dan njihove radosti i odmora muževa, subota — »kad se dolje na pilani i na pjacu plaća diže«. Do ove zime odlazili su iz sela na posao ranom zorom samo željezničari; dva brata Šehića, jedan od Hodžića i Joldin Vejsil, te onaj Zimonjin Martin, koji se još za Švabe prislonio uz carske jasle, primivši se nezahvalna posla cestara, ali su svi oni bili »mjesečari« plaćeni od prvog do prvog! Još su nešto lokavske žene naučile te nesretne dugotrajne zime. Sada već svaka zna da je na »Kašikovića pljacu njakav Talijan vrlo opak placmajstor« koji kažnjava svakog nadničara »ako ga zateče s cigarom u zubima, ili da na priliku prečesto nuždu vrši pa ostaje na hali i po čejrek sahata«. Te su kazne navabljivale Lokljanima na usta kletve. »Zvijezdu mu njegovu! Ogulio me opet za banku! Mačkožder! Ih! Kud ga nijesam uz rat našo na Monte Grappu, ne bi, ne bi on sada nama pravdu krojio!« Da nekako suzbiju u sebi bijes, što radi placmajstorove žandarovitosti, što radi male nadnice, a velike bijede, što radi očaja, da se po ovoj zimi moraju potucati po pilanama i nadničariti kao bezemljaši, namjesto da se, kao i ostali pošteni seljaci, odmaraju i prikupljaju snagu za proljetne radove, lokavski su se nadničari svake subote zadržali »na testi, kod Todora« i strusili koji čokanj »ljute«.

Gazde okolnih pilana rado su davali posla tim na silu radnicima, koje je snijeg stjerao na posao. Još nenavikli nadničarenju, oni su radili svojski, znojili se i natjecali koji će bolje, koji će više, kao da su na mobi, kao da za sebe ili komšiju rade. Osobito se u poslu isticao ponajsiromašniji Lokljanin, Mujo Halvadžija, kojega je gazda Šabetaj zavolio radi njegove iskrenosti i dobroćudnosti pa mu dao lagan posao uz veću nadnicu. On je nadgledao rad desetorice seljaka, među njima je bio i jedan njegov Lokljanin.

— Šta dočekah da mi gora šuga od mene komandijera! — ljutio se Hasko Begića na Muju, ali se je uskoro pokajao, jer je ovaj s njime bio i te kako pažljiv i dobar.

— Ma, ne pregoni tako, Hasko. Polahko. Stići će se.

— Samo da ojuži, pa da se na naše njive vratimo.

— Ih, pretutnjat će i ovo...

I — pretutnjalo je. Hasko je već desetak dana opet svoj goso, on je već poorao skoro sve svoje njive, ali Mujo još uvijek radi na pilani. Svoje je njivice obrađivao subotom popodne i nedjeljom. Sina nije htio zadržavati od škole, nego prionuo sve poorati i zasijati sam sa svojom dobrom ženom, Aišom, koja mu je pomagala. Radili su mimo svijet, sve do mrkla mraka.

— Krtica! Mrav! Baš valjan, pa šta ćeš mu de! Svaka mu čast! Insan je od obraza i pameti, pa ako zaimadne — tako i treba!... Nijesmo ga znali cijeniti dok je gola fukara bio i sestre udavo, a svog bolesnog oca pazio...

Tako su o Muji govorili tog proljeća Lokljani, ni ne sluteći zašto je on, koji toliko mrzi nadničarenje i potucanje izvan svog lijepog sela, ipak ostao najduže na pilani.

— Bezbeli, da kupi još koje hajvanče — mudrovali neki seljaci, a neki opet zajedljivo govorili:

— Hoće da onomer svom sinu, školcu, kupi nove haljine! Neće njegov Alijica više za hajvanom. Aa! Eno mu sama mati i Šuku i ovce na pašu goni. Hićulurmi! Žena, žena kućanica, pa ona, namjesto da svoje ognjište čuva i

odaje mete, ha opravi sina u školu, a muža na pilanu, ključ zadjene za dimije pa za hajvanom. I — ko prava čobanka — usput plete ja čorape za Muju, ja priglavke za se, a nekidan ponijela na čaira Mujinu košulju, pa mu je, čuvajući hajvan, krpila...

— Kućenici! — govorili jedni.

— Poganci i mimosvjetovići! — siktali drugi, ali se tročlana »kuća Halvadžija« na to kanda više nije obazirala, ta dosta su ih se naogovarali i napeckali, nego lijepo »gleda svoga posla«.

* * *

Prve subote prije Jurjeva, kada je sezonski zimski rad na pilani gazda Šabetaja posve dokrajčen, pozvao on k sebi u kancelariju starog Muju i blago mu rekao:

— Posla zasad, kako i sam vidiš, nema više, ali ti moreš ostati kod mene. Radit ćeš oko gatera. Prenositi trenicu. Brzo ćeš naučiti taj posao.

— Fala ti, gazda Finc, đe čuo i ne čuo, ja ostati neću. Eto mene tebi opet na zimu akobogda! Znaš, i ja bih već davno otišo kući, da mi ne treba para... Ima u mog komšije jedna krčevina. Nije šta. Valja na njoj još izgubiti makar mjesec dana dok se panjevi povade. Ama će biti za kumpijera plaha njivica.

— A pošto? — upitao gazda Šabetaj.

— Hiljadu i osamstotina. Ja već skrpio osam stoja, a onu hiljadarku...

— Pa, šta misliš? Uzajmiti?

— Jok! Dug je zao drug, gazda Finc... Imao bi ja ušteđenije i više para, da mi nije sve na dinaru, ko da sam, na priliku, u šeheru, a ne na selu. U srijedu ću svesti na pazar svoj sitni hajvan, koze i ovce — i još snijeti petoro kokoša i sepetić jaja, pa ondar nešto u selu pozajmiti, u onog stoju, u onog pet banki, nek je lakše vraćat', i... Ma, gazda Finc, da ti pravo kažem, kad Bog pomaže i kad insan ima »hoću«... A ja haman brez zemlje, pa se mora...

Zamislio se gazda Šabetaj trenutak-dva, a onda pogledao Muji u oči.

— Imaš li ti konje i kola?

— Oklen mi, moj gazda? Jednu šukastu kravu — i to mi je sve. Ama je dobra! Lani mi otelila voku; vanj tako blašće. Samo mi je hajvan mršav... Zima...

— A bi li ti na mojim kolima i s mojim konjima snopiće drva po Sarajevu prodavao?

— Uh! Kako da ne bih! — ushićeno mu odgovorio Mujo.

— Ne sada. Na jesen, kad sve poslove smiriš. Nadnica će ti biti dobra. Možda i osamnaest dinara... Samo pošteno...

— Ja kako bih drukčije?

— Dobro, Mujo. Nemoj prodavati hajvan. Dat ću ti unaprijed hiljadarku, pa mi druge zime odradi.

Muji svanulo. Promucao neka zahvaljivanja, ali se gazda Šabetaj nasmijao.

— Ne treba ti meni ništa da se zaklinješ. Znam ja tebe. Nepošteni furmani opljačkali su me za mnogo više. Na tebi ću ja još i zaraditi.

— De, kuću akobogda! Čuvat ću ja tvoje bolje neg' svoje. Još ću i sina svesti pa nek u tebe zanat uči. Znaš, on je školac. Vanj taki!

Blagajnik se začudio kada je dobio nalog da nadničaru, koji — kao ni svi Lokljani, koji su ove zime radili na pilani — nije bio prijavljen bolesničkoj blagajni, isplati hiljadarku predujma.

— Šta to opet snuje stari gazda Šabetaj? — mislio je, uvjeren da će ovaj Mujo itekako skupo platiti svoj veliki predujam.

Mujo se te subote radostan žurio uz Lokavsko Polje svojoj Aiši. Kod trgovca prije kupio frtalj gasa, po frtalj šećera, pšeničnog brašna i za pet dinara »kahve«, a kad je ugledao u nekim fišečićima sjemena cvijeća i raznog »švapskog« povrća, o kojemu su i učitelj i gospoja Čotinica, vrijedna domaćica iz Pazarića, koja voli i razumije seljake, govorili, da »dobro čorbe začinja«, nije odolio žudi, da i to nabavi, pa upravo ponosno rekao Todoru, trgovcu.

— Dajder mi i tijen sjemena.

— Koja ćeš? Hoćeš li mrkve, paradajza, ili možda ovog cvijetja?

— Od svega po jedan fišek. Moj će sin pročitati kako se koje sije i zaljeva, pa nek mi se u vrtlu osjem kupusa šarene i gospodski zerzevati.

Gazda Todor pogledao tog bivšeg pogrbljenog i iskrpljenog poljara i progunđao sebi pod bradu:

— Lud! ... A luda su i vremena, kad od ovakve jade aga postaje!

* * *

Mujo Halvadžija nije kupio krčevinu zbog koje se zadužio vlasniku pilane. Dobivenu hiljadarku potrošio je za mnogo preče izdatke. Ipak nije požalio što je uzalud »lomio ionako polomljene noge« na radu u Zoviku. Radostan je on bio, zadovoljan, upravo bogat, bogatiji od svih Lokljana, premda ga je bijeda cijedila poput žilavih mladih ruku Tifanove Sejde, najjedrije lokavske djevojke, kad prione na vodi gnječiti izaprani čaršaf, što ga je prije, kao Muju život nedaćama, mlatila svojom velikom bukovom pratljačom.

Kada je tog jutra pošao na rad, nije, kao obično do tada, otišao još za mrkla mraka, prije nego mu se Alijica i probudio, nego je lijepo doručkovao sa ženom i sinom, pa su sve troje zajedno izašli iz kuće; Aiša da istjera stoku na Karamustafina čaira, Alijica u svoj prvi razred, a on — na pilanu. Usput, silazeći niz polje, Alijica je s ocem pričao o školi. Još kratko vrijeme i eto raspusta. Koliko se god veselio odličnoj ocjeni, toliko je tugovao za svojim drugovima, osobito za djevojčicama, Ankicom i Klaricom, s kojima sjedi u istoj klupi. Ankičina ga »mamica« jednom pozvala k njima. Otac te »pod gospodsku« odjevene curice, žandarmerijski je narednik, vrlo strog i ljut čovjek, ali joj je zato mamica nekako krhka i »mehka bijela žena« — tako je objašnjavao ocu — »ko da je sva od pamuka, a govori nekako tuhafli i gospocki, da je haman ne mereš ni razumjeti. Ama je dobra, ko da je, ne bud' primijenjeno, melećanskog soja«. O Klarici je svom babi ispričao, da je »valjano seosko dijete«, da »ha iz škole kući dođe, trči da kozama baci lijeske i materi svašta u kući pomaže, zato joj zadaće nijesu nikad dobre. Mrven je, kako bih ti kazo, tupave glave, ko naša seokača! Ama za nju je, babo, jel' te, dosta što se umije potpisati, kad to ovđen na Lokvama ne zna ni Suljinica, pa ni Alinica Delićka« ...

Veselilo oca što se tog jutra ne mora žuriti, jer je on zapravo posljednji iz »lokavske partije«. Samo će »predati račun i počistiti pljac od kora, otpadaka okoraka i pomesti ga brezovom metlom«, a to »mogu sve do na sahat bir iza podne brez po muke poraditi — i eto ti haman džaba na'nica«, zato se raspričao sa sinom. Usput su promatrali njive. Na nekoj žito upravo niče, na nekoj ga već ima kolik Ostojin palac (a on je ponajrukatiji na Lokvama!), na nekoj se crni neki dan razastrto đubre, jer je ostavljena, da se u nju kasnije sjeme baci, a neke se već veselo zelene pod visokom ozimom pšenicom, u kojoj bi se mogla sakriti i omalešna lisica, o zecu da ne govorimo ...

— I ti okreno baš do zadnjeg dana, sinko — pogledao u Alijicu. — Ja bih te mogo izvaditi već danas iz škole, pa da pođeš za hajvanom. Sramota je, da ti se mati lomi.

— Začas će i prvi raspust, babo. Ne ide to, da ja, ko na priliku, najbolji đak u razredu, izostanem prije vakta! I onako nas je već malo, pa učitelj sve kaharniji.

— A tvoja mati? Zar ti je on od nje preči?

Alijica se zarumenio. Bijeda u kojoj je odrastao, prvo kao sin osiromašene udovice, a kasnije kao pastorak, odnosno posinak ovog Muje, donedavnašjeg seoskog posprdala, kome su se djeca smijala; »Ni u žabe dlakaaa, ni u Muje paraaa«, Alijica je vrlo rano naučio šta znači riječ: Nema! Nekada je razmišljao kao već odrastao seljak, nekad čak tješio majku »ne boj se, nejma greblja u koje fukaru što od gladi pomrije kopaju«, a nekada je, pogotovu otkako je školac i otkako i oni malo, »zaimadoše i glavu podigoše«, umio upravo »mudru lakrdiju kroz dječinja usta propuščati, da sve vičeš ja Subhanalah ja Mašalah«. Sada se zamislio na te očeve riječi i dugo mu nije odgovorio. Zar on zaista tog svog učitelja tako voli? A mati? Zar je za nju to, što čuva stoku, tako velika žrtva? A neće to potrajati dugo, još ni mjesec dana.

— Ti nešto ne puščaš avaza, Alija.

Te Mujine riječi djelovale su na mališana kao čudna opomena. Nije mu, kao obično, tepao Alijica, nego ga nazvao imenom, kao da je odraslo čeljade.

— Pa đe, babo, izvadi me iz škole već u ponedjeljak. Žao mi je, kazat ti ne mogu, ali mati je preča.

— Pa dogodine odmah s jeseni ...

— Ne znam, babo. Ne ostane li naš učitelj u Pazariću ... Ti znaš da je on premješćen. A onaj mladi nije mi nimalo drag.

— Ih! Neka on tebe nauči. To je glavno.

— Jok. Znaš, babo, od nekog upamtiš kad ti jednom veli, a od nekog ne mereš, pa ubij se. Kad učitelj ne govori od srca ... Ma, još ćemo zakasniti kako se geljamo. Hoćeš večeras ti govoriti gospodinu upravitelju da me pusti, ili da ja ...

— Ostani, sinko, do zadnjega dana, kad ti je tako drago. More tvoja mati tebe zamijeniti, a mogu i ja. Eto, na pilani sam svršio posao ...

Alijica je veselo odskakutao prema Pazariću. Mujo je dugo gledao za njim. Zatim je sjeo na kamen, smotao cigaretu, pripalio i otpuhujući dimove otrao iz ugla oka suzu. »Odocnilo se, pa insan nejma od svoje krvi evlada. Kako li bi mi jako moje bilo drago, kad ovog pastorka tako mahnito u srcu ćutim!«

Sada, na povratku, s hiljadarkom predujma u njedrima i punom torbom na ramenu, i opet sjeo na taj kamen, da ovako u prvi suton ispuši cigaretu i nagleda se neba, njiva i zelenila. Pustio maha svojim mislima o krčevini, koju

je u mašti već kupio, već je na njoj i trnokopom krči trule panjeve, iskopavajući ih duboko iz žila, da zemlja ostane prhka, rahla ,lijepa... Već sa svojom Aišom preorava komadić očišćene njive, a Alijica pod onom homarom, koja je sada njegova, jer je na njegovoj krčevini, sjedi u hladu i reže krumpire za sjeme.

— Po četiri klice na jednoj kriški ostavljaj! — viče mu i raste, raste do pod nebo od sreće. Rasplinjuje se u mislima kao i dim iz njegove cigarete.

— Šta si tu zasio, Mujo, ko da je ljeto. Ozepst ćeš. Merhaba ti.

— Merhaba, Suljo. Odmaram se. Eto, ni ja više neću sihoditi na pilanu. Lijepe naše Lokve! Sad ću i ja za posao. Valjda mi još Vonjavke zasijati, pa ondar okopavati, pa...

— Lahko ćeš ti svoje poraditi, vrijedan si. Pohiti kući! Čuo sam đe žene govore da je tvojoj Aiši nešto pozlilo.

— Nu! — skočio Mujo. — Kada?

— Ne znam. A i sestra ti došla na Lokve. Dovela ti svoju šćer. Reko mi tvoj Alijica, ako te sretnem, da ti kažem: »Pohiti kući!«

— Idem. Baš ti fala što mi kaza.

San o krčevini rasplinuo se u dim briga za kuću i ženu. Grabio je koracima put uz njive kao da se pod njegovim opancima zemlja skuplja i sav usoptan stigao do Hodžića gumna, nazvao selam tamo okupljenim ljudima pa požurio kući, ali ga zadržao Tifan.

— Stani, Mujo, kud si navro?

— Čujem, da mojoj Aiši nije dobro.

— Ih! Ko žene. Mrven se bajlisala. Prošlo je to. Maloprije je već sa dvije breme vode na ramenima prohitjela ovudan kući. Jeste li smirili posao u gazda Finca?

— Jesmo.

— I ti više nećeš sihoditi u Zovik?

— Jok. Ima se i na Lokvama šta raditi.

— Ima, baš u mene, Mujo. Da ne sazivam mobare i ne tražim nadničare, biste li mi ti i Aiša pomogli... tako, desetak dana.

— Žena mi mora za hajvanom dok se dijete škole ne halasi. Ja mogu.

— Baš si ti tuhaf narave, Mujo. Svi Lokljani haman povadili djecu iz škole, a ti...

— Nek ne uči na pola. Šta se radi, valjda da se i doradi. Tako ja kontam.

— Mogu tvoj hajvan čuvati i moji čobani. Sjutra mi dođi na kahvu da skontamo kako ćemo.

— Peke.

— I da znaš, platit ću ti — ako hoćeš — žitom.

»Eto sreće u belaju« — mislio Mujo dok je žurio prema svojoj kući. Uz ognjište zatekao dirljiv prizor. Njegova Aiša sjedi na tronoščU. U krilo uzela već poodraslu Hašicu, kćer njegove bolesne sestre Mulije, koja se skutrila kraj vatre i kašlje. Alijica pak sjedi na pragu kućnih vrata, na tronožac preda se stavio teku i koristi još posljednje tračke danje svjetlosti da dopiše svoju zadaću.

— Kad to stiže, Mulo? — upitao sestru. Prije nego je ona dospjela odgovoriti, njemu je strjelovito projurilo kroz mozak čitavo nemirno krdo misli. »Ona je najmlađa, a eno je — starica. I poružnila. Zube pogubila, a oko očiju

joj crni kolobari. Koža joj žuta, samo se na obrazima crvene dvije truhle jabuke bolesti. Ruke joj drhte, a droljave i prljave dimije vise na njoj kao na drvenim rašljama plašila za ptice«. Nešto ga steglo u grlu, dok je u mislima promatrao veselu, jogunastu i neposlušnu djevojku Muliju, koja nije htjela raditi ni na njivi, ni u kući, nego samo pjevala, ašikovala i brbljala, a on sirotovao i mučno vezivao kraj s krajem uz bolesnoga oca. Kada se je udala, tražila je uporno svoj miraz, a njezin muž, pijanica Safet, natjerao ga je, da joj dadne kravu i da proda svoju posljednju njivu, Vonjavke, i ostane bezemljaš, go, jadan i čemeran. Kako se vriskalo i pjevalo na njezinoj svadbi, a sad... Nije ona nikad bila dobra sestra. Kad je on bolovao, ni posjetila ga nije, a kadgod bi nešto zaimao, ona bi se, kao da je to nanjušila poput dobrog lovačkog kera, pojavila i odnijela mu »ama čak i jorgan s tijela«... Ipak sada s mukom zadržava suze dok bulji u njezino napaćeno lice. A njegova dobra Aiša? Prvu bračnu svađu pretrpio je upravo zbog te sestre, za koju Aiša ni čuti nije htjela, a eno je sada, miluje Mulijino dijete.

— Jedva sam se nekako digla, braco, i dovela ti Hašu. Nek ostane u vas. Ja ću samo prenoćiti i sutra odoh natrag u Korču — zakašljala se i zarumenila.

— Ostani, bona, dan-dva, da k sebi dođeš — reče Aiša, a Mujo nikako da se snađe, pa stao skidati s ramena torbu.

— Kako je tvoj Safet? Što nije on izveo Hašu? Kud ćeš, taka hasta.

— Ne pitaj za njega — zaplakala se Mulija. — U zatvoru je. Alahbirum kad će ga puščati. U pijanstvu ubio komšiju... Tu u gluho bilo...

— A zemlja? — upitala Aiša.

— Poradili mi komšije... — i Mula kroz plač stala pričati o svojim jadima... — Eto, ako biste vi šćeli, imam u štali tri krepane ovce i jedno konjče. Nije šta. Uzmite taj hajvan i moje dijete, a ja... ja ću bezbeli u špitaj, pa...

— Ne govori tako, Mulo. Imaš ti brata, pa imaš i mene, hej! — plakala i Aiša. — Ovđen pod planinom svaka se bolja izliječi.

Mala Haša, izmršavljelo dijete, iskočila tetki Aiši iz krila, pa se naglo zatrčala među noge Muji.

— Dajdža, dovedi naše ovce. Ja ću ih čuvati. Umijem ja... Umijem i plesti. Nu, evo viđi, već mi se i ovi prst uokružio ko kuka, sve od igala... I nemoj me tući ko babo.

— Kad odvedoše Safeta? — upitao Mujo digavši pri tom Hašicu u naramak.

— Ima hefta dana. Valjat će mi Saraj'vo sići i'dvokata platiti.

— Ne bih ja za njeg ni prstom makla. Ma ni ev' ov' liko ne bih za nj učinila! — šapnula Aiša pokazujući vršak svog malog prsta.

— Dosta je i tebe, moja seko, mlatio. Eh, govorio sam ja tebi, ne udaji se za sarhoša i ukoljicu. Ma, sad je kasno... Ne prigovaram ti ja, suđeno tako, šta li... Muka, pa eto ti de... Koga si u kući ostavila?

— Nikog. Komšije čuvaju. A nejmaju ni šta... Sve smo isprodavali... Da sam makar zdrava... Brkoloza... Suha...

— Hajde, ne budali! — prekide je Aiša. — Pij kozjeg mlijeka i ne radi prekoviše, lezi na zelen pa seiri i sve će akobogda proći. Mujo, ti bi mogo

u ponedjeljak sići u Saraj'vo pa izvidjeti šta je s onijem hajirsuzom. Ondar nam izvedi Mulin hajvan.

— A šta ćemo s kućom?

— Ih, ko da Safet nejma svoje famelije. Mulo, ti ha ozdraviš, hajde kadiji, nek te pušća i ostani kod nas. Tijesno je, ama ćemo se već stisnuti. Šta ti veliš, Mujo, ha? — pogledala Aiša u muža, koji od ganuća nije mogao ni progovoriti, zato ona nastavi: — Bila sam ja udovica. Znam ja šta je neimaština. Haj'mo sad, da večeramo. Alijica, dosta tog pisanja u vakrsuz doba. Ustani, i dodaj mi lambu.

— Evo, povadi iz torbe šta sam donio — nadoveza Mujo držeći još uvijek malu Hašu na rukama.

Osvijetljena plamenom s ognjišta, Mulija je, onako zajapurena od kašlja, naličila više na prikazu, na oživjelu lešinu, nego na još mladu ženu nekada zamamnih ziftocrnih očiju.

* * *

— Nejmam dva dušeka, Mulo. Evo ti naš, pa se odmori. Lezi sa svojom šćeri, a mi ćemo vani kraj ognjišta, na šiljte. Ti, Alijica, uzmi ono golemo ćebe, pa hajd' na pojatu.

— U štalu ću ja, mati. Uz moju Šuku. Tamo je meni lijepo.

— Ja ne bih u halvat, da vas bihuzurim. Mogu ja ovđen, kraj ognjišća. Toplije će mi biti . . . samo — i namignula Aiši, da joj priđe i šapne joj nešto na uho.

Mujo je, sjedeći uz ognjište, promatrao svoju Aišu, dok je slušala kako joj Mulija šapće. Lice joj se svo izmijenilo. Pojavile se na njemu neke velike smeđikaste pjege, oči joj se ispunile suzama pa zasjale poput zvijezda, koje se izvlače ispod jorgana oblaka ,a donja joj vilica zadrhtala tako, da mu se učinilo, kao da čuje gdje joj zubi cvokoću. Aiša je pak osjećala, da je pred tom bolesnicom, kojoj je zamjerala što je uvijek iskorištavala njezinog Muju, ona zapravo krivac, nepravedni sudac, jer njezina patnja zavrijeđuje, da joj makar ona, siromašna kao i Mulija, ali zdrava, ne samo oprosti, već da je i tješi i pomogne joj. Drhtavi glas sušićave majke parao joj srce.

— Znaš, — šaptala je — ne zamjeri mi, ama nek Haša s vama spava, a ne uza me. Ima dvije godine da je poljubila nijesam . . . Ova suha vrlo je pogana boles . . . Prelazi na djecu. Pusti mene ovđen, ako me po noći ufati, nek sam bliže kućnim vratima . . . Ili mi kaki leđen ostavi uza me . . . Znam ti se ja zakocenuti, pa mi, da prostiš, čitav čanak krvi sa srca na grlo navre . . . A ta ti je moja krv — otrov . . . Zato ni tvog Alijicu, pa ni tebe nijesam zagrliti šćela . . . Neću ja ostati u vas. U špitaj ću, pa pod ilovaču. . . Eto, nek makar znam, da će Haša u dobre žene biti . . . Mati joj ti budi, eto . . . I, ne govori ovo Muji, on je mehak.

Nije joj Aiša odgovorila ni riječi. Stisla je njezinu hladnu koščatu ruku i prostrla joj kraj ognjišta dušek. Muji kazala: — Haša nek spava na minderu s nama u hlavatu.

Već kad joj je muž legao, ona izašla iz sobe, prišla Muliji i šapnula joj:

— Neću zatvarati vrata od sobe. Ako te ufati, vikni. Ja sam lahka sna.

Bolesnica glasno zaridala.

— Otkad mi niko nije' vako besjedio! Kukavica sam ti sinja . . . A nejma mi ni trides' godin . . . Muka je to . . .

— Hajde, ne rujaj se. Sve će biti dobro, akobogda. . .

Uzalud se stiskajući na usku šiljtetu, na kojemu se ni Alijica ne može smjestiti kako treba, a nekmoli njih obadvoje, Mujo se upravo uplašio svoje zaboravljivosti. »U onoj frtutmi oko Mule, nijesam Aišu ni upito kako se danas bajlisa i šta joj bi? Eh, baš sam edepsuz!«

Čim je Aiša legla uz njega, on se, da ona to ni ne primjeti, svaljukao sa šiljteta na goli pod »neka je makar pod njom mrven mekše, moja su leđa jača« i upitao nježno je uhvativši za ruku.

— Tebi danas nešto pozlilo, ha?

— Jah. Ko ti kaza?

— Nejse. A šta je? Da i tebe svedemo na dokture s Mulijom?

— Hajde, jadan. Nije to ništa. Ufati me često mučnina, sve bih bljuvala. I ne mogu mlijeka ni kukuruzna brašna, a crkoh, da mi je šenične pogače i grahove čorbe.

— Nešto ti u drobu ne valja. Da se nijesi strunila?

— Ma ne pitaj, Mujo . . . Tako mi je bivalo kadgod sam . . . čekaj. Kazat ću ti sutra — i ona se nasmiješila.

Već se zavodeći u san, Mujo se naglo trže. Aiša zadrhtala od tog trzaja. »Naslutio!« — pomislila i sve joj se koža stala ježiti što od radosti, što od stida. Ali Mujo nije znao za te »ženske stvari.« Otkud bi to mogao i pomisliti! On je požalio što joj nije odmah s vrata javio da je dobio hiljadarku i da će krčevina postati njihova, jer tada još nije slutio u šta će potrošiti nagradu za buduća dva mjeseca teškog furmanskog rada snopićara.

— Dao mi gazda Finc pare da njivu kupimo. Imamo sada haman dvije hiljade. Jednu u krupnu. Ih, što je lijepa ta para! Golema, ko . . . ko . . . djećinja pelena, da oprostiš . . . Eh, ja danas, iđući kući, sjeo mrven na kamen, pa . . . znaš, Aiša, da je insan, na priliku, mlađi, da ovaj . . . kako bih ti kazo. . .

— Ti si mi vaktile govorio, da nijesmo stari još, ha? . . .

— A ja jednozub.

— Ama si mi jak.

— Eh! — i on potražio rukom njezin struk.

— Pusti! Nije sad za toga vakat . . . Znaš, kad je žena . . .

— Šta, kad je žena? — zadrhta Mujo od neke slatke slutnje.

— Pa . . . Ma, ne pitaj . . . 'Vako ti je kad . . . I nek te nije strah, ako se i opet kad bajlišem . . . Znaš, ja nekako teško nosim . . . Ama lahko rađam . . .

— Aiša! — šapnuo Mujo i skočio na noge. — Aiša! Ma nemoj mi reći. . .

— Zar ti nije drago?

— Uh! Uh! Ma vidi, bona, plačem! Jest, plačem od dragosti . . .

— Još ako bude sin . . .

— Ja šta će drugo? . . .

— Zar šćer ne bi isto volio?

— Ali sad da mi se čuvaš! Nećeš ti više na njivu, dok se, akobogda, ne halasiš . . . Veliš, graha i šenice . . . Kupio sam, bona. I sve ti meni kaži šta zaželiš . . . Sve . . . Ima Mujo para, i ruke da zaradi.

Legao opet do žene i stao je milovati, ali ih trže Mulijin kašalj, pa Aiša skoči i zatvori za sobom vrata.

— Nije za te sestrinu muku da gledaš.

* * *

— Ko prst. Kupala sam svakakve mejte, al 'vako izmučeno tijelo još vidjela nijesam. Tu u gluho bilo! Neka joj Alah dadne lijepi rahmet! ... A ja joj, šta je sudbina, baba bila. Našla se ja u Mušanovice kad je malu Muliju rodila... Eto, ja joj pupak odrezala, ja joj zadnji gasul dala. Jeste li dohaberili hodži u Korču, da još danas dođe, nek se jadnica smijeri...

— Već je i došo. Eno ga kod Muje u kući. Došla i njezina sestra Haša. Tifanaga još tabut nije skovo do kraja. Zarovit će je još prije mraka... Moj joj Alija raku kopa. Do matere i oca će je metnuti.

— Tifanovica, nije šala, dala novi čaršaf za ćefine, bezbeli ga spremala Sejdi u ćeiz... Aiša ga nejma, pa šta ćeš mu de...

— Sevap je to.

— Sreća, da je na Lokve došla. Tamo je u Korči ne bi imo ko ni u zemlju spušćati. Umrla kod svog brata.

— I dijete mu ostavila.

— I tri ovce. Kake su šuge — jedva se na nogama drže.

— A konj? Taku krepašćinu samo Mujo more podgojiti.

— Jah... A onaj poganac u zatvoru. Mujo, nije šala, pameti i obraza, uzo mu 'dvokata i platio...

— Deverli je glave taj Halvadžija. Ama čo'jek! Svaka mu čast'!

— Dosta smo o njemu naše jezike brusili. Sramota!

— Bilesi ga i gazda Ostoja Šarenac fali. Reko jučer mom čo' jeku da valjanijeg kućenika na Lokvama ne pamte od tog siromaška, što nam je poljar bio.

— Nije bogme ni Aiši s takom hastom lahko bilo. Deset joj dana i deset noći uz dušek provela.

— Nju stisli vatra i suha. Šta je samo krvi iz nje izišlo! Ostala ko grana. Dok sam je kupala, sve me strah bilo, moje seke, da joj kosti ne popucaju.

— I veliš, mrtva da je lijepa bila.

— Ko curetak. Na licu joj se uravnala koža. Žuta ko vosak, ama tanka i mehka ko u djeteta. Samo joj noge i sve donje tijelo pomavjeli... Dajder mi natoči još jednu, da se mrven povratim.

— Ja hoće li Aiša ono Mulino dijete u sebe ostaviti?

— Ku' će š njimena? Zar da ga ocu u hafs spremi?

— Ima Safet brata.

— Surgun ga učinio. Poganac! Na vješala s en'nakom sortom!

— Privirider Suljinice. Sve mi se čini da se već skuplja dženaza pred Mujinom kućom.

— Samo da Aiša od tolike muke i devera ne pobaci. Šćeta bi bilo!

— Nu! A neki si dan na sva usta govorila, da je sramota u tijem godinama...

— Eh, neki dan... Pusti sad to... Mrt'ac je u njih u kući...

Dok su žene, okupljene oko Suljinice Hodžićke, tako razgovarale o smrti nesretne sestre Muje Halvadžije, on je na groblju dovršavao uređivanje rake. Šutio je i samo ponekad rukom pokazivao kopačima kuda će izbaciti još tih nekoliko lopata. Kada je raka bila dogotovljena, skočio je u nju i dlanovima stao uravnavati zemlju.

— Nek joj je makar u toj zadnjoj postelji lijepo i nek joj Bog oprosti što je za života bila pomalo hašarijasta i samoživa! — tako je nešto mislio, dok se s mukom savlađivao da ne zaplače »avazile, ko žena«.

Alijica, koji je tih dana izostao iz škole, odveo još preksinoć malu Hašu Tifanu u kuću, da dijete ne gleda kako mu se mati muči, ali je jutros, na glas da je uoči sabaha tetka Mulija »preselila«, dotrčao kući. Mati ga dočekala na pragu.

— Ne ulazi u kuću! Maj ti torba i nešto hrane. Odvedi stoku i vrati se oko ićindije pa ćeš na dženazu rahmetli tetki.

— Je li se mnogo mučila?

— Šta to pitaš, magarac! Umrla — pa eto.

— Volio bih je vidjet.

— Hajde, dok te nijesam... Nije to za djecu.

— Kako se umire, mati? Vidi li se duša kad izleti kroz usta?

— Ih, Živjeti u takvu bureretu uz takog sojsuza pa još i na srce misliti. maloj Haši ni riječi rekli.

— Eno je igra se s Tifanovom djecom.

— Povedi i nju za hajvanom. Nek ne bude u selu dok joj mater opremaju. Siroče! — rasplakala se Aiša.

Mali školac kao da je shvatio ozbiljnost tog trenutka, pa nije više ništa pitao, nego uzeo torbu i pošao u štalu.

Dok je Mujo trčao, prvo buli, pa Tifanu, da tabut načini, pa sazvati ljude da raku iskopaju, Aiši pristizale žene; »Mejt da čuvamo!« i svaka njoj, kao da je Mulija bila njezina kost i krv, šaptala:

— Bašasagosum, kono! Šta ćeš, dever-dunja!

Ona, iscrpljena od napora i umora, jedva se držeći na nogama, izmučena što nesnom, što mučninama svog ranog »blagoslovljenog« stanja, hodala po kući na vrhovima prsta, skinula s rafe Kur'an pa ga metla umrloj uz glavu, na ognjište naložila veliku vatru i stavila kotao vode da se zgrije za kupanje preminule.

Dok je Alinica naređivala ženama, koja će pomoći oko opremanja, koja će polijevati, a koja pamuk dodavati, da se usta, uši i nos zatisnu, Aiša je sjedila uz ognjište i tiho jecala.

— Ti se ne prikučuj. Ne valja da žena, koja pod srcem evlad nosi, u mrtvaca gleda. Iziđi na zelen dok mi to izdeveramo. Nu! Što sad kahvu pečeš? Nije nama do toga!... Znamo mi, seko, na koje si muke udarila.

Dopustila je, da je izvedu u vrtô. Sjela tamo na tronožac, pobulila glavu boščom i skupljala svoje razasute misli, kao da na širokim čairima okuplja raštrkano stado. Ni čula nije kad su joj se približile Tifanovica i Suljinica, pa sjele do nje na istom malo ojačalu proljetnu travu.

— Muka pa eto ti de... — otpočela Tifanovica, koja je svu noć prosjedila s njom uz bolesnicu.

— Eto i to bi — nadovezala Suljinica. — Baš neka si je tako lijepo pazila. Jazuk! En' naka mlada, haman bi nam šći mogla bit'... Šta od žene poradi zulumćar! Haram mu bilo na oba svijeta!

Aiša samo šutjela i razmišljala. Kako bolest i nesreća izmijene čovjeka! Mrzila je ona tu Muliju, dok je još bila jogunasta djevojka »ohola Halvadžuša, koja svoga brata i oca u prosjake goni, a uznijela se, ko da je aginska šći!«, a ona »mlada Tahirovica,sretna mati četvoro djece«, koja su već odavno u grobu. Kasnije njezin Tahir umrije i ona se udade za Mulijina brata, osiromašena i ponižena jednozupca. Onda je ta mržnja još više narasla. Mulija je dušmanski muzla dinar po dinar od svog brata — dobričine. Zimus mu javila da će mu utrpati i svoje dijete, a evo sad došla i ona — i umrla tu, u Aišinoj kući. Umrla, slaba je to riječ! Ne, Aiša nije tu bolesnicu više mrzila. Raznježena, što svojim izvanrednim stanjem buduće majke, što pogledima u tu nesretnicu koja se mučila na dušeku, Aiša je nju čak zavoljela. Zavoljela je iskreno s mnogo shvaćanja za njezine slabosti, kako samo siromašna mučenica života može voljeti. Sada se sjeća razgovora s Mulijom, kada bi je muke malo popustile i kada je smrtonosni kašalj na pola sata ispuštao iz svojih krvožednih kandža.

— Kad umrem, Aiša, dina ti, pričuvaj mi ono mog siročeta. Valjana je i pametna. More ti već sada sitnu stoku čuvati. Mrven je poneki put pomiluj. Znaš, željna je lijepe lakrdije... Maksum.

— Hajde, ne budali, Mulo. Ozdravit ćeš ti. Hoćeš li da te u špitalj snesemo?

— Ako sam vam preveć na smetnji... Znaš, ja nijesam bila dobra svom burazeru. Šta ćeš, taka sam.

— Hajde, bona. Šta ti fali?

— Srce, Aiša. Eto.

— Ih! Živjeti u takvu bururetu uz takog sojsuza pa još i na srce misliti. Nejmam ga ni ja. Nije srce za sirotinje!

— Eh, moja Aiša! Ti si sva srce. Uh, opet me fata... Sve zebem, jado, zebem...

»Jest! Upravo se smrzla sirotica!« — zaključivala Aiša, dok su Tifanovica i Suljinica nastavile svaka za se i na svoj način da je tješe. Ona nikako da progovori. Sjećanje na onu zoru kada se Mulija »smrzla« bilo je preživo.

Sjede Tifanovica i ona kraj dušeka i svaka se zanijela u svoje ponavljanje molitava uz tespih. Čulo se kako staklena zrnca Tifanovičinog, ili drvena njezinog padaju na ostalo zrnevlje. Tišinu prekidali uzdasi bolesnice, koja je s mukom dolazila do daha. Uvrnut fitilj lampe škiljuckao je sa zida i svojim žućkasto-crvenkastim jezičcem plamena lizao poćađali crni cilindar. Ona se zavodila u san, ali je odmah priskočila dušeku, kada je bolesnica prostenjala.

— Aiša, đe si?

— Evo me, boničko... Treba l' ti šta?

— Leđen... — prostenjala... — Sada će mi srce proletjeti kroz usta... I vidjet ćeš kolihno je... Nejma ga ni dram... Nemoj ga baciti šćenadima... Nemoj!

— Alah selamet! Zor duši dušo! — šapnula Tifanovica.

— Đe mi je Haša?

— Spava.

— Ne dajte je onomer lopovu... Uh!... Ne!... Vidi, još nijeste ovrhli šenicu... Ma, nemoj na me konje nagoniti, Mujo... Nijesam ja gumno... Slaba sam...

— Deder, smiri se... Sva goriš.

— Jah... Gorim... Džehenem... Ne, sad mi je nešto lahko. Letim... Deder me podigni... Još... još... da ustanem... Eno me zove moj sin,.. Lijepi moj Vejsil... Hodi, Vejsile, materi... Na, maj ti sise... Mislila mati: ti umro...

Aiša nije mogla dalje pratiti u sjećanju taj jezoviti predsmrtni prizor. Pokrila lice rukama i zaridala.

— Ma, saberi se ti, ženo! Još ćeš i ti suhu svezati! Sad će je, još malo, iznijeti iz kuće... Imaš ti sad djecu. Troje... Dvoje svojijen i njezino.

— Jah, djeca... — to su joj bile jedine riječi nakon dugog uzdaha.

* * *

Mala se Haša brzo oporavljala kod daidže Muje. S takvim je veseljem čuvala stoku, osobito troje janjadi i dva jareta, da je obično ona budila Alijicu.

— Haj'mo već za hajvanom.

Mujo s tugom u srcu ustanovio, da su ga sestrin ukop, pa onaj 'dvokat u Sarajevu i drugi troškovi lišili velikog dijela ušteđenog novca i da o krčevini zasad nema ni govora.

— A ko bi i radio? Ja moram nešto pod na'nicu, a nešto na svoje njive.

Aiša, premda u drugom stanju, pomagala i sama oko poljskih radova. Okopavala krumpire i kukuruze, plijevila luk i zalijevala u vrtlu lijehe raznovrsnog povrća i cvijeća.

Jedne srijede došao Mujo iz grada pokasno. Nije, kao obično, ušao u kuću, da spusti torbu s nabavljenom najpotrebnijom robom, nego viknuo s dvorišta:

— Aiša, Alija, Haša, amote, da vidite šta sam vam doveo.

— Vidi! Konjo! I kako je lijep! — zapljeskala mala Haša ručicama, a Alijica zinuo od čuda, videći oca, kako ponosno goni pred sobom natovarena zekana.

— Našoj kobili parnjak! I kola ćemo nabaviti, pa zimus gazda Fincu s našijem konjima prevoziti snopiće. Ako ih lijepo uščuvamo, bit će vanj taki par. Ha, Aiša?...

— Hoće, akobogda. Baš neka si ga kupio. Sa srećom...

— Da nijesam to konjče nabavio, pojeli bismo i onu hiljadarku... Vidi, šta sam još donio. Ulišće i čele... Imat ćemo meda.

Na večer je u dušeku dugo šaptao s Aišom o svemu što je u gradu obavio.

— Bio sam na sudu. Odveo me gospodin doktor do glavnog poglavitog suca, koji i na vješala sudi. Pametna glava! Sijed ko ovca, ama mu lice nekako mlađahno i naočito... Đozluci mu zlatni na nosu, a i zubi prošarani suhijem zlatom. Dade nam on nekaku crvenu pusulu i ja ti s njom u zatvor. Vidio sam Safeta. Propo. Mršav je ko grana. Teško ga je i pogledati...

— Pa šta ti veli?

— Sve je plako, kad mu kazah kako je rahmetli Mulija...

— Kopilan! Na ličinu bih ja njega.

— Ti... Što bi ti, Aiša, lahko bismo za to, ali se i gospodin 'dvokat boji... Znaš, nije on samo tako ubio insana... Gore je to... Sramota, pa šta ćeš...

— Šta ti je kazo za svoju kuću i zemlju?

— Sve je to Hašino. Sve naše... Ama ja u dijetov miraz neću dirati. Moremo mi nju, akobogda, podgojiti. Dat ćemo zemlju kojemu od Korčana u napolicu, a kuću pod ćesim. Ove će godine Safetov brat Hašim obraditi sve. S njime ćemo lahko svidjeti račun. Reko mi dolje u Sarajevu, da on o Safetu neće ništa da čuje. Odrekao ga se, veli, još prije, ama za hator meni, on će urediti sve. Haša njegovo brezime nosi...

— Koliko će Safeta suditi?

— 'Dvokat veli najmanje desetak godina.

— Ih, zar ćeš ga sve dotle plaćati, jadan ne bio.

— Ma jok! Ni dinara mu više dati nećemo. Ja sam sada Haši, ko na priliku, tuntor... Od suda sam dobio ćage, da sam joj ja ko otac.

— Pa... i jesi.

— Čuj, Aiša, šta veliš za naše novo konjče? Moj će ga, akobogda, sinčić uzjahati, ha! A kako ćemo ga zvati? Ja bih da mu dadnemo ime Mušan, košto mu je i dedo bio.

— Kako ti hoćeš, ama ima do tadar još dosta vakta. Neđe oko ramazana.

— Eh, jedva čekam... Ama, doći će i to...

* * *

I — došlo je. To je ljeto Muji Halvadžiji protutnjalo brže nego obično. Radio upravo s dvostrukom voljom i žilavošću. Dospio pokupiti sve svoje žito i opet pripomoći bogatijim Lokljanima, koji su ga zvali što na mobu, što pod nadnicu i natjecati se, tko će mu više pomoći. Čak i oni najgrlatiji ismijavači i peckala prestali su se davno šaliti s njim, priznajući mu, da je »kućenik i ljudina«.

Da je jesen, ustanovio je kako po svom umoru, tako i po oteščalu Aišinu disanju, jer se ona već jedva kretala pod teretom njegova budućeg sina. On nikada nije htio ni pomisliti, da bi mogla biti i kći. »Kaki sam baksuz, samo da mi na pamet kaki išaret dođe, naslutio bih dimije namjesto čakšira, a ja hoću sina, pa eto... Nije Bog Lokljanin, neće on meni šćer...«

Zaredali jesenji radovi, učestala sijela i prela, a Mujo svakog dana sa zebnjom u srcu čekao sretni trenutak. Vrpoljio se kadgod bi pogledao na svoju ženu, koja se nekako proljepšala i pomladila, upravo najedrala. Donosio joj darove kao kakvom djetetu. Kada je posljednji put bio u Sarajevu, kupio joj grožđa i narandžu.

— Donio sam tebi i onomer malom — prtokal!

— Hajde, na šta pare trošiš, moj Mujo!

Zapuhali hladni vjetrovi, zaprašio i prvi snijeg, ali Aiša nikako da rodi. Počele žene dolaziti svake večeri, kao tobože na sijelo, sve u strahu, da je ne uhvati, pa da nije bez pomoći, ali ona još radila po kući i uveliko plela haljinice za svoje novorođenče.

Tifan je jedne večeri došao na sijelo i donio im »peškeš«.

— Ovu sam bešiku sam izradio za tvog sina, Mujo! — smješkao se.

Kada je Mujo odlučio ne micati se od kuće, dok mu se žena ne oslobodi »slatkog tereta« ispod srca, došao mu »haber« s pilane. Pozvao ga gazda Šabetaj, da sutra siđe na dogovor. Teška se srca otputio, naredivši Alijici.

— Ne sihodi danas u školu i — ako bi materi, na priliku, došlo zlo, pa zastenjala, trči po Tifanovicu. Jesi li razumio?

— Jesam, babo.

— Jah — viknuo mu već s praga — i, ako bi bilo, Hašu odvedi u komšiluk, a po mene ja siđi sam, ja spremi koje dijete na testu.

— Ne brini, babo. I kupi mi dolje u Todora dvije teke, pisansku i računsku.

Hašica nadodala:

— A meni glođalo. Ono crveno, slatko... Babo!...

Prvi put ga i to dijete oslovilo »babo«, a ne daidža. On se sav rascvao od ganuća i usput pričao Sulji Hodžiću, koji je pošao u Sarajevo »porez da svidi« kako »nejma veće sreće od dječice. Ko pilići, bolan ne bio, a ti, 'vaki star, ko kvočka. Kvoc — kvoc — ovom teku, onom glođalo, a onom što jako dohodi — pipu, gumu, cucnu...«

— Hajde, šta će ti to? Moja Zumra svu svoju djecu brez te besposlice odgojila.

— Eh, da ne plače... More se od golema plača i prokinuti, okilaviti, tu u gluho bilo!

— Idi ahmače, da ne kažem, mahnitove. Podjetinjio si i sam. A kaki si vojnik na fronti bio! Junak! — smijao se Suljo.

Gazda Šabetaj dočekao Muju kao nekog starog prijatelja, a ne kao dužnika.

— Davno je prošlo vrijeme da se dogovorimo, Halvadžija. Zima već stegla, a tebe nema. Valja snopiće prodavati.

— Imam ja sad par konja, a i kola sam nabavio. Skoro će biti gotova. Zadužio sam se i za njih, ama živa glava dugovanje plaća.

— Dobit ćeš po snopiću krunu. Četiri snopića dinar! Natovariš li trista komada i prodaš li ih, eto trista kruna, sedamdeset i pet dinara! Konji, ti i dijete, uvrh glave da potrošite tri-četiri banke, ostalo tebi nadnica... Carska plaća!

— Nije baš carska, ama dobro će biti. Zaboravio si ukontati handžije na putu, pa han u Saraj'vu, a i sam znaš pošto je zob... Muka je, gazda Finc, po sarajskijem mahalama snopiće prodavati. Sirotinja je to. Pet snopića u jednu kuću uvrh glave! Pa išću na veresiju...

— A ti ne daj!

— Kako ćeš pušćati da se golotinja po zimi mrzne? Teško, pa eto ti de...

— A kada ćeš početi?

— Tako, za petn'es dana... Ne boj se, ja ondar mogu sve preko dan u poso... Sad je zima. Nejma se šta u selu raditi. Samo moram još nekog naći da mi pomaže.

— A tvoj sin?

— On je školac! Đe bih ja njega u furmane!

Gazda Šabetaj se samo nasmiješio, ponudio Muji cigaretu i već ga htio otpustiti, onda, kao da se na nešto sjetio, sjeo natrag za svoj pisaći stol i rekao mu:

— Sjedi još malo. Da kahvu popijemo. Sad si ti moj kao kompanjon.

— Šta mu je to, gazda Finc? Kompanjon? Aman ja Rabi! Čudnije li ima lakrdija u ovom našem jeziku!...

Mujo se vrpoljio na stolici. Nervozno otpuhivao dimove i osjećao kako mu se niz leđa cijedi znoj uzbuđenja. Kud se gazda sjetio da ga kavom počasti! A njegova Aiša sigurno rađa... Jest, jest, muči se ona i viče i trza rukama i nogama. Zna on to, osjeća on to...

— Što si se tako uznemirio, Mujo? Malo ti kruna po snopiću? Drugima dajem samo dvadeset para, pa ipak jedva dočekuju tako dobru zaradu.

— Ma, fala ti gazda Finc, nije meni malo, nego... U mene žena, da oprosti tvoj rz i obraz, teška, pa... Hitim kući na selo...

— Samo ti s mirom popij kahvu — široko se zamijao gazda Šabetaj, — ti joj kod tog posla ne možeš pomoći. To svaka žena mora sama... Pa, hajirli bilo, Mujo! Čestitam! E, onda kahva nije dosta. Hodi ovamo! — i poveo ga do malog buffeta, kojega je držao u uglu kraj pisaćeg stola. Izvadio dvije čašice i napunio ih rakijom.

— Popij.

— Ne pijem ja!

— Danas! Kad otac postaješ.

— Pa, živ mi bio i ti, gazda Finc, i tvoja gospoja, i djeca!

— I tvoj sin, Mujo!

»Dobra čeljadeta!« — pomislio Mujo, dok se žurio Todoru u dućan, ali ovaj, kao za inat, nekud otišao, pa ga čitava povorka seljaka čeka. Videći, da će se zadržati makar sat, Mujo prešao u kahvu i naručio jednu »vruću«... Nikad on nije običavao moliti kratke dovice, makar je vrlo često bivao u teškom položaju, a sad mu one same dolazile na usta. Sprva natucao svoje arapske molitvice, ali kasnije u njih sve riječ po riječ uplitao svoje želje jezikom, kojemu ga je naučila njegova majka, dok je još bio golokrako djetešce.

»Alahu, bismilah, daj da bude sve kako treba... I nek mi se jadna ne pati... Jah, Alahu, daj da bude sin... Ama, ako je Tvoja volja, more i šći biti, pazit ću ja i nju... Kako ne bih... Nu, Alahu, ja baš ko da nijesam muško, ni fukara, pekmez sam, mehak... Ama, muka je to... Znaš, Alahu, ona je dobra, dobra ko Tvoj nimet, ko hljeb... Kako Mulino dijete pazi, ko svoje... Nu, još i o tom Tebi da govorim, baš sam ko hajvanče... Alahu...«

Nabavio kod Todora sve što mu je trebalo, pa se požurio uza stranu. Mekan, vlažan snijeg krpimice prašio s nebesa i trunio mu se u oči.

— Što usu!...

Već blizu sela susreo malog školca, Ristu Šarenca.

— Pohiti, Mujo. Mene spremio Alijica po tebe. Ne dadoše mu žene da bilo koga po tebe šalje, ali on meni dobacio haber, pa sam se iskrao od oca...

— Trčim — viknuo Mujo i opet nastavio šaptati molitve.

Pred svojom kućom našao Tifana, koji kao da ga je čekao.

— K meni, Mujo! Nije sada muškinju mjesto u tvojoj kući.

— Je l' više?

— Ih! Misliš ti, lahko je to. Moja se je s malom Umijom mučila od zore do mraka, a deveto dijete! Dok mi popijemo dvije crne — i to će pretutnjati.

Okupili se oko Muje besposleni seljaci. Došli Tifanu da »tješe« budućeg oca i »malo prokenčijaju s postarijim babuškom«.

Mujo je tupo odgovarao na njihova blaga zadirkivanja. Sve stariji ljudi. Muhtar, pa Alija Delić, Tifan, Omer Hodžić i još neki.

— Šta si se uzvrtio ko zvrk? Ne boj se, bolan ne bio. Ništa je to. Božijim emerom sve će se lijepo svršiti i dijete će zacviljeti...

— Ne vele ti zimus spavati od cike i plača...

— Znaš, Mujo, nije loše da te nasjetujemo. Ti se mlad nijesi ženio, pa nijesi tomer vješt. Valja da i ti nekad dijete previješ — mudrovao jedan od seljaka s mukom zadržavajući glasan smijeh.

— Ne rujajte čovjeka, dosta mu je njegovijen jada. Rađa. Nuto, što je problijedio. I zub mu drhti... Hajde, Mujo, saberi se...

On samo pušio i šaputao molitve.

Porod se otegao sve do mrklog mraka. Onda dotrčala jedna od žena.

— Muštuluk, Mujo! Sin!

— Sin! — zavikali seljaci i stali mu stiskati ruku.

— Pecite halvu, žene! Mubareć! Rodio se najmlađi Lokljanin...

— Nije Mujo Halvadžija brez evlada! — razvika se on, sav razdragan. — Sina imam! Hej! Sina!...

* * *

Od tog se zimskog dana uselila radost u sirotinjsku kuću Muje Halvadžije. Rastao mali Mušan, napredno crmpurasto dijete, a otac svu zimu prodavao snopiće po Sarajevu i na večer žurio kući, na svoje Lokve. Čim bi ispregao konje i položio im u štali, on je — ne zaboravivši oprati ruke — uzimao svog nasljednika u naramak i pjevušio mu:

— Na... na... lijepi moj pišonja!... Nuto! I opet mokar... Pazi, Aiša, da ne ozebe...

— Gore si dijete od njega! — smijala se majka.

Pretutnjala i zima, snijeg se otopio, njive ispod njega izranjale, vlažne, gasne nakon jesenje žeđi i gladne sjemena, željne đubreta, pluga, zubače i motika...

Mujo isplatio dug za kola i još skupio novaca da kupi krčevinu pod šumom, pa je već uveliko čisti oštrim trnokopom ispod kojega sve iskre frcaju. Alijica završava i drugi razred s odličnim uspjehom. Mala Haša poodrasla u pravi curetak pa već i Šuku na pašu istjeruje...

Iznijela Aiša sitnog Mušančića na krčevinu, stavila ga pod homaricu u hladovinu i pomaže svom Muji kod posla.

— Eh, zimus ćemo akobogda imati kumpijera koliko ti duša želi. Moći će i mali već zagristi u varen bijelac.

— Stani, dok mu zubi narastu...

— Sjećaš li se, Aiša, — rekao joj prekinuvši posao i pripalivši cigaretu — kake smo fukare bili kad smo se uzeli. I eto, već nam kola, Bogu šućur, iz blata ishode... Baš je ovaj mali berićetli... Ovo je njegova krčevina. On je to babi i materi pribavio... Kućenik je još u pelenama...

* * *

Rastao mali Mušan Halvadžija, najmlađi Lokljanin (tako su ga zvali svi u selu, jer su to bile prve riječi njegova oca, kada se Mušančić rodio), rastao i protepao:

— Ga... ga... ga... Ma... ma... ma... mam... — pa dorastao i do dupka. Rastao on, a raslo i žito u polju, jedralo voće na stablima, zelenile se peruške luka u vrtlovima, grah trešnjo uzpuzao uz kukuruze ili pritke, sve bujalo, zrelo i praćakalo se u valovlju sunčanih zraka.

Mujo Halvadžija, najsretniji Lokljanin, radio toga ljeta veselije nego ijedan momak, čak se i natjecao u koševini, pa pretekao mladog Joldina Hurema, koji se nedavno vratio iz vojske, za čitavu suru i po otkosa... Znojio se i žurio, kao da hoće svima dokazati kako je on još mlad, premda »dosta pamtim i svakakijev deverova preko ove ćelave glave preturih«...

Na sijelima se stao razgovarati i s omladinom. Savjetovao ih neka se što prije žene.

— Nejma vam, sinci moji, veće sreće za seljaka od zemljice, kućice, ženice i... jah, jah... i evlada...

Pozvao ga Tifan jednog petka na mobu. Jesen već zavladala svojim žutilom i spržila ponosno zeleno perje lukovih glavica po vrtlovima.

— Da dignemo žito na mojem Tinjku.

— Peke. Eto me sabahile s Aišom.

Kada se pojavio na njivu bez nje, Tifanovica ga upitala:

— Kam' ti Aiša?

— Ostala kod kuće. Dijete mi noćas slabo spavalo... Sve se nešto drečalo. Strah me je da mu nije šta u drobu.

— En'nakom junaku? Ma jak ti je ko Hrnjica Halile!... Hajde, bolan.

Tifanovica donijela mobarima za ručak grahovu kalju s mesom. Zaklali debelo bravče, neka se ne kaže da oni svoje Lokljane »i mesom i svakakijem ljepotama« ne hrane. Mujo zagrizao svojim jedinim zubom u masni komad od butine, ali se u trenu zakašljao i — u ruci mu osta njegov posljednji zub

— Ih! Okrezavih sveosve! — nasmijao se.

— Jok! Sad više nijesi krezav. Sad si ko i tvoj sin...

Kada je u akšam stigao kući, noseći u rubac umotani svoj posljednji zub, dočekala ga Aiša sa smiješkom.

— Muštuluk, Mujo! Naš Mušan ozubatio! Niko mu prvi zubić. Nuto, pogledaj!

— A moj ispo. Tako ti je to! Od čeg vakat od tog i vrijeme! — nasmiješio se i on, a Aiša se ogledala lijevo i desno, pa ustanovivši da u odaji nema djece, zagrlila svog muža. Takvo se čudo nježnosti rijetko zbivalo na Lokvama čak i među mnogo mlađim bračnim drugovima, ali nju, eto, nešto ganulo.

— Meni si lijep i taki!

— Ih, nije sada važno kaki sam ja. Mogu ja sebi dolje u Saraj'vu zimus načiniti od kosti nove zube... Pa da ti prođem kroz Lokve zubat, ha?...

Mališan, koji se nekako iskobeljao iz dupka, učinio dva tri prva koraka i pao pred roditelje, zacvilivši:

— Ba... ba... ba... ba...

— Lijepi moj najmlađi Lokljanine! Nije se tvoj babo džaba na svijet rodio! Hodi, hodi mi na ruke, da te u štalu ponesem, da nam vidiš novoga ždrijepca. Njega ćeš ti, akobogda, uzjahati, kad u vojsku pođeš...

— Kako to govoriš, Mujo, ko da tepaš.

— Valja da se obikneš na ovaki govor... Sad sam ti ja gori od ovog maksuma... Nu! I ono se smije! Vidi, sine, kaki ti je babo, ko baba Zineta — i on zaokruglio pa uvukao usne, cupkajući svojim praznim desnima.

Kada su izišli pred kuću, susreli su mobare, koji su se s pjesmom na usnama vraćali s Tinjka. Tifanova Sejda, ugledavši malog Mušana, zapjevala na narodnu kajdu, poravno:

Ej, najmlađi Lokljanine,
svoga babe lijepi sine...

Mujo se, da se pred tolikom mlađarijom ne rasplače od sreće i ganuća, brzo povukao u štalu.

(Iz knjige LOKLJANI)

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

Kratice: ar. = arabizam — perz. = perzijskog podrijetla — prov. = provincijalizam — tur. = turcizam.

ahmak (tur.) = mangup, ludov
Alahbirum (ar. - tur.) = Bog zna
Alah selamet! (ar.) = Bože spasi! (veli se i za čovjeka koji je u nevolji)
avaz, avazile (ar.) = glas, glasno
bajlisati se (od tur.) = onesvijestiti se
bašasagosum! (od tur.) = Neka je tvoja glava zdrava! (izraz sućuti kad netko umre)
bezbeli (prov. od tur.) = naravno, besumnje,
bihuzur biti (od perz.) = biti uznemiren, dosađivan
bilesi (tur.) = čak i...
bir (tur.) = jedan
brema (prov.) = drvena posuda za nošenje vode s izvora
bula (tur) = muslimanska duhovnica, vjeroučiteljica
bururet (prov. od tur.) = komešanje
čairi (tur.) = livade, ispašišta
čefimi (ar.) = musl. mrtvačka oprema, zapravo neprošivena plahta
deverli glave (od ar.) = čovjek koji se muči kroz život
dohaberiti (prov. od ar.) = javiti, dojaviti
dova (ar.) = molitva
đozluci (prov. od tur.) = očale, naočari
džamogladija (prov. od tur.) = dječurlija,
đenaza (ar.) = sprovod, pokop
edepsuz (tur.) = nevaljalac, neodgojen
emer (ar.) = odluka, moć
evlad (ar.) = porod, djeca
gasul (posljednji) = kupanje mrtvaca kod muslimana
hajirli (ar.) = sretno, blagosloveno
hajirsuz (ar. i tur.) = nesretnik, može značiti i nevaljalac
hajvan (ar.) = stoka, domaća životinja
hala (tur.) = nužnik, klozet
halasiti se (ar.) = osloboditi se
haman (tur.) = po svoj prilici, gotovo, umalo
han (tur.) = svratište, konačište
harar (tur.) = vreća od kostrijeti
hasta (tur.) = bolesnik
hašarijast (od perz.) = živahan, nemiran, luckast
hator, za h... = volja, za volju...
hefta (grčki) = tjedan, nedjelja dana
hićulurmi (od tur.) = zamislil, ma, nemoguće!
ićindija (od tur.) = vrijeme molitve u polovici popodneva
insan (ar.) = čovjek
išaret (perz.) = znak, mig
jazuk (tur.) = šteta
kaharan = tužan, žalostan
leđen (tur.) = bakrena pokositrena posuda za umivanje
ličina (prov.) = vješala, obješenjački konop
lohusa (prov. od ar.) = porodilja u prvim tjednima iza poroda
maksum = malo dijete
mašalah! (ar.) = Baš kako treba! Divno!
mej (i) t (ar.) = mrtvac, lešina
meleć (od ar.) = anđeo
muštuluk (ar.) = nagrada za radosnu vijest
nimet (ar.) = hljeb, božji dar
peke (i) (tur.) = neka bude, drage volje, u redu
peškeš (tur.) = dar, poklon
pobuliti se (prov.) = obmotati lice maramom
pomavjeti (prov. od tur.) = pomodriti, poplaviti
pratljača (prov.) = drvena udaraljka kojom se lupa po rublju pri pranju

promuhabetiti (od tur.) = porazgovoriti se
prtokal (tur.) = narandža
pusula (od tur.) = pozivnica, službeni dopis
pustećija = učinjena ovčija kožica na kojoj se vrši molitva
rahmet(li) (od ar.) = pokoj(ni)
sabah (ar.) = zora, vrijeme rane prve molitve muslimana
sarhoš (perz.) = pijanica, bekrija, veseljak
seiriti = odmarati se (obično na nekoj tratini)
sevap (ar.) = dobro, Bogu ugodno djelo
struniti se (prov.) = kada nekome od teška rada padne želudac
subhanalah! (ar.) = Bože moj! (izraz čuđenja)
sura (u Kur'anu) = red (ulomak iz Kur'ana)
surgun (od tur.) = protjerati
šiljte = ćilimak, mala strunjača
tabut (ar.) = muslimanski mrtvački kovčeg
tespih = muslimanske brojanice (33 zrna)
tuhaf (od tur.) = čudnovato, začudno
vakrsuz (doba) = nezgodno doba, obično jutarnji ili večernji suton
zerzevat = povrće, zelen
zor (perz.) = tegoba, sila, zamah

Liljana MATKOVIĆ

TRAGANJE ZA BLIZINAMA

*

Bolesniji si kad ti je bolest draga
kao zov prepoznat
kao milost međa gdje se bezimeno toplo živi.
I taj prostor može patnjom da se mjeri.
I vrijeme koje u skloništu čuvaš.

Neka oproste jutra prije osvita vraćena travama.
Bilo nam je do svjetlosti.

*

Budi grad moj sazdan od glasa
i živjet ću znakovima umorena
od jedne riječi.

*

Harlem

Hodam izvan života
a smrtna mjesta rukama diram.
Za oskvrnuto tlo
čime da povratak otkupim
kad središta svoja drevna
davno odlascima zamjenismo.

Mirko ŠEPER

JEDNA OBLJETNICA

Pišući prije tridesetak godina o razvoju starohrvatske arheologije[1], Lovre Katić među ostalim kaže: »Kad je nastala hrvatska arheologija, ne može se određenim datumom utvrditi. Ipak je tek XIX vijek iznio poglavite naše spomenike na svijetlo.« Točno je da su arheološki spomenici na hrvatskom tlu već veoma rano privukli pažnju domaćih i stranih učenjaka i amatera. Taj se interes može u kontinuitetu pratiti već od prve polovine XV st. (Ciriacus Anconitanus *Epigrammata reperta per Illyricum)*, a sve do u XIX st. odnosi se uglavnom na arhitektonske i epigrafske spomenike koje je antika ostavila na tlu povijesne Dalmatinske Hrvatske. Djelatnost oca moderne arheologije u Hrvatskoj, profesora arheologije na budimpeštanskom sveučilištu Matije Petra Katančića potkraj XVIII i u prvoj četvrtini XIX st., također je vezana uz spomenike antike (1782 *Dissertatio de columna milliaria ad Eazekum reperta)*. I prva arheološka iskapanja u Solinu, koja je ubrzo nakon osnutka Arheološkog muzeja u Splitu (1821) vodio Karlo Lanza, bila su usmjerena na traženje antičkih epigrafskih spomenika[2]. Antika je svojim monumentalnim, brojnim i mjestimice dobro sačuvanim spomenicima zaokupila sav interes istraživača, odgojenih u duhu tradicijâ humanizma. Pored antike, oči povjesničara umjetnosti i putopisaca zabilježila su djela arhitekture i likovnih umjetnosti koja su nastala na tlu Hrvatske u širokom vremenskom rasponu od romanike do baroka i sačuvala se u punoj svojoj izvornoj ljepoti sve do naših dana. U sjeni tih sjajnih, tehnički vješto izvedenih spomenika istraživači nisu ni primjećivali skromne, grube, rustikalne ostatke arhitekture i plastike iz doba najstarije hrvatske povijesti, koji su se još ponegdje bili sačuvali. Stajali su tako ti spomenici, a da ih istraživači nisu ni vidjeli, a kamoli da bi se na njih osvrnuli, pridavajući im bilo kakvu važnost.

Tek je Narodni preporod pokrenuo sve snage na istraživanje hrvatske prošlosti i kulture. U krilu tog preporoda odrastao je veliki polihistor Ivan Kukuljević Sakcinski, čija će djelatnost doseći svoj vrhunac u postilirskom razdoblju. On prvi upozorava na neke arheološke spomenike starohrvatskog doba[3]: osvrće se na Baščansku ploču u Sv. Luciji kod Jurandvora na Krku (»starinski glagoljski napis, kojega do sad još nitko pročitati mogo nije«), na crkvicu sv. Nikole kod Nina, »sagrađenu ... u bizantskom slogu na priliku krsta«, na crkvicu sv. Križa u Ninu u kojoj »mjestjani sahranjuju ... sieno i slamu za svoje konje i marvu«, donoseći prijepis natpisa župana Godečava, te opširno govori o krstionici kneza Višeslava (tada u Veneciji) i daje u prilogu njen crtež. Slučajni nalaz natpisa kneza Branimira u Gornjem Muću kolovoza 1871, objavljen u zadarskom »Narodnom listu« već mjesec dana kasnije, obilježava početak prve značajne faze u razvoju arheoloških istraži-

[1] Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji, Obzorova spomen-knjiga 1860—1935, 1936.
[2] Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, Zbornik Matice Hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva, 1925.
[3] Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine, Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, IV, 1857.

vanja starohrvatskog razdoblja. Tri godine kasnije taj je natpis predmet solidnih povijesno-epigrafskih studija dvojice naših istaknutih povjesničara, Šime Ljubića i Franje Račkoga[4]. Ti radovi, kao i radovi C. F. Bianchija, F. Bulića, Š. Ljubića Š. Milinovića, F. Radića, S. Zlatovića i drugih istraživača u idućem desetljeću, tretiraju, međutim, spomenike starohrvatskoga doba gotovo isključivo s povijesnoga stajališta. Prvi strani istraživač koji je upozorio i na neke spomenike iz doba hrvatske narodne dinastije u Dalmaciji (Sv. Donat u Zadru, Sv. Križ s natpisom župana Godečava, Sv. Eufemija u Splitu, reljefne ploče s pentagramom i likom hrvatskoga vladara u splitskoj krstionici) bio je austrijski povjesničar umjetnosti R. Eitelberger[5]. O Sv. Donatu objavio je svoj rad F. Bulić zajedno s austrijskim arhitektom A. Hauserom[6] dvije godine prije nego što je izašlo drugo izdanje Eitelbergerova djela. Nekoliko godina kasnije publicirao je engleski arhitekt T. G. Jackson svoje djelo o umjetničkim spomenicima našeg primorskog pojasa[7]. Pored Sv. Donata, on spominje još Sv. Petra, Sv. Lovru i Sv. Nedjelju u Zadru, Sv. Trojicu i reljef s likom hrvatskoga kralja u krstionici u Splitu, opširnije govori o Sv. Križu i Sv. Nikoli u Ninu, a dodiruje i Knin s njegovim spomenicima. Eitelberger i Jackson samo su se usput dotakli spomenika iz starohrvatskoga doba, jer su ih daleko više zanimali umjetnički spomenici iz kasnog srednjeg vijeka. Međutim, njihov je rad ipak neobično važan, jer su pokušali uključiti naše spomenike u Dalmaciji u razvojne tokove evropske umjetnosti.

Svi ti radovi u rasponu od trideset godina, od Kukuljevića (1857) do Jacksonova (1887), značajni su prilozi i važne etape u razvoju proučavanja spomenika iz starohrvatskoga doba. Međutim, tek potkraj tog tridesetljeća započinje stvarni razvoj starohrvatske arheologije kojoj je cilj da na temelju sistematskih iskapanja i istraživanja, te na osnovu autentičnih spomenika — uz pomoć drugih disciplina — rekonstruira kulturu, način života, društvene odnose i njihov razvoj u širokom razdoblju od doseljenja Hrvata u novu postojbinu do propasti njihove državne samostalnosti u početku XII st. Godine 1885. započeo je fra Lujo Marun žarom entuzijasta prva skromna, nevješta iskapanja na Kapitulu kod Knina, a iduće godine na Crkvini kod Knina. Prema tome, godina 1885. može se smatrati godinom rođenja starohrvatske arheologije, kojoj Marun (u svom proglasu javnosti 1887) stavlja u zadatak »istraživati, iskopavati i opisivati« spomenike najdavnije hrvatske prošlosti. Marunove zasluge su neosporne[8], iako se danas njemu i njegovim pomagačima mogu staviti mnoge primjedbe u pogledu tehnike i metoda iskapanja[9]. Međutim, svi ti prigovori ne mogu umanjiti Marunovo značenje ni u kome pogledu, jer razvojem znanosti mijenjaju se i metode istraživanja. Nemojmo

[4] Pisan spomenik iz doba hrvatskoga vojvode Branimira, Rad JAZU, XXVI, 1874.

[5] Die mittelalterlichen Kunstdenkmale in Arbe, Zara, Nona, Sebenico, Trau, Spalato und Ragusa, 1861 (drugo izdanje 1884).

[6] San Donato in Zara, Baugeschichte, 1882.

[7] Dalmatia, the Quarnero and Istria with Cettigne, 1887.

[8] **S. Gunjača,** Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja »Starohrvatske prosvjete«, Starohrvatska prosvjeta, III serija, 6. sv., 1958.

[9] »Često se događalo, da se nisu pravile nikakve zabilješke, ništa se skoro nije crtalo, niti su se pravili fotosnimci. Nema planova nalaza i skoro ništa ili veoma malo zna se o odnosu pronađenih predmeta s nalazištem ... Katkada je iskopavanje ostalo na nepismenu predradniku.« **S. Gunjača,** Novi naučni rezultati u hrvatskoj arheologiji, 1958.

zaboraviti da u Marunovo vrijeme ni u stranom svijetu metode arheoloških iskapanja još nisu bile razrađene ni fiksirane. Uostalom, »ne postoji jedna ispravna metoda iskapanja, ali postoje mnoge krive metode. Među ove će naši nasljednici ubrojiti bez sumnje i one metode, koje mi danas smatramo relativno ispravnima — prema prirodnom zakonu, da je svaka generacija sklona umanjiti (vrijednost) djela svojih prethodnika«[10].

Pošto su Marunovim radom zacrtane prve brazde starohrvatske arheologije, moglo se pristupiti objavljivanju prvih rezultata istraživanja. Taj je zadatak preuzeo na se don Frane Bulić[11]. Raspravljajući o podrijetlu pleterne ornamentike u Hrvatskoj, načeo je niz problema, oko kojih se još i danas vrte arheolozi, u prvom redu problem odnosa te ornamentike prema srodnoj sjeveroitalskoj ornamentici ranoga srednjeg vijeka. Njegov prijedlog da se ta vrsta ornamentike nazove pleterom[12] prihvaćen je u našoj stručnoj terminologiji. Tako smo Bulićevim djelom, koje je objavljeno točno prije osamdeset godina, dobili prvu stručnu publikaciju s područja starohrvatske arheologije. Sedam godina kasnije (1895), i opet Marunovim energičnim zalaganjem, izašlo je prvo godište »Starohrvatske prosvjete, glasila Hrvatskoga starinskog društva u Kninu«; bio je to prvi stručni časopis među Južnim Slavenima, koji je tretirao problematiku slavenske arheologije. U »Programu«, koji je objavljen u tom prvom godištu, ovako je formuliran zadatak časopisa: »Starohrvatska prosvjeta«, u smislu pako svoga naslova, bavit će se isključivo svim prosvjetnim prilikama hrvatskoga naroda kroz razdoblje VII do XII vieka; od njegova naseljenja na ove južne krajeve, pa do pada njegove samovladavine, a samo uzgredno doticat će se i poznije njegove dobe.«

U međuvremenu, 1893, i ovoga puta Marunovom upornošću, otvoren je u Kninu »Prvi muzej hrvatskih spomenika«, koji je kroz duge decenije svog postojanja proživljavao brojne neugodne peripetije, selio u nekoliko navrata (da konačno završi u Splitu) i mijenjao ime da se nakraju ustali naziv »Muzej arheoloških spomenika«[13]. Ove godine, (1968), kad se slavi sedamdeset i peta godišnjica otvaranja muzeja, moramo na žalost konstatirati, da muzej — uza sve uložene napore muzealaca — još do danas nije dobio novu muzejsku zgradu, u kojoj bi se široj publici i stručnjacima prezentirali spomenici starohrvatskog doba. Muzejski objekti — prvorazredni spomenici ranoga srednjeg vijeka ne samo uskog teritorijalnog nego i možda još i više šireg zapadnoevropskog značenja — smješteni privremeno u adaptiranim prostorijama,

[10] **M. Wheeler,** Archaeology from the Earth, 1952.

[11] Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz doba narodne hrvatske dinastije, I, 1888.

[12] »bilinski pleter za motive u kojima vlada sami bilinski elemenat; ... geometrični pleter, u komu vlada sami geometrični motiv ...; **mješoviti** pleter u komu su i bilinski i geometrični elementi zastupani. Predložili bismo da se pleter rabi samo za komplikantniji motiv; a gajtan za jednostavni pleteni obrub« (nav. dj. str. 14—15).

[13] Vidi **S. Gunjača,** Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, Starohrvatska prosvjeta, III serija, 1. sv. 1949; **isti** Muzej hrvatskih starina od Oslobođenja do danas, ibid., 2. sv. 1952; **isti,** Rad Muzeja starina u godini 1951, ibid., 3. sv. 1954; **isti,** Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952, ibid., 4. sv. 1955, 5. sv. 1956 (za 1953 godinu), 6. sv. 1958 (za 1954 godinu); **isti,** Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1955., 1956 i 1957. godine), ibid., 7. sv. 1960; **D. Vrsalović,** Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (1958, 1959, 1960. i 1961. godine), ibid., 8. sv. 1963.

čekaju da dožive dan svoje potpune rehabilitacije. U ovome času i nehotice se podsjećamo na indigniranu izjavu istraživača starohrvatske umjetnosti J. Strzygowskoga koji je zagrebačkim intelektualcima prije četrdesetak godina predbacio njihov nemar i nebrigu za kninski muzej: »Koliko je Vas gospodo, koji ste vidili muzej hrvatskih starina u Kninu? Koliko li Vas taj muzej podupire? Ali da! Vi više volite jedan rimski lonac, nego vaše Pompeje!«[14]

Čekaju li starohrvatski spomenici zbilja uzalud na novu muzejsku zgradu?

Mirko VIDOVIĆ

LAMENT HRASTA

Nikao sam iz sitnog ploda što je na obronak pao
i kroz tisuću pramaljeća zemlju sam k suncu dizao
u snažnim mišićima grana

Korjenje je moje crpilo podzemne rijeke
krošnja oblake vitlala i s olujama se borila
ja sam tisućljetni hrast odolio svim silama

U mojoj srči ne završe se rđa jer zemlja rđom ne rađa
pa kad mi oluje ništa ne mogoše smisliše podlu osvetu
i sjemenkama imele posuše sa svih strana

Otad sam i zimi zelen licemjeri se tome dive
tumače kako sam dotle bio gord i sebičan
da sam bolji i ljepši pod jatom krvosasa

Otada moje grane bijele vlasi opustješe oluje
tek usahli batrljci s olujama se biju
ali snažne moje žile ne žele da sagnjiju

Ja predan sudbini čekam obamrlih uda
oluju koja će me slomiti do duba
da kroz nove grane započnem novo doba

[14] Dio teksta iz proglasa Hrvatskoga starinskog društva u Kninu iz godine 1925.

Ton SMERDEL

POEMA O JOBU

Uvod

Ime Job *(hebr. Iyyob-onaj koji je progonjen)* već se javlja oko 2000. *prije krista* u popisu palestinskih poglavica, ali ipak protagonist ove poeme nije Židov. On je rodom iz zemlje Hus, a to je jedan od predjela Idumeje. I Jobovi prijatelji koji nastupaju u poemi nisu Židovi i oni su iz idumejsko-arapskih krajeva. To su polunomadski pastiri, najvjerovatnije poglavice nekih plemena ili velikih obiteljskih zadruga. Svi oni žive u otvorenoj prirodi, a ta ih potiče na osebujnu duhovnost. Ipak je hebrejska tradicija Joba kao pobožna vjernika i u patnji puna pouzdanja u Boga uvrstila u Izrael. Njega spominje prorok Esekijel. Danas se drži da se može prihvatiti da je on bio povijesno lice i da je živio na jugu Idumeje.

U Bibliji poema o Jobu od nepoznata pisca ide u red svetih knjiga, hagiografija. Hebrejska je tradicija sumnjala u autentičnost Jobove povijesne ličnosti i držala da je poema o Jobu u biti neka vrst parabole u kojoj su na poetski način iznijeta raznolika mišljenja o Providnosti.

Poema je dramatski oblikovana, a podijeljena je ovako:

I) *Kratak uvod u prozi (gl. 1—2);* II) *Dijalog u stihovima (gl. 3—31)* i III) *Epilog — kratak zaključak u prozi.*

Dijalog u stihovima pun je dramatičnosti, u kojoj se misaonost i retorika isprepleću s iskrenim lirizmom. U dijalogu uz Joba sudjeluju četiri osobe. Sve one raspravljaju o Bogu, božjoj pravdi i uzrocima ljudskih patnji. Osim njih poslije izjava mladoga Elihua sudjeluje i sam Jahve koji Jobu govori *»iz krila oluje« (gl. 38—42).* Zatim Job *(gl. 42)* skrušeno Jahvi izjavljuje svoje kajanje.

Raznolikost je sadržaja u samoj poemi mnoge potakla da su počeli sumnjati u jedinstvenu organičnost samoga djela. Pogotovo zato, što se u drugom dijelu, *tj.* u *Dijalogu,* poslije govora Joba i njegovih prijatelja, javljaju mladić Elihu i sam Jahve. Taj bi se dio mogao shvatiti kao *intermezzo,* kao poetsko objašnjenje prije Jobova iskrena skrušenja.

Vjerovatno da je više pisaca sudjelovalo u obradi poeme, dok nije dobila svoj sadašnji oblik. Ipak, sve su moguće dopune tokom stoljeća bile samo idealna težnja bezimenih pjesnika da djelu dadu jedinstveniju i jasniju cjelinu. U djelu se mogu uočiti dvije značajke. Jedna je Jobovo razmišljanje i razlaganje o porijeklu i ontološkim razlozima boli i patnje na svijetu, zatim o njihovu uzroku i smislu, dok je druga himnička apologija božje prisutnosti na zemlji u kojoj sudjeluju svi živi stvorovi. Obje bi te značajke mogle pomoći tvrdnji da je u konačnoj redakciji poeme o Jobu moralo sudjelovati više autora, ali je ipak na kraju jedan, za nas isto tako bezimeni pisac, ali pjesnik, povezao sve dijelove u jednu cjelinu i tako dao djelu pečat prividne jedinstvenosti. Iako je bilo umetanja (interpolacija), jer se misli da je konačna redakcija nastala u *V st. prije K.,* — ipak se može zaključiti da je prvobitni pjesnik-lirik — bio mislilac osebujnog religioznoga zamaha čija je duša bila iskreno otvorena te je mogla misterij Boga suočiti s ljudskom dušom. Pjesnik je to mogao uvjerljivo učiniti tako što je na scenu izveo pravednika koji je iznenada upao u nevolje pritisnut nezasluženim patnjama. Pitanje je patnje izneseno prema starohebrejskom shvaćanju, a ono iznose Jobovi prijatelji, kao da su samo tjelesne patnje bile kazna za čovjekove grijehe. U dijalozima između Joba i njegovih prijatelja jasno se ističe druga strana čovjekove patnje. To bi bilo shvaćanje da su tjelesne patnje svake vrsti način kojim Bog čisti čovjekovu dušu i srce, te on doživljuje očišćenje, kako to moli Baudelaire u svojoj pjesmi *Blagoslov:*

Blagoslovljen, Bože, što nam patnju dade
Kao lijek božanski za zloće i bludnje,
Eliksir najčišći koji tek kroz jade
Sprema duše jakih za svetije žudnje.

(prijevod A. Jurevića)

Uz ovo treba istaknuti da upravo misterij Boga stoji u središtu ovoga djela, jer sva lica o njemu govore.

Općenito se drži da Poema o Jobu ide u red remekdjela starohebrejske i svjetske književnosti. Ona je djelovala i na mnoge pisce kao na pr. Goethea, kad je stvarao svoga *Fausta*, a uvelike je oblikovala duhovnu fizionomiju lirika Leopardija.

Čitajući poemu opažamo da je idejno povezana u pjesničkom obliku s *Psalmima*, s izražajnošću velikih proroka Jeremije, Isaije i Ezekijela kao i s drugim svetim knjigama Starog i novog saveza. Osim toga, genijalni, a bezimeni pjesnik, znao je asimilirati utjecaje iz drugih kulturnih krugova antike, ali je sasvim tim dao djelu izvoran pečat, jer je oštrouman opažač ljudskih problema, zatim jer ljubi čovjeka patnika i ustaje protiv nepravde. Katolička je crkva *Poemu o Jobu* uvrstila u svete knjige. Nju citiraju s. Pavao i crkveni oci ističući Joba kao uzor pobožnosti i smišljene postojanosti u patnjama. Zbog svih trenutačnih i buntovnih sumnji koje pjesnik stavlja Jobu u usta, čitaoci osjećaju da je Job tipična ličnost ispunjena starozavjetnim duhom, dok njegov *tzv. pesimizam*, produhovljen osebujnom iskrenošću, dobiva metafizički smisao za čovjeka koga život vodi u vječnost. Poema je u skladu s onim što kaže s. Pavao: — *Jer sve ono što je napisano, bilo je napisano za našu pouku da bismo postojanošću i utjehom koje nam daje Sveto pismo osigurali svoju nadu! — (Rim. 15, 4).*

Rukopisna tradicija ove poeme nije ujednačena, jer je stanoviti broj riječi i manjih isječaka u njoj iskvaren. Odatle nastaju nejasnoće, koje nastoje barem donekle razjasniti najugledniji biblisti. Tako je prijevod *Septuaginte često* skraćen i vrlo slobodan. S. Jeronim je poemu preveo na latinski s hebrejskoga jezika, znači prema tekstu iz *IV st. poslije K.* Njegov se prijevod u *tzv. Vulgati* ističe ljepotom jezika i osebujnim ritmom, a dragocjen je kao kritički tekst za sve prevodioce same poeme. Sam s. Jeronim priznaje da je pri sređivanju *Poeme o Jobu* nailazio na vrlo velike poteškoće.

U toku svoga rada, osim spomenutih prijevoda, konzultirao sam mnoge naše kao i tuđe prijevode s komentarima, a među njima osobito kritička izdanja Vaccarija, Dhorme-a, C. Larcher-a, G. Boccalija i dr. U svome prijevodu nastojao sam uz vjernost iznijeti i poetsku ljepotu ove poeme u kojoj se iskreni zanos, misaonost i *tzv. usporedni lirizam* slijevaju u jednu cjelinu. Poetske su slike u poemi uvijek iznesene ili istoznačnom ili suprotnom usporednošću, pa sam zato težio da uglavnom sačuvam asindetski ritam izvornika; kao i to da on bude što povezaniji, ali isto tako da mu dadem emotivnu zanesenost kao i lirsku smirenost. Ovaj je prijevod dio mojih prijevoda pjesničkih knjiga Staroga saveza.

Prolog

Jobove vrline

1)

Živio u zemlji Hus jedan čovjek po imenu Job. Bio je to čovjek neporočan, pravedan i bogobojazan, a klonio se zla. Rodilo mu se sedam sinova i tri kćeri, a imao je sedam tisuća ovaca, tri tisuće deva, pet stotina jarmova volova, pet stotina magarica i vrlo brojnu poslugu. Bio je najugledniji među svim istočnjacima. Njegovi su sinovi često priređivali kućne gozbe, naizmjence svaki u svoj dan. Slali su pozive svojim trima sestrama i pozivali ih da jedu i piju vino s njima. A kad bi završio redoslijed gozbi, Job bi ih pozivao i pripremao ih za žrtvu čišćenja. Ustao bi rano ujutro, prinosio žrtve paljenice toliko koliko je njih bilo, jer je u sebi govorio: — *Tko zna da moja djeca nisu sagriješila i u svom srcu uvrijedila Boga!* — Tako je Job uvijek činio.

Sotona iskušava Joba

Dogodi se jednoga dana te božji anđeli dođoše pred Jahvu; među njima bijaše i Sotona. Jahve upita Sotonu: — *Odakle dolaziš?* — Sotona odgovori: — *Upravo sam proputovao cijelu zemlju uzduž i poprijeko:* — I Jahve još upita Sotonu: —

Jesi li obratio pozornost na moga slugu Joba? Nema mu ravna na zemlji: čovjek je neporočan, pravedan i bogobojazan, a kloni se zla! — Sotona Jahvi odgovori: — *Pa nije Job uzalud bogobojazan! Zar ti ne štitiš njega i dom njegov kao i cijeli posjed njegov? Blagoslovio si djelo ruku njegovih, a stoka mu se na zemlji umnožila. No, pruži samo jednom svoju ruku i dirni u posjed njegov, pa da vidiš: u lice će te prokleti!* — Tada Jahve reče Sotoni: — *Eto, sve što on posjeduje neka bude u tvojoj vlasti; jedino na njega samoga ne smiješ staviti ruku svoju!* — Zatim Sotona ode ispred lica Jahvina.

Jobove nesreće

I opet jednog dana dok su svi Jobovi sinovi i kćeri jeli i pili vino u kući svoga najstarijega brata, stiže glasnik i javi Jobu: — *Volovi su orali, a magarice pasle uz njih, kad udariše Sabejci i sve ih oteše pobivši mačem sluge. Jedini ja utekoh da ti to javim* — Dok je ovaj još govorio, dođe drugi glasnik i reče: — *Božja je munja udarila s neba, spalila je ovce i pastire i zatrla ih. Ja utekoh da ti to javim!* — Još je ovaj govorio, kad dođe treći i reče: — *Kaldejci su se svrstali u tri čete, navalili na deve i otjerali ih, a sluge pobiše mačem. Jedini ja utekoh da ti to javim:* — Još je ovaj kazivao, kad dođe četvrti glasnik i prozbori: — *Sinovi su tvoji i kćeri tvoje jeli i pili vino u kući svoga nastarijega brata, kad gle-najednom za hujio silan vihor iz pustinjskih predjela, udario na sva četiri ugla kuće i srušio je na djecu tvoju. I svi pogiboše. Samo ja utekoh da ti to javim!* —

Job se pokorava božjoj volji

Tad Job ustade, razdre svoj plašt, te ostrigavši kosu, pade ničice na zemlju i poklonivši se duboko reče: — *Gô izađoh iz krila majčina i go ću se u zemlju vratiti. Jahve dao, Jahve oduzeo! Blagosloveno bilo ime Jahvino!* — U svemu tome Job nije ništa zgriješio, a nije ni jedne bezumne riječi rekao protiv Boga.

Sotona po drugi put iskušava Joba

2)

Ponovo jednoga dana dođoše anđeli božji pred Jahvu; među njima je bio Sotona. I on pristupi pred Jahvu. Tad Jahve upita Sotonu: — *Odakle dolaziš?* — I Sotona odgovori: — *Upravo sam proputovao zemlju uzduž i poprijeko!* — A Jahve upita Sotonu: — *Jesi li obratio pozornost na moga slugu Joba? Nema na zemlji takva čovjeka? On je neporočan, pravedan i bogobojazan, a kloni se zla. Premda si me nagovorio da mu u čemu naškodim, on je još uvijek postojan u svojoj neporočnosti.* — Sotona odgovori Jahvi: — *Kožu za kožu! Sve što čovjek ima za život daje svoj. No, deder pruži svoju ruku, a kostiju se njegovih dotakni i mesa njegova, pa da vidiš kako li će huliti na tebe!*

Tad Jahve reče Sotoni: — *Eto ga predajem u tvoju vlast! Samo mu moraš poštedjeti život!* —

Onda Sotona ode ispred lica Jahvina i ospe Joba smrtonosnim čirom od tabana do tjemena. Job uze crijep da se struže njime sjedeći na gomili pepela. Tad mu reče njegova supruga: — *Zar još uvijek ustraješ postojano u neporočnosti svojoj? Prokuni Boga i umri!* — Job joj odgovori: — *Brbljaš ka luđakinja! Iz božje smo ruke primali dobra, pa zašto da ne primamo i zlo?* —

Uza sve to Job nije sagriješio usnama svojim.

Pohod triju prijatelja

Tri su Jobova prijatelja čula za sve zlo što mu se dogodilo. Svaki je došao iz svoga kraja. Elifas stiže iz Temana, Baldad iz Šuaha a Sofar iz Naame. Dogovoriše se da ga zajedno pohode i izraze mu svoju sućut, te da ga utješe. Kad su ga izdaleka ugledali, nisu ga prepoznali. Počeše plakati i kukati. Zatim razderaše haljine svoje, posuše glavu pepelom bacajući ga uvis. Zatim sjedoše na tlo blizu Joba ostavši u njegovu društvu sedam dana i sedam noći, a da nijedan ni riječi nije progovorio, jer su vidjeli da je Jobov bol vrlo velik.

Dijalog

Jobovo tugovanje

3)

Zatim Job otvori usta svoja i stade proklinjati dan svoga rođenja. Kad je progovorio, ovo je rekao:

Oh, ugasio se dan u koji sam se rodio i ne bilo noći u kojoj rekoše:
— Dječak se je začeo!
Taj dan u tamu nek se pretvori, s visina ne gledô ga Bog
i svjetlo njega ne obasjalo!
Nek mrak i smrtna ispune ga sjen, oblak nek ga obvije
i pomrčine dnevne stravom nek ga ispune!

Noć onu neka tama obuzme, nek se s danima godine ne povezuje
i ne broji u mjesece!
Noć ona neka bude neplodna, a radostan pjev u njoj da ne odjekuje!
Prokleli je oni što dane proklinju, oni što Levijatana znaju probuditi!
U sumraku njenom nek se zvijezde smrače i uzalud da svjetlo očekuje,
a blistavu zoru nikad da ne ugleda, jer ona utrobu majčinu zatvorila nije
i od očiju mojih jad toliki skrila.
Zašto ne umrijeh u krilu materinu i ne izdahnuh izlazeći iz njega?
Zašto me je otac na koljena prihvatio svoja i majka dojkama podojila svojim?
Ta ja bih sada smiren ležao, spavao u miru uživajući u pokoju svome.
s kraljevima i zemaljskim odličnicima što po pustim mjestima sagradiše sebi
grobnice, s kneževima zlatom moćnima, a ti domove srebrom ispuniše.
Il nestao bih ko nedonošče zakopan ili ko novorođenčad što svjetlo ugledala nisu.
Na onom mjestu ne bjesne više zlikovci, u miru iscrpljeni leže.
U lance okovani ondje se odmaraju, više viku ne čuje čuvarevu.
Tu malen s velikim zajedno počiva, rob slobodan je od gospodara svoga.

Zašto se svjetlost patniku daje, zašto život dariva se ogorčenim u srcu,
kad za smrću čeznu, a te nj od kuda nema, te je više od skrivena blaga traže.
Raduju se kad grob ugledaju, od veselja klikću kad ga nađu.
Čemu dar taj čovjeku koji cilj svog puta ne zna;
zatvorio je njega Bog u uski krug.

Jauk je zato kruh moj svagdašnji, kao voda razlijeva se jecaj moj!
Ta stiglo me je ono čega sam se bojao, snašlo me je ono čega sam se plašio.
Nemiran sam i bespokojan, za odmor ne znam, zlo me je zadesilo!

Elifasov govor

4)

Tad prihvati riječ Elifas iz Temana i reče:

Možda ćeš se uvrijediti ako ti počnemo govoriti?
Ali tko da se suzdrži da ne govori?
Mnoge si poučio, a ruke iznemogle okrijepio i riječima sokolio klonule
a koljena klecava ojačati znao.
Sad posrnuo si, kad je tebe snašla nevolja, sav očajan si jer se tebe dotaknula.
Zar pobožnost tvoja nije možda tvoje pouzdanje bila
i dobroća putova tvojih neustrašiva tvoja nada?
Sjeti se dakle: Zar je ikad nevin propao i zar su igdje pravedni zatrti bili?
Iz iskustva znam: Oni što opačine čine a nevolju siju, ti isti žanju to!
Od daha božjeg srdita ginu, od gnjeva plamna njegova nestaju,
jer se rika lava i urlik gube, a zubi su lavićima stučeni.
Lav grivast nemajući plijena ugine, porod lavičin se rasipa.

Još začuh tajnu meni upućenu riječ, uho moje šum je čulo njen.
U igri mašte u vrijeme noćnih utvara, kad san dubok ljude svlada,
drhtaj i strah mene obuzeše, zadrhtaše zbog njih kosti moje sve.

Dah je duha nekog moje zapljusnuo lice, te sve se dlake na mom naježiše tijelu.
Stajao je tamo netko, al mu ne prepoznah lica: To prikaza je bila preda mnom.
Glas začuh onda što je šaptao:
Može li smrtnik pravedan pred Bogom biti il pred Spasiteljem svojim čovjek čist?
Gle, on u svoje ne pouzdaje se sluge, anđele svoje zbog pogreške kori,
a kako ne bi goste kuća glinenih kojih temelj u prahu je zemaljskome,
te satiru ih kao moljce.
Od jutra do mraka u prah ih mrve, neopazice nestaje ih zauvijek!
Zar konopac šatora svoga ne kidaju sami; umiru oni al bez mudrosti.

5)

Zazovi, ako ima netko da sad ti odgovori!
Možda ćeš se kome od svetih ti obratiti?
Zaista, neumna čovjeka gnjev vlastiti ubija.
Doživio sam da se luđak čvrsto ukorijenio,
a onda odjednom uvenuo je njegov cvat.
Bespomoćna su djeca njegova, nezaštićenu satrše pred vratima gradskim.
Gladuši pojedoše žetvu njegovu, čak i po trnju je pabirče,
dok pohlepni na njegovo vrebaju imanje.

Zaista, nevolja ne potječe iz praha zemaljskoga,
a iz gruda zemaljskih ne niču nesreće.
Čovjek uzrokom je nesreće ko plamen da iskre uvis vrcaju!

Ipak, ja bih Boga potražio, pred njega bih molbu svoju iznio,
jer On velika i neshvatljiva djela stvara, čuda što su bezbrojna.
On dažd na zemlju spušta, vodom polja ravna natapa.
On ponizne podiže visoko, čini da žalosni sreću postižu.
Zamisli lukavaca rasipa, čini da ruke im ništa ne dovrše.
On dosjetljivce u lukavosti njihovoj zaskoči, a ruši sve pomisli podmuklih.
Danju u crnu upadaju tamu, u podne kao sred mrkle noći slični slijepcima lutaju.
Zato se ubog čovjek može nadati, a nepravda će svoja zatvoriti usta.

O blago čovjeku koga poučava Bog! Ne prezri zato opomene Jakoga,
jer kad ranjava on i rane povija. Ako te udara, njegova te iscjeljuje ruka.
Izbavit će tebe iz šest nevolja, u sedmoj zlo se tebe neće dotaći.
U doba gladi od smrti će spasiti tebe, u bici od oštrice mača.
Odbranit će tebe pred bičem zla jezika, kad nevolja se javi, bojati se nećeš.
Podrugivat ćeš se nevolji i gladu, divljih se zvijeri nećeš plašiti,
jer kamenje će poljsko tebi biti sklono, zvjerad će šumska s tobom živjeti u miru.
U šatoru svome uživati ćeš spokojno, a pogled na imanje razočarati te neće.
Vidjet ćeš da se umnožilo koljeno tvoje, a potomci tvoji kao bujna trava.
U dubokoj starosti u grob ćeš sići ko što se žito zrelo u snopove skuplja.
Eto, o tome smo mi razmatrali i to je istina!
Poslušaj dakle i razuman za svoje budi dobro!

Jobov odgovor Elifasu

6)

Job je otvorio usne svoje i rekao:

Oh, kad bi se jad moj tačno izmjerio i na tezulju istu postavila nesreća moja!
Teža bi bila od pijeska morskoga, pa su zato riječi moje zbunjene.
Na tijelu mome trepte strijele Jakoga, njihov gorak otrov ispija mi duh,
strahote su se božje na me sručile.

Zar magarac divlji njače dok sočnu travu pase il vô muče nad jaslima punim?
Zar se možda bljutava hrana jesti može bez soli? Zar ima slasti u bjelancu jajeta?
Gadi mi se takvu hranu dotači, ipak u mukama mojim to je meni kruh!

Oh, da ispuni se ono za čim čeznem i da Bog ostvari ono za čim uzdišem.

Kad Bog bi htio da me uništi, rukom svojom da mahne te me iskorijeni!
To bi za me bila prava utjeha; uprkos boli kliktao bih od radosti,
jer zapovijedi Svečeve zatajio nisam.
Oh, gdje je meni snaga da izdržim duže
il kakva je budućnost moja da još bih trpio?
Zar otpor moj je kao onaj u kamenja?
Zar put je moja možda od mjedi? Zar potpuno bespomoćan nisam
i zar uskraćena svaka mi je potpora?
Prijatelj samilost očajniku duguje, prem taj u sebi straha nema pred Jakim.
Ko bujica zimske razočaraše me braća moja, prolaze mimo kao potoci nabujali,
mutni teku zbog leda pomiješana s grudama snježnim.
U vrijeme žege presuše, a kad pripeka stegne, ishlape u koritu svome.
Izgube se tragovi tokova njihovih, ü paru se pretvore i iščeznu.
Karavane iz Teme na njih su se osvrtale, putnici iz Sabe čeznuli su za njima.
Prevarila ih nada njihova, jer se razočaraše kad do njih stigoše.

Vi ste takvi sada za mene: promatrate tu strahotu, a dršćete od straha.
Zar vam rekoh: — Dajte mi štogod il darujte mi što od svoga blaga!
Il da me iz dušmanove izbavite ruke il iskupite iz šaka silnika?

Poučite me i ja ću zašutjeti. Uputite me u čemu grijeh je moj!
Zašto se rugate riječima iskrenim i što dokazuje prijekor vaš?
Zar mislite da su očit dokaz prazne riječi, a očajnikov govor vjetar krilati?
Na sirotu vi ste se oborili, prijatelju svome jamu kopate.
Sad udostojte se mene pogledati, jer u oči vam zaista lagati neću.
Razmislite dobro, da nepravde ne bude, promislite da l' sam u pravu jošte!
Zar zloće ima na jeziku mome i zar nepce moje zlo od dobra ne razlučuje?

7)
Ne živi li čovjek na zemlji u mučnoj kušnji,
a zar dani njegovi kobi nadničarevoj jednaki nisu?
Sličan on je robu koji za mrakom čezne večernjim il za plaćom kao nadničar.
Tako su mi dodijeljeni mjeseci jada kao baština, noći pune tuge dosuđene.
Kad na počinak idem, mislim: Kad ću ustati?
Do zore se kroz noć bespomoćno prevrćem.
Po tijelu mome razmiljeli se crvi i prekrile me rane,
koža je raspukla i sva se raspada.
Dani moji lete brže od tkalčeva čunka, beznadno prehitro bježe.
Oh, sjeti se da tek dah je život moj, a oči moje više sreću ugledati neće.
Tko me sada gleda, više me vidjeti neće;
tvoj pogled tražit će onoga koga više nema.
Kao što se oblak raspline pa iščezne tako i onaj što u grob silazi više ne izlazi:
Taj u dom više ne vraća se svoj, zavičaj njegov više ga ugledati neće.
Zato moje usne neće biti nijeme: u tuzi duha svoga govoriti želim,
u gorčini duše naricati svoje.
Zar ja sam more il neman kakva pa si oko mene postavio stražu!
Čim pomislim: Ležaj će me utješiti moj, odar muku olakšati će moju,
tad strašnim pohodiš me sanjama, ti me strašiš utvarama.
Zato najviše bih volio da me zadave, i smrt bi meni draža od života gorkog bila.
Ginem: živjet neću dovijeka! Napusti me, jer su dani moji samo jedan dah.

Što je čovjek da toliko cijeniš njega i o njemu misliš u srcu svome?
Što on je da ga svakog jutra pohađaš i u trenu svakom iskušavaš?
Kad ćeš pogled svoj odvratiti od mene, ne dopuštaš ni slinu da progutam svoju?
Iako sam zgriješio, o čuvaru srdaca, što sam time nanio tebi?
Zašto postah nišan tvojih udaraca, te još teret samom sebi bivam.
Zašto grijehe ne opraštaš moje i krivicu ne smanjuješ moju?
Gle, uskoro u prašinu ću leći; kad potražiš me, više mene neće biti.

Baldadov govor

8)
Tad Baldad iz Šuaha progovori i reče:

Dokle ćeš govoriti tako, a riječi s usana tvojih buran vjetar biti?
Zar Bog pravdu izvraća, zar On može nepravedno suditi?
Ako su sinovi tvoji njega grijehom uvrijedili, predao ih je vlasti opačine njihove.
Ako ti iskreno Boga tražiš, pa milost u Jakoga izmoliš,
a živiš čestito i čisto, on će bdjeti nad tobom,
dom će obnoviti tvoj u kome pravednost boravi.
Neznatna će biti tvoja sreća predašnja, budućnost tvoja narasti će bujno.

Samo ti upitaj naraštaje pređašnje, osvrni se na mudrost njihovih otaca!
Mi smo od jučer i ništa ne znamo, jer na zemlji dani su naši kao sjena.
Oni će poučiti tebe, reći će ti crpeći riječi iz srca svoga.
Zar trstika može izvan bare rasti i zar daleko od vode rogoz uspijeva?
Gle, još se zeleni, još nije obrezan, a osuši se prije svake trave.
Takva je sudba svih koji Boga zaboravljaju, a razočaran umire svaki bezbožnik.
Nada je njegova tanka nit, a pouzdanje njegovo paučina.
Kad se na šator nasloni svoj, on se ljuljati počne,
uhvati li se za nj, tad izdržati ne može.
Čovjek je ko biljka: bujna je na suncu i preko ograde vrtne ogranke pruža.
Žile se njene u krš hridine zapleću, u kamen tvrdi proniču.
Al kad je iz zemlje iščupaju, tad zemlja rekne: — Nikad te vidjela nisam!
Eto, takva je radost sudbine njezine! Iz praha zemljina zatim drugi niču ogranci.

Dobra čovjeka Bog ne odbacuje, ali zlikovčeve ruke ne pomaže.
Još On će usta tvoja ispuniti smijehom, a usne tvoje kliktajem radosnim.
Sramotom će se zaogrnuti neprijatelji tvoji, šatora će bezbožničkog nestati.

Jobov odgovor Baldadu

9)
Zatim je Job prihvatio riječ i rekao:

Znam, zaista znam da je to tako! Ta kako da pred Bogom čovjek bude pravedan?
Tko bi parničit se s njime htio, od tisuće na jednu taj odvratit ne bi mogo.
On je srcem mudar, snagom svesilan. Tko oduprô se Njemu, a ostao je živ?
On planine premješta, a da to i ne opaze, u gnjevu svome on ih prevrće.
On tako trese tlo zemaljsko, da svi zemaljski drhte temelji.
Zapovjedi li suncu ono ne blista, a pečatom svojim zvijezde zapečatiti znade.
On sam razastire modrinu nebesku i po valima visokim korača morskima.

Zviježda je stvorio: Velikog Medvjeda, Oriona i Vlašiće
i druge grozdove zvijezda južnoga neba.
On djela silna i nedokučiva stvara, pa divna bezbrojna čudesa.
Gle, kraj mene ide, a ne vidim ga, kad se udalji, ne zamjećujem.
Ako ugrabiti želi, tko da mu zabrani? Tko mu reći može: — A što to radiš ti? —
Silni Bog svoj ne usteže gnjev, pomoćnici Rahabovi pred njim šiju sagibaju.

Utoliko manje mogô bih mu odgovoriti, prem bi protiv njega riječi birao!
I da sam u pravu, odgovoriti mu ne bih mogao, već u njega bih morô milost moliti.
Da ga zazovem i da tad se odazove On, još vjerovao ne bih da moj je čuo glas:
On bi mene vihorom žestokim smrskao, bez razloga bi rane umnožio moje.
Ni da odahnem dopustio mi ne bi, već gorčinom nahranio me do sita.
Ako se za snagu pita, On je najjači; ako o pravu je riječ, tko mu može suditi?
I kad bih sebe opravdao, tad bi vlastite osudile me usne.
Kad bih nevin bio, dokazao bi meni da sam kriv!
Kad bih neporočan bio, takvim sebe držati ne bih smio,
jer potpuno je omrznuo meni život moj!

Istina je jedno, pa to velim: I nevina on ko i krivca satire.
Ako bičem iznenada usmrti, očaju se nevinih podruguje.
Kad u zlikovčeve ruke zemlja dopadne, sucima njenim velom oči prekriva.
Ako to On nije, tko uopće je onda to?
Oh, dani moji brže od glasnika lete, odmiču ne doživjevši sreću.
Otiskuju se hitro ko čamci od rogoza spleteni,
slični letu orla kad na plijen slijeće.
Ako reknem: Jadikovku svoju htio bih zaboraviti, lice razvedriti i veseo biti —
tad sve me muke moje ustraše, svijestan sam da me ko nevina priznati nećeš.
Kriv sam! Zašto da još sebe mučim uzalud?
I kad bih se vodom oprao snježnom, a ruke svoje lugom očistio,
On i tad još bi mene u blato uvalio, pa bi haljine se moje na me gadile.

On čovjek nije kao ja, pa da mi odgovori i s njim ko jednak da se parničim.
Kad bi među nama sudac bio barem neki i nad obojicom raširio ruku,
da od mene odmakne šibu njegovu i da strah me njegov više ne plaši!
Tek tad bih bez bojazni govorio, jer ovakav vlast nad sobom gubim ja.

10)

Dodijao je duši mojoj život moj, pa predat ću se zato svojoj kuknjavi
i procvilit želim u gorčini duše svoje. Reći ću Bogu: Osuditi me nemoj!
Reci da spoznam, zašto ti se sa mnom ne parničiš?
Zar ti je milo što me tlačiš i što djelo ruku svojih prezireš,
dok namjere opakih štitiš?
Imaš li možda oči tjelesne, zar ne vidiš ko što ljudi smrtni vide?
Jesu li ti dani slični danima čovječjim il godine tvoje čovjekov vijek,
pa ti ispisuješ bezakonja moja i brižno grijeh moj istražuješ,
prem znadeš da bezbožan nisam, a nikoga nema da iz ruke izbavi me tvoje?

Tvoje su me ruke izvajale, one su mi oblik dale, a sad me želiš sasvim uništiti.
Sjeti se da si me od blata oblikovao i da ćeš me ponovo pretvoriti u prah!
Zar me nisi kao mlijeko slio i učinio da se zgusnem kao sir?
Zatim si me mesom i kožom obvio, a kostima spleo i žilama.
Darovao si mi život i milostiv sa mnom bio, a briga je tvoja zakrilila moj duh.

Ipak, to u srcu svome ti si skrio, priznajem namjera tvoja to je bila:
ako griješim da ti to opaziš i krivicu ne opravdaš moju.
Ako li sam grješnik, jao meni! A i nedužan glavu podići ne mogu,
jer sam prožet sramotom bijede svoje.
Podignem li čelo, tad ko lava u lovu ti me progoniš; ponovo za me strašan postaješ.
Svjedoke nove protiv mene pozivaš, još više gnjev svoj umnožavaš,
sve nove čete muka bivših s novima izmjenjuješ!

Zašto si me istrgnuo iz utrobe majčine? O da sam umro prije nego me ljudsko ugledalo oko!
Bio bih kao da nikad postojao nisam, iz majčine utrobe u grob bi me pokopali.
Zar nije kratko trajanje života moga? Dopusti zato da se začas priberem
prije nego odem na put s kojega povratka nema,
u zemlju tamnu i u smrtnu sjenu, u predjel tmurni kao crni mrak,
što pun je sjene smrtne i bez poretka, u kom je svjetlost nalik noći najcrnjoj!

Sofarov prvi govor

11)

Zatim uze riječ Sofar iz Naame i progovori:

Zar tolikoj bujici riječi da se ne odgovori,
zar brbljavac se može još i opravdati?
Zar tvoje jadne riječi ušutkati mogu smrtnike,
zar da podrugueš se, a da nitko ne posrami tebe?

Ti sam si izrekao: Savršeno je učenje moje, u očima tvojim ja sam čist!
O kamo sreće da progovoriti udostoji se On i da svoja usta protiv tebe otvori,
da ti tajne očituje mudrosti i mnogostruke namjere svoje!
Tad spoznao bi istom kako li je Bog dio krivica tvojih s uma smetnuo!

Zar misliš da ti biće Božje dokučiti možeš i savršenstvo Jakog obuhvatiti?
Ti su viši od nebesa! Što da učiniš onda?
Ti su dublji od Podzemlja! Što ti onda možeš shvatiti?
Duži su od zemlje u obujmu svome, širi su od mora.

Ako te napadne i utamniči il pred sud izvede, tko da to mu zabrani?
Ta On dobro pozna ljude lukave, On grijeh vidi, a da na nj posebno i ne gleda.
A bezuman čovjek razborit postaje baš ko što pule magarice divlje čovjek biva!
Ako ti u skromnosti skrušiš srce svoje, te ruke pružiš na molitvu k Njemu,
a s ruku svojih zloću ukloniš i pakosti mjesta ne daš u domu svome,
bez stida ćeš tada lice podići svoje, neustrašiv bit ćeš i bez straha!
Još na nevolju svoju zaboravit ćeš tada, ko vode protekle sjećat ćeš se nje.
Život tvoj će zasjat jasnije od podneva, tama zabijelit će se kao svjetlost jutarnja.
Pun nade bez briga ćeš biti, na počinak ići bez straha.
U snu tvome mirnom nitko uznemiriti te neće, već mnogi će se tebi umiljavati.
Dotle će se oči bezbožnika utrnuti, a utočišta za njih neće biti:
njihova će biti nada: izdahnuti dušu!

Jobov odgovor Sofaru

12)

Potom Job odgovori ovako:

Vi zaista jeste uzor ljudi i s vama će propasti mudrost!
Ipak, ja razum imam kao vi, od vas gori nisam nipošto.
A tko ne bi znao takve stvari? Na porugu je prijatelju svome
koji Boga zove da odgovori njemu, na podsmjeh pošten je i pravedan!
Za nesretne prezir vrijedi! sretni misle, —
te još prezir s udarcem za kolebljive noge!
Šatori su nasilnika sigurni: izazivači Boga mir svoj uživaju;
kao da ga u vlastitoj drže šaci!

Ipak, upitaj životinje da te nauče il ptice nebeske da to tebi objave.
Il se zemlji obrati, ona će poučiti tebe, o tom će ti čak i ribe pripovijedat znati.
Tko među njima ne zna da Jahvina je ruka sve to sazdala?
Sve što živi u njegovoj počiva ruci kao i duh svakog tijela čovječjeg.
Nije l uho stvoreno da raspoznaje riječi, a nepce da okus jela osjeti?
Sjedine mudrost donose, a dug život razboritost.
U njega je mudrost i snaga, um i razbor njemu pripadaju.
Ne sagradi nitko, kad on razgraditi želi;
utamniči li koga, taj se oslobodit ne može.
Ustavi li vode, tad sve se posuši, a, ako ih teći pusti, tad one zemlju razriju.

U njega je jakost udružena s mudrošću, zavedeni ko i svodnik u njegovoj su vlasti.
On čini da počasti izgube savjetnici državni, a suce kazni ludošću.
On pojas kraljevima otpasuje, bedra okovima njima okiva.
On čini da svećenici čast svoju izgube, moćne svrgava i obara.
Riječitima govor oduzima, a starcima pamet uskraćuje.
Na knezove sramotu sipa, silnicima pojas razrješuje.
Iz tmine najskrivenije stvari otkriva, a sjene smrtne na svjetlo izvodi.
On narode čini jakima, pa ih zatim uništava;
čini da se množe, a onda u roblje ih vodi.
On glavarima narodnim razum oduzima, pušta ih da lutaju po pustinji besputnoj
te da bez svjetla pipaju po mraku, tumaraju ko pijanci.

13)
Eto, sve to vidjeh očima svojim, uhom sam čuo i razumio.
Što vi znate i ja znadem to, nisam od vas manje vrijedan nipošto.
Al htio bih da s Jakim govorim, pred njim rado bih se branio.
Naprotiv, vi pravi ste kovači laži, svi zajedno loši vi ste liječnici!
O kamo sreće da ste šutjeli, jer to bi mudrost bila s vaše strane!
Ipak, dokaze čujte moje, poslušajte razloge s usana mojih!

Zar obraniti mislite Boga riječima lažnim il prijevaru u korist iznijeti njegovu?
Želite li možda da se zauzmete za njega il da odvjetnici postanete njegovi?
Zar dobro će se svršiti, kad vas ispitao bude?
Il nadate se da ga prevarite ko što varaju se ljudi?
Sigurno, oštro će vas On pokarati budete li tajno pristrani.
Zar ne plaši vas veličanstvo njegovo, kad na vas strah se njegov sruči?
Upute su vaše rečenice ispisane na pepelu, obrane vaše brane sagrađene od blata.
Ušutite, dopustite da i ja prozborim, pa me snašlo što mu drago sad!
Meso moje u zubima ponijet ću svojim, a na dlan moj ću položit život svoj.
Nek me i ubije, ja ću opet uzdati se u njega; želim samo pred njim put svoj braniti.
I nek to bude zalog moje pobjede, jer nijedan se bezbožnik pred njim ne pojavljuje.
Dobro poslušajte moje riječi, tumačenja moja nek u uši prodru vaše!
Gle, za parničenje ja sam spreman, svijestan da sam pravedan.
Tko će sa mnom da se prepire? Tek tada ušutjet ću ja, smiren umrijeti.
Samo za dvije stvari učini da ja budem siguran,
pa pred tobom se neću kriti nipošto.
Ukloni desnicu svoju od mene, učini da strah me ne plaši tvoj!
Tad pozovi mene da pred tobom odgovaram, il ja da tužim, a ti da odgovaraš.
Kolike sam ja prijestupe i grijehe počinio?
Daj da spoznam krivicu i grijeh svoj.
Zašto lice skrivaš svoje i držiš me za neprijatelja svoga?
Zar ti strašiš uvenuo a vjetrom nošen list i slamu suhu progoniš,
kad zapisao si protiv mene gorke presude, a pripisuješ mi grijehe moje mladosti?
U klade sapinješ stopala moja, stražariš budno nad svim mojim stazama
i granice označuješ stopalima mojim.
Moj je život iscrvòtočeno drvo što se raspada il ko haljina što je izgrizoše moljci.

14)
Čovjek rođen od žene kratka je vijeka, al prepun tjeskobe.
Kao cvijet napupa i ocvate, bježi kao sjena i onda iščezne!
Ipak, ti takva čovjeka očima promatraš, preda se ga na sud zoveš.
Tko može iz nečistoće čisto izvesti? — Nitko! —
Pa kad su odbrojeni dani njegovi, a ti izračunao mjesece njegove,
rok odredio koji prekoračiti ne može, —
odvrati onda poglede svoje od njega da otpočine,
da se danu svome veseli kao nadničar!

Jer i stablo se nada: ako ga posijeku da ponovo će potjerati
i mladice nove će izbiti. Ako i ostari korijenje njegovo u zemlji
i u prahu panj njegov istruhne, tad upije li vlagu, iznova napupa,
razmnaža grane kao stablo novo.
Umre li čovjek, on tad leži nepomičan, kad izdahne, gdje se tada nalazi?
Morska voda može nestati, rijeke se presušiti, kad voda opadne:
al čovjeka kad jednom na odar polože, više on se s njega neće podići,
dok trajala budu nebesa više neće ustati te iz svoga sna se probuditi.

O, kad ti bi htio u Podzemnom me svijetu skriti, te skloniti,
dok gnjev se tvoj ne utiša, a da rok mi daš i zatim da se sjetiš mene!
Zar mrtav čovjek oživjeti može?
Sve bih dane svoje službe čekao, dok dan drugoga života za me ne dođe.
Na tvoj poziv ja bih se odazvao; zaželio ti bi da vidiš stvora ruku svojih.
Tad korake ti bi brojio moje, na grijeh osvrnuo se ne bi moj.
Pod pečatom bi krivnja bila moja, oprostio bi prijestup moj!

Ali jao! Kao što se planina stropošta il ko hridina kad se odvali,
kao što voda rastvara kamenje, a bujica odnosi brazde na njivi, —
tako i ti ljudsku nadu u ništa pretvaraš.
Svladavaš zauvijek smrtna čovjeka, te on odlazi: nagrđena lica, odbačen!
On ne zna da l njegova će djeca biti u časti il prezrena; on se za to ne brine!
Bol tijela svoga samo osjeća, duša njegova samu sebe oplakuje.

Elifasov odgovor

15)
Zatim Elifas iz Temana prihvati riječ i reče:

Zar da mudar praznom mudrošću odgovara,
smije li nadimati grudi svoje vjetrom istočnim?
Smije li se branit riječima beskorisnim il izricati šuplje riječi što ne pomažu?
Gle, ti čak si bogobojaznost povrijedio, grijeh tvoj usne nadahnjuje tvoje,
ti govoriš jezikom lukavih ljudi, osuđuju te usta tvoja a ne moja,
usne tvoje kao krivca te otkrivaju.
Zar ti si prvi čovjek što se rodio, zar na svijet došao si prije svih planina?
U tajnom zar si božjem vijeću prisluškivao, te tako ti jedini mudrost pokupio?
Što ti znadeš, a da i mi ne znamo? I što je tebi poznato da bi nama skriveno bilo?
Gle, među nama su sijedi i stari ljudi, ti danima života od oca tvog su stariji!

Zar su za te premalene božje utjehe, riječi upravljene tebi s blagošću?
Kamo te srce tvoje tako zanosi, zašto oči tvoje tako mrko gledaju,
kad protiv Boga dah svoj si uperio, a iz usta tvojih takve lete riječi?
Živi li čovjek što čist bi bio il rođen od žene da je pravedan?
On zaista ni u svoje ne pouzdaje se svece, štoviše, ni nebesa pred Jakim čista nisu,
a kamoli do u srž biće iskvareno i buntovno,
čovjek koji grijeh kao vodu ispija.

Nešto ću ti reći, ti me poslušaj, što vidjeh ispripovjediti ti želim;
i ono što su mudri govorili, a zatajili nisu,
sve ono što su nekoć od otaca svojih primili.
Njima samima zemlja je bila dana, kroz koju nikad ni jedan stranac nije kročio.

Bezbožnik se muči cijelog svoga vijeka, nasilniku malo je darovano godina.
U ušima njegovim uvijek strašan zuji glas, u doba sretno rušilački napada ga mač.
Ne nada se da će tami izbjeći, sa svih strana mačevi mu prijete.
Tumarajući kruh svoj traži on, zna da njemu dan čemeran je određen.
Tjeskoba i jad njega u strah gone, navaljuju ko kralj na juriš spreman.
Zato jer je protiv Boga digo ruku svoju, protiv Jakog ponio se drsko
i ohola čela istrčao je protiv njega s mnoštvom ispupčanih štitova.
I zato jer je lice pretilinom prekrio, na bokove nataložio salo debelo,
a u gradovima razvaljenim se nastanio, u kućama što gomile kamenja su bile,
u kojima ni žive duše nema.
Zato cvasti ni opstati blago njegovo neće, ni sjenom svojom zemlju zasjeniti neće,
ni mrkloj tami izmaknuti neće, oganj će plamni njegove svježe sažeći grane,
a vjetar njegov otresti će plod!
U ispraznost lažnu nek se ne pouzdaje, jer olujni sve će uništiti dah.
I prije vremena njegovu zasjeći će granu, grane palme njegove zazeljeniti se neće.
Ruka će ga otrgnuti s loze ko grozd nezreo, rasuti će ko maslina pupove svoje.
Da, rod je bezbožnika jalov, oganj će proždrijeti šator potkupljivaca.
Oni zlo smišljaju i nesreće pročede, u nutrini svojoj samo obmanu gaje! —

Jobov odgovor Elifasu

16)
Tad Job odgovori i reče:

Koliko sam puta mnogo takvih stvari čuo! Svi vi ste tješioci dosadni!
Ima li kraja i konca praznim riječima? Što te izazvalo da mi odgovaraš tako?

I ja bih isto ko i vi govorio, da je vaša duša u istom stanju kao moja:
uz to još bih i blistave rasuo riječi, mahao bih glavom nad sudbinom vašom.
Svojim bih vas usnama ja hrabrio, sažalne bi moje tješile vas riječi.
No, riječju olakšati se bol moj ne može. Ušutim li, iščeznuti neće on!
Al zbog svega ja sam iscrpljen i shrvan, svi moji znanci oborili se na mene.
štoviše, i mene je zgrabio! ...
On protiv mene svjedoči i protiv mene ustaje. Iscrpljenost moja jasno me optužuje.
Gnjev me njegov goni, on me razdire, zubima svojim protiv mene škrguće,
a dušmanima mojim iz očiju sijeva. Usta svoja na me razvaljuju,
po licu sramotno me biju,
svi zajedno protiv mene šakama ustaju.
Bog je mene bezbožniku predao, bacio me u ruke zločincima.
U pokoju me mome smeo, za šiju zgrabio i svega rastrgao, za cilj me je postavio.
Oko mene zuje strijele njegove, nemilice udaraju u bubrege moje,
na zemlju žuč prosiplju moju. Ranjava me, sve je rana do rane
i trči na me kao ratnik bijesan.
Kostrijet nosim na golome tijelu, ponos svoj sam u prah bacio.
Od plača je lice moje podbulo, na vjeđama mojim smrtna sjena počiva,
premda su mi ruke od bezakonja čiste, a molitva moja nedužna bila.
O zemljo, ne krij prolivenu krv i moj vapaj nek se čuje trajno!
Još je na nebu, gle, još i sad svjedok moj, moj zagovornik u visinama živi.
Vapaji su moji zagovornici pravi, kad oči pune suza k njemu upravljam.
O kad bi sudac neki između čovjeka i Boga bio kao što to među ljudima biva!
Godine su života moga izbrojane, već koračam putem s kojega povratka nema.

17)

Snaga se duha moga rasipa, dani se moji gase, samo grob me očekuje.
Zar ne živim okružen trpkim ruganjem,
a oko moje noću bdije zbog jada što mi zadaju.
Zaštiti me, ti si jamac moj!
Tko bi mogo da mi stisne desnicu? Sakrio si mudrost od srca njihova,
a da slavno pobijede, dopustiti nećeš.
Ja sam kao onaj koji imanje svoje prijateljima razdijeliti želi,
dok oči djece njegove od gladi ginu.
Postah ruglo za sav svijet, onaj kome u lice svatko pljuje.
Od žalosti zatamnio mi očni vid, kao sjena udovi su moji.
Zbog toga se čudom svi čestiti čude, nevini zbog zločinca su zbunjeni.
Zato ustrajno putem svojim pravednik korača,
kome su ruke čiste, taj još više ojača.
Ipak, pristupite ponovo svi vi amo, premda među vama mudra ne vidim.
Dani moji prohujaše, nacrti moji propadoše i sve se čežnje srca moga raspršile.
Noć u dan okreću, za njih sutrašnje je svjetlo blizu mraku mrklome.
Ako li se čemu nadam, to onda Podzemlje je meni dom,
u tami ću prostrijeti ležaj svoj.
Grobu vičem: — Ti si otac moj! — a crvima: — Vi ste majka mi i sestra!
Oh, opstoji li za me nada koja, tko će sreću moju vidjeti?
Zar sa mnom će u Podzemni sići svijet il skupno ćemo u prahu propasti?

Baldadov govor

18)

Tad progovori Baldad iz Šuaha i reče:

Kad ćete jednom završiti taj razgovor? Urazumite se, pa da dalje govorimo!
Zašto nas za stoku držiš ti i zašto u očima smo tvojim nečisti?
I kad dušu svoju gnjevom raskineš, mora li zbog tebe zemlja opustjeti,
a sa svog se mjesta premjestiti hrid?
Ipak, svjetlo će se zlikovčevo utrnuti, više oganj na ognjištu plamsati mu neće.
U šatoru njegovu svjetlost tamni, nad glavom njegovom svjetiljka se gasi.
Ponosni koraci njegovi se spotiču, namjere vlastite oborit će njega.
U mrežu njegova se noga zapleće, u zamku će upasti.
Konopac će petu zahvatiti njegovu, stegnut će ga zamke čvrsto.

Na stazi njegovoj mreža je skrivena, zamka je spremljena za njega.
Odasvud plaše ga strahote, u stopu ga progone.
Glad vreba na razmetljivost mu bogatu, nevolja ga stalno prati.
Bolest će rastočit kožu njegovu, proždrijet će guba udove njegove.
Iz šatora u koji se uzda protjerat će njega, u krilo otjerati kralja užasa.
U stanu njegovu nek demon Lilit stanuje, na dom njegov sumpor nek se saspe.
Odozdo posušit će se korijenje njegovo, ozgo uvenut će sve njegove grane.
Sa lica zemlje iščeznut će uspomena na nj,
u kraju njegovu ime mu spominjati neće.
Iz svjetla će ga u mrak prognati, sjeme će mu zatrti u svijetu.
U svom narodu obitelji ni poroda imati neće, u domovini nigdje nikoga.
Nad sudbom će se njegovom osupnuti narodi sa Zapada,
strah obuzet će one s Istoka.
Takva kob je za dom svakog nitkova, sudba je takva svakog bezbošca!

Jobov odgovor Baldadu

19)

Onda Job otvori usta svoja i reče:

Dokle ćete žalostiti srce moje i mučiti mi dušu riječima?
Već deseti put me nepravedno optužujete, bestidno me napadate!
Pa ako sam zaista zgriješio, moj grijeh će nemir srcu mome biti!
Zar protiv mene ustrajati možete i grijeh mi dokazati moj?
Znajte, Bog je onaj koji me uništava, a mrežu svoju oko mene razapinje.
Gle, protiv nasilja vičem, ali odgovora ne čujem.
Pomoć tražim, ali pravde nema za mene.
Odasvud mi je stazu ogradio te koračati ne mogu, put moj je zavio u tamu.
Oduzeo je meni sve počasti moje, sa glave skinuo krunu.
Iscrpljen potpuno moram uginuti, nada je moja iščupano stablo.
Svoj gnjev je raspalio protiv mene, u neprijatelje me ubrojio svoje.
Čete njegove odasvud u zbijenu redu pristižu, putove izgradiše do mene,
a šatore razapeše oko šatora moga.
Udaljiše se od mene braća moja, znanci moji postadoše meni stranci.
Susjedi me izbjegavaju, a rođaci zaboravljaju.
Ukućani i sluškinje gledaju me kao tuđina, stranac sam u očima njihovim.
Zovnem li slugu svoga, on se ne odaziva, za usluge ga moram kumiti i moliti.
Oduran ženi mojoj dah je moj, djeci rođenoj se gadim.
Čak i dječaci mene preziru; pokušam li da ih rastjeram, oni me ismijavaju.
Svi moji prisni prijatelji bježe od mene, oni koje ljubim protiv mene ustaju.
Uz moju se kožu i meso kosti lijepe, ostala mi samo koža oko zuba mojih.
Smilujte se! Sažalite se na me, prijatelji moji, jer je mene ruka Božja udarila!
Zašto me progonite kao Bog i mesa se moga nasitili niste?
O, kad bi netko riječi zapisao moje, kad bi u knjigu njih zapisao,
kad pisaljkom bi željeznom i olovom za spomen vječni u kamen uklesane bile!
Al ja sigurno znam da Otkupitelj moj živi,
On posljednji će stati nad grobnim prahom!
Tad iznova će moja obviti me koža, očima svojim gledat ću Boga svoga.
Jest, promatrati ja ću njega moći, moje će ga oči vidjet, a ne netko drugi!
Za tom čežnjom igra srce u grudima mojim.
Ako vi velite: — Kako da ga gonimo, koji razlog protiv njega da mi nađemo? —
Tad mača se bojte, jer mač osvetitelj je krivnje;
znajte, ipak još sudac jedan opstoji!

Sofarov odgovor

20)

Tad je progovorio Sofar iz Naame i kazao:

Eto, zašto me misli moje potiču na odgovor
i zbog čega svoj unutrašnji nemir osjećam.
Čuo sam ukor koji me sramoti, brbljarije su neke koje ne shvaćam.

Zar pradavna ti mudrost nije poznata:
Otkad na zemlji čovjek živi, slava bezbožnika zaista malo traje,
zlikovčevo veselje brzo nestane.
I kad bi veličina njegova se do neba popela, a tjeme oblake dodirnulo,
ipak nestat će ga zauvijek ko obmane njegove.
Upitat će oni što su ga poznavali: — Gdje je on?
Raspršit će se kao nedohvatna sanja, iščeznut će kao noćna prikaza.
Promatralo je njega oko čovječje, ali ga više vidjeti neće,
u svom kraju nevidljiv postaje.
Sinovi će se njegovi prosjacima ulagivati, dječje vraćati će ruke što je nekoć oteo.
Premda mu tijelo od mladosti buja, s njim će u prah grobni leći.
Ako zlo je slatko usnama njegovim i on ga pod jezikom svojim krije,
ako ga čuva brižno i ne pušta ga, već pod nepcem svojim ga zadržava,
u utrobi njegovoj u žuč će se jelo pretvoriti, zmijski otrov u trbuhu će postati.
Izbljuvat će blago što ga je prožderao, iz trbuha njegova istjerat će ga Bog.
Zmijski otrov on je sisao, al jezik zmije otrovnice usmrtit će njega.
Uživati neće gledajući potoke ulja, ni bujice što mlijekom i medom teku.
Vratit će što je teško nagrabio, al to kušati neće.
Što bogatiji bude, uživati će manje, jer okrutno je tlačio i prezreo siromaha,
a prigrabio je kuću koju sazidao nije.
I jer je lakomost nezasitljiva njegova, spasiti ga neće sve blago njegovo.
Ništa ne izmiče proždrljivosti njegovoj, zato mu i sreća dugo trajati neće.
Na vrhuncu obilja u nevolju će upasti, nesreće svakovrsne na nj će napasti.
Kad trbuh masnj napuniti htio bude, plamen svoga gnjeva Bog će poslat na nj,
da ko kiša na tijelo pada njegovo.
Pokuša li pobjeći pred oružjem željeznim, luk će njega prostrijelit brončani;
kroz sredinu tijela probost će ga strijela, iz žuči svoje blistav izvući će mač.
Strahote smrtne sa svih strana na njega će vrebati!
Blago će mu crna progutati tama, pojest će ga oganj ni od koga raspiren,
izgorjet sve će što ostane u šatoru njegovu.
Otkrit će nebo krivicu njegovu, zemlja protiv njega ustat će ko urotnik.
Drugi će raznijeti bogatstvo doma njegova,
kad gnjev Božji plane sve će se rastočiti.
Od Boga to je sudba svakom zlikovcu, baština presude što Jaki njemu je zapisao.

Jobov odgovor Sofaru

21)

Zatim Job otvori usta svoja i reče:

Poslušajte mirno govor moj, nek to bude s vaše strane utjeha!
Dopustite da ja govorim, a kad završio budem i rugati se možete!
Zar ja se možda na čovjeka tužim? Da l bezrazložno strpljenje svoje gubim?
Slušajte me pa se snebivajte, na usne vaše ruku metnite!
Kad pomislim na to, ja se zgrozim sav, tijelo moje prožme straha srh:
Čemu žive ljudi bezbožni, zašto ostare oni pa se i obogate?
Pred njima cvate porod njihov zdrav, potomke očima gledaju svojim.
Sigurne su kuće njihove od pogibelji, nijedna šiba božja nije nad njima.
Bikovi njihovi skaču i ne promaše, a krave se tele i nisu jalove.
Dječicu svoju puštaju da ko jaganjci skakuću, sinovi njihovi poskakuju radosno:
pjevaju uz timpan i citaru, zabavljaju se uz zvuk svirale.
Sretni dane proživljuju svoje, u miru na drugi odlaze svijet,
iako govorahu Bogu: — Na miru nas ti ostavi!
za tvoje staze ne marimo mi! Tko je taj Jaki da mu služit moramo?
Kakva li je korist da se njemu molimo? —
Zar nije sreća u rukama njihovim?
O nek daleko od mene bude miso grješnika.
Zar se ikad gasi luč života opakih i koliko nesreća ih zadesi
il kob im Bog u gnjevu dijeli svome, te postaju kao slama na vjetru,
kao pljeva koju oluja raznosi.

Sačuvao Bog je kaznu sinovima njihovim; njemu samom nek je pošalje da je osjeti!
Vlastitim očima nek ugleda nesreću svoju, nek gnjev Jakog sam on ispija!
Jer što je briga njega za dom poslije smrti njegove,
kad njegovih mjeseci presječen bude nîz?
Tko može Boga u mudrosti da pouči, njega koji s visina sudi bićima!
Netko u potpunoj sreći premine proživjevši vijek spokojan i zadovoljan,
butinâ uhranjenih dobro, kostiju punih sočne moždine.
Drugi ogorčene duše umire, a okušao sreće nije nikakve.
Ipak, obojica u prahu leže i trulež ih pokriva!
Eto, poznate su meni vaše misli i spletke koje protiv mene smišljate!
Ta vi govorite: — Gdje je knežev dvor, gdje je sada šator, taj bezbožnikov dom?
Zar za razlog putnike upitali niste, zar zatajit želite što vam rekoše
da zlikovac u dan nevolje je pošteđen, a na dan gnjeva on se odvodi.
Tko u oči za život njegov da ga prekori? Tko da naplati ono što je skrivio?
Ipak, i njega prate na groblje da pod humkom počiva mirno.
Mile su mu grude nad grobom njegovim. Svi ljudi živi za njim idu,
pred njim otišlo je mnoštvo bezbrojno!
Pa zašto onda ispraznom utjehom me tješite?
Odgovori vaši samo pusta jesu prijevara!

Elifasov govor

22)

Onda uze riječ Elifas iz Temana i progovori:

Zar čovjek može biti Bogu koristan? Ne, samom sebi pobožan je koristan!
Zar je milost Jakom što si pravedan, da l je dobit njemu, ako si i savršen?
Zar kažnjava te zbog tvoga straha božjega, da l' se zato s tobom parniči?
Nije li možda zloća tvoja mnogostruka i zar ima kraja tvojim grijesima?
Bez razloga si braću svoju rastužio: s golih svlačio si haljine,
a vodom umorne osvježio nisi, dok kruh uskratio si gladnome.
Načelo te je vodilo: Nek nasilniku zemlja pripada,
a tko ugled pribaviti zna, taj nek vlada s njom!
Praznih ruku otpuštao si udovice, sirotama lomio si ruke.
Zato oko tebe su zamke i iznenadan spopada te strah.
Od tame si crne obnevidio, u bujici vode ti se gušiš.
Zar Bog nije na neizmjernim nebesima?
Pogledaj kako je visoko tjeme zvjezdano!
I jer je tako drsko veliš ti: — Što bi znao Bog?
Zar on kroz tmaste može sudit oblake? Oblaci mu pogled zastiru, te on ne vidi,
već naokolo hoda po svodu nebeskom!
Želiš li putem drevnim koračati kojim su nekad išli grješnici,
te nestaše prije vremena, kad voda je preplavila zemlju njihovu,
jer govorahu Bogu: — Nas ti ostavi! i: — Što nam može učiniti Jaki? —
Ipak, on je njima kuće blagom punio!
Tuđa nek mi bude miso bezbožnika!
Radovahu se pravednici kad to vidješe, a nevini se njima rugahu:
— Da, uništena sreća je naših protivnika, ostatak njihov oganj je progutao! —

S njim se pomiri te sretan budi, a plodove velike uživat ćeš ti.
Pouku primi iz usta njegovih, skrij u srce riječi njegove!
Ako Jakom ponizan se vratiš i grijeh daleko bude od šatora tvoga,
ako na šipke zlatne ko na prah budeš gledao,
a ko na šljunak na zlatna zrnca u potocima Ofira,
Jaki bit će tvoje zlato u šipkama i hrpa srebra blistava.
Tad u Jakom ti ćeš radost naći svoju, lice ćeš svoje k Bogu dignuti.
Molit ćeš se njemu i on će uslišati tebe, a zavjete ispunit ćeš svoje.
Uspijevat ti ćeš u svim svojim naumima, blistat će svjetlo na putovima tvojim.
Ako netko i ponižen bude, ti reci: — Oholost je tome kriva!
Bog spašava onog koji oči obara svoje, smrtnika nevina on sačuvati znade.
Spašen i ti ćeš biti, ako budu ruke tvoje čiste.

Jobov odgovor Elifasu

23)

Onda Job odgovori ovo:

I danas je jadikovka moja buntovna, a ruka njegova bûdi jecaje moje.
Oh, kad bih znao kako da ga nađem i do njegova da stignem prijestolja!
Stvar bih svoju preda nj iznio, usta bi mi bila puna dokaza.
Želio bih znati, što tad bi meni odgovorio, a umom shvatiti što bi meni kazao.
Zar snažno bi se sa mnom prepirao On?
Ne! dovoljno bi bilo, kad bi mene samo saslušao.
Tako bih nevin s njime raspravljati mogo, a svog bi se zauvijek oslobodio suca.
Ako na Istok krenem, ondje ga nema;
na zapadnu li odem stranu, ne otkrivam ga ondje.
Ako on na Sjeveru boravi, ja ga ne vidim.
Na Jug ako krenem, ne vidim ga opet, a ipak on dobro staze poznaje moje.
Kad bi mene ko kovinu prokušao, postao bih zlato!
Za korakom njegovim čvrsto stupa stopalo moje, put njegov slijedim
i skrenuo nisam nikada. Odustao nisam od zapovijedi usta njegovih,
duboko u srcu skrio sam riječi njegove.
On je presudio tako. Tko ga može spriječiti? Čini ono što želi;
On moju ispunja sudbinu, a i drugo slično sve je u njegovoj ruci.
Zbog toga se njega toliko plašim, pri pomisli na njega zadrhtim od straha.
Bog je meni moju hrabrost oduzeo, srce je moje Jaki stravom prožeo.
Ne ginem ja od tame, a ni zbog mračne magle što mi lice prekriva!

24)

Zašto Jaki rokove za kaznu odredio nije,
zašto odani njemu dan njegova suda ne vide?
Nepravedni tuđe otimlju posjede, stada grabe, pa ih vode na pašu.
Sirotinji odgone magarca, u zalog udovici vola uzimlju.
Od prsiju majčinih trgaju siroče,
od ubogoga dijete kao zalog uzimaju.
Prosjake silom s puta tjeraju, svi bijedni u zemlji moraju se skrivati.

Eto, oni ko magarci divlji u pustinju ranim jutrom odlaze zbog djece gladne svoje,
u pustinji pustoj plijen svoj traže.
Ti žanju njive nekog tuđina, a pabirče grožđe u vinogradu grješnika.
Goli prenoće noć, jer haljina nemaju, a zimi ni krpe da se ugriju.
Zbog pljuska planinskoga kisnu, jer su beskućnici pod hridinom se kriju.

Goli hodaju, bez krpe jedne na svom tijelu, a gladni vuku snoplje tuđe.
Kamenjem tiješte masline, gaze grožđe u kacama, a od žeđi stradaju.
Po gradovima umiru u hropcu, a duša povrijeđenih pomoć vapije,
al Bog se na okrutnosti takve ne obazire.
Štoviše, ima i neprijatelja svjetlosti, jer ne priznaju putove njene
i na stazama ne ustraju njenim.
Prije zore ubojica ustaje, ubija siromahe i uboge, a noću naokolo lopov luta.
Oko bludnikovo sumrak iščekuje; on tad misli da ga nitko ne vidi,
pa zato maskom prekriva lice.
Po mraku provaljuju u kuće, dok obdan svi se zaključavaju, jer svjetlo ne vole.
Zaista, zora je za njih sjene tjeskobne puna,
a kad objutri, strahote smrtne ne vide.

O nek se utope na površini valova i nek u zemlji prokleta im bude baština,
a da nikad stazom prema vinogradu ne krenu!
Kao što suša i žega snježnu vodu isišu, nek Podzemlje tako i zlikovca uništi!
O da ga zaboravi majčino srce, a gostili se crvi mesom njegovim
i nek uspomena na nj se izbriše, te poput drva neka zloća bude skršena!

Taj je nerotkinju ženu prezreo, a udovici dobročinstvo uskratio.

Bog katkad snagom svojom nasilnika uzdiže, tad ojača on,
prem više nema snage životne.
Bog njega na miru ostavlja, te on pouzdanje stječe,
al oči su božje budne na putovima njihovim.
Začas se uzvise, zatim opet iščeznu, klonu i nestanu ko svi smrtnici,
odrežu ih ko vrhove klasja.

Zar se ne događa tako? Tko me može u laž utjerati,
il tko će reći da riječ je moja ništav glas?

Baldadov govor

25)

Tad Baldad iz Šuaha odgovarajući reče:

Zar gospodstvo i svemoć u njegovoj nisu ruci, kad On red na visokom nebu stvara?
Zar se izbrojati mogu čete njegove, a koga ne obasjava svjetlo njegovo?
Pa kako da čovjek pravedan pred Bogom bude, a čist onaj što je porod žene?
Gle, ni mjesec na nebu ne sja bez ljage,
ni zvijezde nisu čiste pred očima njegovim!
Koliko onda manje čovjek, crvak taj, sin čovjekov, ta gusjenica!

Jobov odgovor Baldadu

26)

Na to je Job odgovorio i rekao:

Kakvu si pomoć nemoćnom udijelio, a bespomoćnoj pomogao ruci!
Oh, kakvo si dobro neznalici savjetovao i kakvu si mudrost i sam očitovao!
Kome si govorio te riječi, čije je nadahnuće što je iz tebe poteklo?
Pred njim mrtvi strepe, pa mora i sve što u njima živi.
Pred očima njegovim otkrito leži Podzemlje, carstvo mrtvih bez ikakve koprene.
Nad prostorom je praznim sjever razapeo, on čini da zemlja u praznini lebdi.
U oblake svoje vodu kupi, al oblaci se pod tim teretom ne rasprsnu.
On uštap skriva i nad njim razastire oblake svoje.
Površine voda krugom je omeđio, a svjetlosti i mraku zrenike odredio.
Podrhtavaju stupovi nebeski, strepe pred prijetnjom njegovom.
Snagom svojom on uzburka more, al umom svojim bijes Rahabov kroti.
Zbog daha se njegova razvedre nebesa, a ruka mu hitra zmaja ubija.
Eto, sve to je samo djelić djela njegovih! Tek jeka slaba što o njemu smo čuli!
Ipak, tko da shvati grmljavinu moći njegove?

27)

Posljednji Jobov odgovor

Tad produži Job izlaganje svojih smisli i reče:

Tako mi živog Boga koji mi je uskratio pravdu,
tako mi Jakog koji život je meni ogorčio,
dok životnoga daha bude u meni i disao budem božji duh,
nikad usne moje nepravedno govoriti neće ni moj jezik izgovarati laž.
Daleko sam toga da vam pravo dam!
Do posljednjeg ću daha nevinost branit svoju!
Uz pravo svoje ja ću stajati, nikad popustiti neću,
a srce moje neće ni za jedan moj prekoriti me dan.
Doživio neprijatelj moj isto što i zlikovac, a protivnik ko i bezbožnik!
Jer čemu da se nada poslije smrti bezbožnik, kad Bog mu dušu iz tijela istrgne?
Zar Bog će vapaje čuti njegove, kad na njega se svale nevolje?
Hoće li u Jakoga pouzdati se moći i u svakom trenu Boga zazvati?
Pokazat ću vam ruku božju na djelu, a ni jednu namjeru Jakog skriti neću.
Eto, svi vi ste dobro iskusili to, pa zašto onda u obmani se gubite?
Takvu kob je krivcu odredio Bog, baština to je silnicima od Jakoga.
Prem su brojna djeca njegova, sve ih čeka mač, a potomci se kruha nasititi neće.

Preživjele njegove pokopat će kuga, a udovice njegove za njim tugovati neće.
Iako nagomila srebra kao praha, a haljina kao blata spremi,
on ih sprema, obući njih će pravednici, dok srebro u ruke će nedužnoga stići.
Sagradio je kuću sličnu krhoj paučini il kolibici što je poljar u vinogradu gradi.
Bogat na počinak legne, al posljednji put; otvori li oči, više ničega nema!
Strahote dnevne prošume ko poplava preko njega, kroz noć vihor ga odnese.
Istočni podigne ga vjetar i on iščezne, jer daleko ga je od mjesta odnio njegova.
Nitko ga ne štedi, svima on je cilj za uvrede, a htio bi ruci prijetećoj izbjeći.
Nad propašću njegovom rukama pljeskaju, a za njim svi iz zavičaja njegova zviždе.

Umetak

28)

Pohvala mudrosti

Zaista, srebro se u rudnicima nalazi, a zlato se u topionici čisti.
Željezna se ruda iz zemlje kopa, a bakar se topi iz rastopljene rudače.
Čovjek je tami odredio granice,
sve do dna istražuje pažljivo kamenje u tami najdubljoj.
Rov kopaju rudari daleko od svakog naselja,
od svih zaboravljeni bez oslonca za nogu lebde u zraku u crnoj u dubini.
Zemlju koja kruh nam dariva oganj u dubini njenoj pustoši.
Safir kriju njene litice i prah zlatni u njima se nađe.
Ni orao za rov ne zna taj, ni oko jastrebovo pronaći ga ne može.
Planinske zvijeri ne zalaze tamo, čak ni lav tom mjestu pristupio nije.
U živac kamen ruka čovjekova udara i planinsku utrobu prevrće.
U stijenama za vodu kopa rovove i mnogo toga dragocjena ispituje oko njegovo.
On riječna korita istražuje, sve skrivene tajne na vidjelo iznosi.
Ali, gdje se mudrost može pronaći? Odakle um naš potječe?
K mudrosti vodi staza nepoznata čovjeku, u zemlji živih ne postoji ona.
Ponor morski veli: — U meni je nema! — More kliče: — U meni se ne skriva!
Ni najčistijim ne kupuje se zlatom,
ni srebro za nju u zamjenu se izmjeriti ne može.
Ne mjeri se zlatom iz Ofira, ni oniksom ni safirom.
Ne uspoređuje se zlatom ni kristalom, u zamjenu se za nakit zlatni dobit ne može.
Biserje i korale da ne spominjem, jer mudrosti je veća cijena nego biseru.
Topaz etiopski manju vrijednost od nje ima, ni čistim zlatom ne mjeri se ona.
Pa onda, odakle mudrost dolazi, umu porijeklo gdje se nalazi?
Očima svih smrtnika ona je skrivena, čak za nju ne znaju ni ptice nebeske.
Svijet mrtvih i Smrt govore: — Slavu njenu sluh je čuo naš.
Bog jedini njenu poznaje stazu, On jedini za njeno boravište zna,
jer pogled njegov do granica svijeta dopire, On sve vidi pod nebeskim svodom.
Kad je vjetru težinu odredio njegovu, a mjerom ograničio vodu,
kad je kiši odredio vrijeme njezino i put munji gromovnoj —
već tada On nju je vidio i objavio, uredio i do srži spoznao.
Zatim čovjeku je rekao: — Eto, strah pred Bogom je mudrost,
a razboritost kloniti se zla!

Konačni Jobov samogovor

29)

Zatim je Job nastavio izlaganje svojih misli:

O kad bih ponovo mogo mjesece proživjeti minule
i dane one kad Bog je mene štitio!
Kad nad glavom je mojom svjetiljka svijetlila njegova,
a svjetlo njegovo vodilo kroz tamu!
I da onakav budem kao u zrelo doba svoje, kad on je prijateljski šator štitio moj,
kad je Jaki sa mnom bio, a oko mene okupljala se djeca moja,
kad sam u mlijeku prao stopala svoja, a iz stijene potoci se ulja izlijevali!

I ko onda kad sam pred gradska izlazio vrata i na trgu svoje postavljao sjedalo.
Tad bi vidjevši me skrivali svi se mladi, dok bi starci ustavši ostali stojeći
i knezovi bi prestali govoriti, na usne svoje ruku metnuli.

Plemići glas bi svoj ustezali, za nepce jezik njima bi prionuo.
Svako uho što je mene slušalo blaženim me zvalo, a oko svako susretalo radosno,
kad bi mene ugledalo, jer ubogom pomagah kad je vapio,
te siroti i onom bez zaštitnika.
Padao je na me blagoslov čovjeka u pogibelji, ulijevah radost u udovičino srce.
Pravednost je bila moja haljina što me je obvijala,
a pravičnost plašt i turban oko moje glave.
Slijepcu oko, hramu noga bjeh i otac sirotama.
Branio sam neznančevu parnicu, razbijao sam čeljust nitkovu
a iz čeljusti njegovih izvlačio sam plijen.
Zato mišljah u sebi: U svom umrijeti ću gnijezdu,
a dana mog života bit će kao pijeska.
Kraj vode korijenje se moje pruža, a rosa noćna na moje pada grane.
Moja sreća uvijek se pomlađuje, a luk sa strijelom u ruci sve jači biva.
Svi su mene željno slušali, šuteći savjete su moje primali.
Nitko govorio poslije mojih riječi nije,
a kap po kap na njih padale su moje besjede,
kao kišu očekivali su njih, te usta otvarahu kao za daždom u kasno proljeće.
Kad bih im se ja osmjehnuo, u čudu bi se pogledali,
al vedrinu lica moga nikad pomutiti nisu htjeli.
Pun ugleda određivao sam njima staze dobre;
tad sjedio bih ko kralj usred svojih četa,
kao onaj koji tješi potištene.

30)

Gle, sad ismjehuju mene mlađi od mene kojih su očevi ništavni u očima mojim,
jer pripustio ih ne bih u krdo svojih pasa ovčara.
Što bi meni koristila snaga ruku njihovih, kad su oni nemoćni.
Ispijeni od oskudice i gladi po pustinji brste izgorjeloj,
po pustoši i opustjeloj zemlji, te lobodu slanu i trnje po ruševinama beru,
a korijen žukin kruh je njihov.
Iz kruga su narodnoga izbačeni, a na njih viču kao na lopove,
pa zato u tami vododerina stanuju, po jamama u zemlji i u klisurama,
po šikarama se glase, pod trnjem se okupljaju.
Skitnice su i ljudi bez imena, skotovi iz zemlje bičem istjerani.
Takvi mi se pjesmom rugalicom podruguju, ime im moje za poslovicu služi.
Gadim im se sada, bježe od mene, ne ustežu se da u lice pljuju moje.
A jer On je šator oborio moj,
bez ikakva me stida i srama napadaju, preda mnom svi se drsko vladaju.
S desne strane rulja ustaje i put propasti mi sprema.
K meni krče putove svoje da me upropaste.
Raskopali su stazu moju, rote se na propast moju,
a saveznika nemam da ih zadržim!
Kroz širok prokop provaljuju i naviru pustošeći ispod ruševina.
Sve strahote na me su se sručile, kao vjetar prohujao je ugled moj,
a sreća moja raspršila se poput oblaka.
U meni sad se žalosti duša moja, jer me sustigoše dani žalosni.
U kostima me noću probada, ne počivaju tad boli što me glođu
i svom me snagom stežu kao haljina, guše me kao ogrlica moje košulje.
Bacio On je mene u blato, postah prah i pepeo!

Vapijem k tebi, al ti mi ne odgovaraš, pred tobom stojim, a ti se ne obazireš.
U zračne me visine podižeš i vihorima prepuštaš, da me u vrtlogu njihovu raskineš.
Ljut si neprijatelj meni postao, teškom šakom svojom ti me udaraš.

Svijestan ja sam da me smrti predaješ, u dom gdje svi se smrtni skupljaju,
na molitvu gdje nitko ruke ne pruža zbog nesreće svoje da vapajem pomoć izmoli.
Zar plakao nisam zbog teških dana bijednikovih,
zbog siromaha žalosna zar duša moja nije bila?
I sad zlo me stiglo, kad dobru sam se nadao.
Očekivah svjetlost, a mrak me obvio!
Uzavrela utroba moja bez prestanka kipi, tužni meni osvanuše dani.
Bez utjehe u crnini naokolo lutam i s drugima zapomagati počinjem.
Drug čagljima postadoh, s nojevima se družim.
Pocrnjela se koža s mene guli, dok kosti mi u groznici gore.
Citra se moja samo plačnim zvukom glasi, frula moja napjeve tužne izvija.

31)

Sa očima svojim ugovor sam sklopio da ni djevicu gledati neću.
A što Bog je s visina dosudio meni, kakvu mi je Jaki baštinu odredio?
Zar zlikovca propast ne čeka, a grješnika nesreća?
Zar On možda staze moje ne vidi, zar korake moje ne broji?
Ako li sam ikad u društvu laži koračao i noga moja s nepoštenjem hodala,
nek to na vagi pravoj izmjeri, onda će nevinost moju upoznati Jaki!
Ako koraci su moji skrenuli s puta, ako je za očima mojim skrenulo srce moje,
ako mi je ljaga okaljala ruke, tad što ja sijah drugi neka žanje
i nek rod se moj iskorijeni!
Ako je srce moje neka žena zavela, ako sam vrebao pred vežom susjeda moga,
nek drugom moja žena žito melje, nek je drugi zagrljajem grli,
jer to bi prijestup bio, krivica što joj suci sude;
to bi požar bio što do uništenja proždire, što sav imetak moj bi razrio.
Ako sam prezreo prava sluge moga i sluškinje moje, kad sa mnom su se parničili,
što ću učiniti, kad se digne Bog da sudi? Što da odgovorim, kad račun zatraži?
Zar njih nije kao i mene u utrobi majčinoj stvorio i sazdao isti stvoritelj?
Zar se ikad ogluših želji siromaha i pustih da oči udovičine venu?
Zar ikad zalogaj pojedoh sam i zar ga sirota nije sa mnom pojela?
Za nju sam se kao otac od mladosti brinuo, još nejaku sam iz krila majke vodio.
Ako ikad skitnicu vidjeh da go dršće il sirota bez odijela na sebi,
zar me blagosiljala nisu bedra njezina, kad ju je ugrijalo runo stada moga?
Ako ikad digoh ruku na sirotu, jer se bojah suda,
nek se rame od pleća mojih otkine,
nek mi ruka iz zgloba ispadne, jer ja se božje kazne bojim,
odoljet ne bih mogo veličanstvu njegovu.
Ako li je zlato sva moja bila nada i čisto zlato pouzdanjem nazivao svojim,
ako sam se veselio što je imanje moje veliko, a mnogo toga ruka moja stekla,
ako sam promatrajući sunčev sjaj i mjesec kad u sjajnosti svojoj raste,
a srce se moje tajno zavelo, te ja im poljubac poslah rukom dodirnuvši usne:
to bi bila krivnja moja što je sudac sudi, jer bih Boga odreko se višnjega.
Zar radovah se možda propasti svoga neprijatelja
i s veseljem gledah kako ga je ošinula nesreća?
Ni jeziku svome zgriješiti dopustio nisam
da proklinjanjem bližnjem smrt tad zaželim.
Zaista, govorila su čeljad šatora moga:
— Tko se nasitio nije mesa sa stola njegova?
Ni tuđinac na polju noćio nije, putniku namjerniku svoja otvarah vrata.
Zar pred drugim sam grijehe tajio svoje il zločin krio u njedrima,
jer se bojah mnoštva ljudi i jer plemenski je mene prezir plašio,
pa u dom se zatvarah i na prag svoj stupio nisam.
Oh, kad nekog ja bih imo da me sasluša! Eto, potpisujem obranu svoju:
nek mi Jaki odgovori! Nek protivnik optužnicu potpiše.
a ja ću je na leđima ponijeti svojim, kao dijadem vezati na čelu!
Upoznat ću ga s brojem koraka svojih, preda nj pristupit ja ću kao knez.
Ako je protiv mene vikala njiva koja i s njom brazde njene plakale,
ako sam bez naplate plodove jeo njene, pa ojadio dušu njenih vlasnika,
nek drač mi rodi mjesto pšenice, umjesto ječma kukolj samo!

(Kraj Jobova samogovora)

32)

Elihuovi govori

Kad je Job završio svoj odgovor, ona su tri čovjeka prestala odgovarati Jobu,
jer je on u savjesti svojoj sebe držao pravednim. Ali se tad rasrdio Elihu, sin Barahelov iz Buza, pripadnik plemena Ramova. Planuo je gnjevom na Joba, što je držao sebe pravednim pred Bogom. Uz to se rasrdio i na tri njegova prijatelja,
jer nisu bili odgovorili Jobu, a ipak su ga osudili.

Elihu je šutio dok su oni s Jobom razgovarali, jer su bili stariji od njega. Ali,
kad je opazio da ta tri čovjeka ne žele više ništa odgovarati, obuzeo ga je gnjev.
Zato Elihu, sin Barahelov iz Buza, poče govoriti i reče:

Ja sam mlad po godinama, a vi već sijedi starci, pa zato bojažljiv bijah,
ustezah se reći mišljenje svoje. Mišljah: Nek starost govori,
jer mudrost će objavit godine mnoge! Ipak, u čovjeku je neko nadahnuće,
dah ga Jakog urazumljuje. Nisu uvijek stariji mudri,
ne rasuđuju trajno što je dobro.

Zato smjelo velim: — Poslušajte mene da vam i ja misli svoje očitujem!
Eto, ja čekah da govore izgovorite svoje, pažljivo slušah vaše razloge.
Dok nastojaste izreći misli svoje, pažljivo slijedio sam vas.
Ipak, nitko od vas Joba pobio nije, nitko na njegove riječi odgovorio nije.
Ne govorite dakle: — Mi smo mudrost otkrili, jer oboriti ga neće čovjek nego Bog.
Ali meni svoje nije uputio riječi, pa ne želim tvrđenjem vašim odgovoriti njemu!
Smeli su se i ne odgovaraju više, nestalo im na usnama riječi.

Čekao sam, al kad ne govore oni, kad tu stoje šuteći i ne odgovaraju više,
svoju ja ću miso izreći i svoje izložiti znanje!
Da, ja pun sam svakojakih misli, u duši mojoj nagoni me na to duh.
Nutrina je moja kao mlado vino što ga u bačvama drže,
kao mijeh novi želi da se rasprsne.
Govorit ću i odahnut ću, otvorit ću usne svoje da odgovorim.
Na ničije se neću obazirati lice, bez obzira da li ću se kome dopasti.
Ja ne umijem laskati, jer moj stvoritelj bi mogô mene smjesta ubiti!

33)

O Jobe, čuj dakle riječi moje, dobro sve odgovore moje poslušaj!
Eto sad usta svoja otvaram, jezik moj pod nepcem sad progovara.
Iz iskrena su srca moje tvrdnje, usne će moje istinu govoriti samo.
Duh je božji mene stvorio, duh Jakoga život mi je dao.
Ako možeš, ti porekni to, na borbu se spremi, onda tek se suprostavi!
Gle, pred Bogom isto toliko vrijedim kao ti, od gline i ja sam izvajan.
Od mene se nemaš zašto plašiti, ruka te moja pritisnuti neće.
Ti reče, uhom svojim to sam čuo ja, posve jasno tvoje pamtim riječi:
— Čist sam i bez grijeha, nevin ja sam i bez krivice!
On samo izliku protiv mene traži, za neprijatelja svoga mene drži,
a noge moje u klade stavlja, uhodi sve staze moje. —

Da, u ovom nemaš pravo, ja ti kažem, jer od čovjeka je veći Bog!
Pa zašto da se s njime prepireš, kad na svaku čovjekovu ne odgovara riječ?
Ipak, Bog na jedan ili drugi način govori, al čovjek na to ne pazi.
U snu il u noćnom viđenju, kad na ljudske oči klonulost se spušta,
kad se oni na ležajima svojim uspavljuju, tad on se njihovu objavljuje sluhu,
opomenom ih straši da ih popravi i od zla djela čovjeka da odvrati,
od oholosti smrtnika sačuva i dušu da mu od groba izbavi,
život od svršetka kobna.
Bolešću ga kara na ležaju njegovu i u kostima bolovima trajnim.
Život mu je njegov ogadio kruh, duši jelo najmilije.
Punina mu tijela pred drugima opada, strše kosti što se prije vidjele nisu.
Duša mu se grobu primakla, život njegov carstvu smrtnome.

Ali, ako, onda preda nj dođe neki anđeo, posrednik jedan među tisućama,
da čovjeku kaže što je dužnost njegova, tad on se njemu smiluje i rekne:
— Od puta u grob izbavi ga, već sam otkup našao! — tad ojačat će mu tijelo
svježom mladošću, u dane mladenačke on se vraća, vapije k Bogu,
milostiv on će njemu biti; u radosti njegovo gledati će lice.
Ljudima će čovjek tada reći: — Griješio sam, pravdu sam povrijedio,
al On mi istom mjerom uzvratio nije!
Dušu je moju od groba spasio, moj život svjetlom ispunja!

Eto, sve to učinio je Bog, dvaput i triput čovjeku,
da izbavi dušu njegovu od groba, da mu svjetlost živih svijetli.
Pazi, Jobe, pa me poslušaj i šuti dok ja govorim.
Imaš li dokaze, ti mi odgovori! Govori, jer te rado želim opravdati.
Ako nemaš, ti me poslušaj! Šuti! Naučit ću te mudrosti!

Drugi Elihuov govor

34)

Elihu ponovo progovori i reče:

O mudri, čujte riječi moje, vi razumni poslušajte mene!
Zaista, uho ispituje riječ kao što nepce jelo kuša.
Izabrat ćemo ono što je pravedno, a vidjeti što je dobro promotrimo zajedno!
Ta, Job je ustvrdio: — Pravedan sam! al Bog je meni moju oduzeo pravicu.
Trpim, prem sam pravedan, bez krivnje moje rana mi je smrtonosna! —
Gdje je čovjek poput Joba, koji psovku pije kao vodu,
druži se sa zlikovcima i hoda s bezbožnim svijetom.
Jest, on je rekao: — Ne koristi čovjeku da u prijateljstvu s Bogom živi! —
Stoga, poslušajte mene, o pametni ljudi:
Daleko od toga da Bog zloću čini i da Jaki bude nepravedan!
On čovjeku samo prema djelu njegovu uzvraća, svakom prema životu daje njegovu.
Ne, Bog zlo ne čini, Jaki pravdu ne oskvrnjuje!
Tko je njemu vladu nad zemljom povjerio, tko je svemir stvorio sav?
Da na sama sebe On je mislio, te svoj povukao k sebi duh i životni dah,
odjednom umrlo bi svako živo biće, u prah bi se čovjek vratio!
Ako razuman jesi, počuj ovo, glas riječi mojih poslušaj:
Da li vladati može onaj tko na pravdu mrzi?
Zar osuditi želiš najpravednijega? Onog koji kralju može reći: — Nitkove! —
a vladaru: — Zlikovče! Pa onog što se na lice moćnog ne obazire,
a jednako bogata i siromaha cijeni, jer svi su djelo ruku njegovih:
iznenada umiru i usred noći iščeznu.
Moćni ojačaju pa onda nestaju, obara ohole da rukom ne makne.
Okom prati život čovjekov, nadzire sve korake njegove.
Nema tame ni mrkline gdje bi zlikovci se mogli skriti.
On čovjeku rok ne odgađa, kad pred božjim pojavi se sudom.
Bez istrage uništava silnike, na njihovo mjesto druge postavlja,
preko noći on ih sunovrati, jer djela poznaje njihova.
Satire ih kao zločince pred očima svega svijeta, jer se udaljiše od njega
a za putove njegove brinuli se nisu.
Prouzročili su da do njega je stigo vapaj ugnjetenoga
i što mora slušat siromahov krik.
Zašuti li On, tko ga može za to koriti? Ako lice zastre svoje, tko ga može vidjeti?
On nad narodima i smrtnikom svakim bdije, da ne zavladaju ljudi okrutni,
oni što narode obmanjuju.
Zar itko Bogu može reći: — Zar da patim, iako ne griješim!
Sve ono što ne vidim, ti mi pokaži! Jer ako sam nepravdu učinio, ubuduće neću! —
Zar on mora prema sudu tvome plaćati, ako njegov prezireš sud?
Ti birati moraš, a ne ja, pa sad govori sve što znaš!
Razumni će ljudi meni kazati, a i svatko mudar tko me sasluša:
— Job mudro govorio nije, nerazumne bile su mu riječi!

O nek do dna čašu Job ispije svoju, jer odgovorio je kao neki bezbožnik!
On krivnji svojoj pridodaje bunu, tu među nama prezirno govori,
psuje Boga na sva usta gadno!

Treći Elihuov govor

35)

Elihu opet progovori i reče:

Zar misliš da ti miso bješe pravedna, kad reče: — Pravedan sam pred Bogom!
Il kad ti reče: — Koja mi je korist od toga?
Kakvu korist imam što griješio nisam? —
Na to ja ću odgovoriti tebi i ujedno drugovima tvojim:
Pogledaj nebo pa se divi, pogledaj svod nebeski, oblake ispituj!
Kako li su nad tobom visoko!
Ako griješiš, što mu činiš s tim?
Zar njemu škodiš umnažajući prijestup svoj?
Ako pravedan jesi, što darivaš mu s tim? I što onda iz ruke tvoje dobiva?
Ipak, bližnjemu tvome škodi opačina tvoja,
potomku Adamovu krepost tvoja koristi!
Zbog muka od tlačenja ljudi vapiju, a pomoć od nasilnika traže,
al ne tvrde: — Gdje Bog je stvoritelj naš,
što proslavlja se pjesmom divnom noći zvjezdane
i koji čini da od svih životinja smo umniji,
mudriji od ptica nebeskih! —
Zaista oni vapiju, al on im ne odgovara sve zbog obijesti opakih,
jer tašt vapaj Bog ne čuje, Jaki na nj se i ne obazire.
A kamoli kad ti veliš da ga ne vidiš, a parnica je tvoja pred njim i sud očekuješ!
Tvrdnjom da gnjev njegov ne kažnjava, da se mnogo na nepravde ne obazire,
Job uzalud usta svoja otvara, nerazborito mnogo toga govori.

Četvrti Elihuov govor

36

Elihu nastavi govoriti i reče:

Počekaj malo da te poučim, a Bogu u prilog još ću nešto reći.
Oprezno miso ću svoju kazati, jer želim opravdati stvoritelja svoga.
Zaista, riječi moje lažne nisu, pred tobom je čovjek s jasnom spoznajom!

Eto, Bog je velik i nikoga ne prezire, moćan i jak je snagom uma On.
Zlikovčev život On ne zaštićuje, a potlačenim pravdu dijeli.
Ne odvraća oči od pravednika, On čini da sjede na prijestolju s kraljevima,
da uzvišeni budu do vijeka.
Ako u tamnici okovani leže, ako vezani su užem nevolja,
On tako djela otkriva im njihova,
spominje im grijehe, jer se uzoholiše. Tad sluh im za pouku otvara,
a uči ih da se zloće okane. Ako dobrovoljno poslušaju te se pokore,
u sreći proživljuju dane svoje, godine svoje u veselju.
Ako li ne poslušaju, umiru od mača, nestaju kad najmanje se nadaju.
Srcem opaki gnjev njegov njeguju, ne vapiju k njemu, kad On ih okuje.
Zbog toga u cvatu mladosti umire im duša, a život njihov s onima što su izopačeni.
Nevoljnika patnjom izbavlja, kad trpi sluhu njegovu On se otkriva.
Iz ždrijela tjeskobe i tebe će izvući, na mjesto, gdje zla nema, izvesti će tebe,
pred sto prekrcan i pun pretiline.
Al ako ti si prepun misli bezbožnih, doživjet ćeš sud i osudu pravednu!
Ipak, gnjev te nikad na psovku navesti ne smije,
a veličina pokore da sa svoga skreneš puta!
Zar te može iz tjeskobe izbaviti vapaj tvoj kao i svi silni napori tvoji?
Ne čezni uzdišući za moću onom što narode rastjeruje iz zemlje njihove!
Pazi, za grijehom se ne okreći, jer upravo zato za kaznu si izabran!

Gle, u moći svojoj uzvišen je Bog, a ima li učitelja kao što je On?
Tko ga prekoriti može zbog postupka njegova ili reći njemu: — Postupio si zlo! —
Sjeti se da moraš djela veličati njegova,
što ih mnogi proslaviše u pjesmama svojim!
Sva ta djela sav promatra svijet, smrtnik ih svaki iz daleka vidi.
Eto, Bog je tako velik da ga ne shvaćamo, nedokučiv broj je godina njegovih.
On uvis vuče kapi vodene pretvarajući kišu u paru,
te dažd pušta iz oblaka svojih,
a taj obilno šobonji i rominja na ljude.
Tko da umom prostore oblačne shvati i grmljavinu iz šatora njegova?
Gle, On svjetlo svoje razastire, pa njime planinske prekriva vrhunce.
Načinom takvim On zapravo narode hrani, u obilju dariva im hranu.
On oko obje ruke obvija munje i tad cilj im određuje.
Oglašuje ga grmljavina njegova, to plam je gnjeva zbog opačinâ.

37)

Zbog toga srce moje drhti, iz grudi želi da iskoči.
Poslušajte, poslušajte kako njegov tutnji grom
tutnjavom što iz usta tutnji njegovih! I ta pod svodom nebeskim luta,
jer na kraj svijeta munje njegove dopiru. Za njima prolama se lom,
a prešumno se ori ponosan njegov grom.
Ne guši on gromove svoje, kad je zaorio njegov glas.
On strašno grmi svojom tutnjavom, čudesna djela stvara, nama nepojmljiva.
Naređuje snijegu: — Na zemlju se sruči! ko i prolomima iz oblaka.
Tad on posô svaki na polju sprečava,
da u tom spoznaju svi ljudi djelovanje njegovo.
Tad zvijeri u jame se uvlače, u brlozima svojim borave.
Zatim s juga vihor zavihori, studen sa sjevera sjeverac donosi.
Led od božjeg daha nastaje, u svome toku široke se smrznu vode.
Posvud On je nazočan, a odluke njegove su mnogostruke,
da izvrše svi ono što zapovjeda im On na površini zemlje cijele:
bilo da na njoj kazni narode, bilo da dobročinstvo čine.

Poslušaj to, Jobe, pa se smiri, o čudesima božjim razmišljaj!
Znaš li kako je sve to uredio On i kako munja u oblacima zasja blistavo?
Znaš li po zakonu kojem oblaci plove? To sve su čuda uma savršena!
Zar to znadeš ti kome se haljne utople, kad zemlju južni vjetar ogrije?
Zar svod nebeski poput njega razapeti možeš što tvrdo je saliven kao zrcalo?
Pouči nas što moramo mu reći! Što da njemu iz našega odgovorimo mraka:
Zar nečije riječi možda nešto znače za njega?
Zar tko smije reći njemu da je izgubljen?

Ponekad sunčana se svjetlost ne vidi kad oblaci je zamračuju,
al kad vjetar zapuše pa oblake rastjera, zlatna svjetlost sa sjevera zasja:
nepojamno veličanstvo tad okružuje Boga.
Nenadmašiv je u moći i u svome pravu Jaki koga ne možemo shvatiti,
On obilno pravdu što ne tlači dijeli.
Zbog toga se njega boje ljudi, na sve domišljaje mudrih On se i ne obazire.

Ukazanje Jahvino — Prvo posredovanje

38)

Tad je Jahve odgovorio Jobu iz krila oluje i rekao:

Tko taj je što riječima bezumnim zamračuje božje namjere?
Ustani, opaši ko borac bokove svoje: ja ću te pitati, a ti ćeš me poučiti!
Gdje si bio kad sam zemlju stvarao? Kazuj, ako li je znanje tvoje sigurno!
Zar znadeš tko je zemlji odredio obujam njen,
tko je rastegao užad mjerničku preko nje?
Na čemu stupovi su njeni uglavljeni, tko joj ugaoni kamen postavio
dok zvijezde jutarnje sve u jedan klicahu glas i kliktahu svi božji dvorjanici?

Tko je zatvorio more dvjema vratnicama, kad iz krila majčina je bučno prodrlo,
kad ja ga oblacima zaodjenuh i u maglu povih tamnu i svoje odredih mu zakone
postavivši prijevornice na obje vratnice i rekoh: — Dovle dolazi, a dalje nećeš!
Ovdje nek bijes se tvojih lomi valova! —
Zar si ikad u životu svome jutru zapovijedao i zori pokazao mjesto njezino,
da bi zemlju kao ćilim za krajeve uhvatila njene i s nje bezbožnike stresla?
Kao vosak pečatni preobražava se boja njena, prelijevima blista kao haljina.
Tima se zlikovcima svjetlost njihova, slomljena im biva ruka prijeteća.
Zar si ikad do morskih dopro izvora, po dnu morskome jesi li koračao?
Jesu li se ikad vrata Smrti pred tobom otvorila i dveri svijeta mrtvih vidio?
Pa reci, jesi l ikad prostranstva zemlje ti uočio?
Izjavi, ako ti je sve to poznato!
Koja staza vodi u dom svjetlosti i gdje je mjesto tame,
da bi u sjedište odveo ih njihovo,
pa da staze upoznaju što u njihov vode dom?
Ti to znadeš! Znači da već onda si se rodio i da dana tvojih dug je niz!
Jesi li ikad u riznice snježne stigao i vidio stogove tuče
što ih pričuvah za doba nesreće, za dane ratne a i borbene?
Znaš li staze na kojima se svjetlost dijeli, a kojim putem vjetar istočni se širi?
Tko jazove je iskopao za dane poplave, a tko munji pokazao put
da kiša na zemlju se obori nenastanjenu, na pustinju u kojoj žive duše nema,
da napoji nerodne i suhe predjele i učini da korijenje trava proklija?
Znaš li tko je otac daždu? Tko je kapi rose pročedio? Znaš li iz čijeg krila kreće led
i tko stvara slanu pod nebom? Znaš li kako li se vode ko kamenje ukoče
i kako se smrzavaju razine vodene?
Možeš li lancima povezati Vlašiće il okove razriješiti Orionu?
Zar izvodiš u tačno vrijeme Danicu i Velikoga Medvjeda i djecu njegovu?
Poznaješ li zakone nebeske i da l vlast nad zemljom daješ ti?
Da l možeš do oblaka doviknuti glasom da se pljusak vode na te sruči?
Zar šalješ munje da one odlete i da tebi kažu: — Evo nas! —
Tko je mudrost ulio u srce naše, a tko je duhu razum dao?
Tko da tačno oblake izbroji, a tko izlijeva dažd iz mjehova nebeskih,
kad prah zemaljski u blato se zgusne, pa zemljine se grude čvrsto slijepe?
Možda u lov krećeš umjesto lavice i lavićima glad utišavaš,
kad u brlozima se šćućure
il u grmlju kada vrebaju? Tko pribavlja hranu gavranu,
kad do Boga cijuču njegovi mladi,
te bez hrane naokolo oblijeću?

39)

Znaš li doba kad se divokoze legu? Jesi li vidio porod košute?
Znaš li koliko mjeseci nose one i znaš li vrijeme kad se omlade?
Dok mlade legu od boli se svijaju, tako bolova se svojih oslobađaju.
Porod njihov jača dok u polju u slobodi raste,
a onda odlazi i više majkama se ne vraća.
Znaš li tko slobodu dade divljem magarcu, a tko uže razriješio je tome lutaocu?
Njemu za dom stepu odredih i pustinju za boravište njegovo.
On se gradskoj podruguje vrevi, te ne čuje povike goniča,
već planinama luta, to pašnjaci su njegovi, po njima traži zelen svakakvu.
Zar divlji bik bi dragovoljno tebi služio da za jaslima tvojim jednu prenoći noć?
Možeš li ga zaulariti i odvesti na brazde da ih u dolini ore za tobom?
Možeš li se na njegovu osloniti snagu i prepustiti sav mu posao svoj?
Zar mislit možeš da se vraća kada jednom ode
i da ljetinu će svu na gumno tvoje dovesti!
Noj krilima lepeće živahno kao da ima krila i rodino perje!
Kad u pijesku izleže jaja, on ih pušta d ase na tom mjestu griju;
zaboravlja da ih tuđa noga može zgaziti il čak stući divlja zvijer.
Loše s mladima postupa kao da nisu njegovi;
ne brine se, da l trud je njegov uzalud,
jer Bog je mudrosti lišio njega, dionikom razboritosti nije ga učinio.

Al, kad noj krila za let raširi, tad trkom se podruguje konju i njegovu jahaču.

Zar ti si konju jakost dao i vrat njegov grivom ukrasio?
Zar ti činiš da on kao skakavac poskakuje i strah da čûdi ponosno njegovo rzanje.
Ponosan zbog snage svoje zemlju kopa kopitom, u boju nasrće na oružje.
Strah prezire, ne plaši se on, a ni pred mačem on ne uzmiče.
Na sapima njegovim tobolac zvekeće, koplje sijeva kao i sulica.
On srdito topoće, hitrinom svojom ždere daljine,
te tko da zadrži njega, kad bojni zatrubi rog.
Na znak trube svake zarže on: — Iha! Iz daljine bitku svaku nanjuši,
poklič bojni i viku vojvodâ.

Možda jastreb leti po nacrtu uma tvoga na jug krila svoja šireći!
Možda oro na zapovijed tvoju uvis uzlijeće, kad gnijezdo vrh timora vije?
Danju i noću na litici u gnijezdu živi, na vrhu grebena litice visoke.
Odatlena plijen vreba, na daleko vide oči njegove; orlići njegovi krv srču.
Gdje ubijenih ima, tu se i orlovi zgrću!

Prvi Jobov odgovor Jahvi

40)

Tako je Jahve govorio Jobu, a zatim ga je zapitao:

Zar kudilac bi htio da se s Jakim prepire?
Tko optužuje Boga nek sad odgovori!

Zatim je Job Jahvi odgovorio i rekao:

— Oh, odveć ja sam slab! Što tebi da odgovorim?
Radije ću ruku na usnice položiti svoje.
Jednom sam govorio, al više ponavljati neću.
Štoviše, i dvaput, al zašutjet ću kao da sam nijem!

Drugi Jahvin govor

Tad Jahve odgovarajući Jobu iz krila oluje reče:

— Opaši ko junak bokove svoje! Ja ću te pitati, a ti me pouči!
Zar želiš sud moj pogaziti, osuditi mene da osiguraš pravo svoje?
Da l mišica je tvoja kao u Boga i zar glasom grmiš kao On?
Okiti se veličanstvom i dostojanstvom, sjajem slave ti se odjeni,
izlij valove šumne tvoga gnjeva, pogledaj sve ohole pa ponizi njih,
uoči sve ohole pa ih potlači, zlikovce zgazi gdje god se nalaze.
U prah ih sve zakopaj ti, zaključaj im lice u tamnome mjestu,
pa tad ja ću pohvaliti tebe, jer spasila te desnica tvoja!

Gle, pogledaj na konja nilskoga što stvorih ga kao i tebe.
On travu pase kao da je goveče. Zaista, u bedrima je snaga njegova,
a sila u mišiću mu trbušnom. Debljina mu repa slična deblu cedrovu,
a žile su rebara njegovih isprepletene gusto.
Kosti su mu cijevi mjedene, a zglobovi poluge željezne.
Remekdjelo božjih je stvorenja i tvorac mu je dao snagu veliku.
Iako planine njemu hranu nude, druge po njima životinje žive,
a on mirno u lotosovoj leži šikari, skriven u trsci močvarnoj.
Lišće ga lotosovo sjenom pokriva, dok naokolo njega rastu vrbe potočne.
Ni nabujala ga rijeka ne uznemiruje, ne plaši se kad mu voda siže do u podgrlac.
Tko ga budna svladati može il kroz nozdrve mu prsten provući?

Zar udicom ulovit možeš krokodila i zažvalit mu jezik užetom?
Zar možeš kroz nos njegov situ provući i kukom čeljusti provrtiti?

Zar on će tebe mnogo preklinjati, zar lijepe će prozboriti ti riječi?
Zar ugovor će s tobom sklopiti da ti sluga bude zauvijek?
Možeš li se kao s vrapcem s njime igrati i privezati ga da se kćeri raduju tvoje?
Zar ribari njega na prodaju donose, zar trgovci ga kananejski među sobom dijele?
Možeš li mu kožu strelicama probiti, a ostvama ribarskim glavu njegovu?
Podigneš li samo ruku svoju na njega, tad za borbu se spremi: to ponoviti nećeš!

41)

Eto, sigurnost tvoja pred njim obmana bi bila,
jer pogiba čovjek kad ga samo ugleda.
Nema tako smjelog da ga izaziva i tko se njemu suprostaviti može?
Tko da s njim se sukobi pa živ da ostane? O, toga nema pod nebom!
Prešutjeti udove njegove neću ni snagu ni sastav krasni tijela njegova.
Zar je itko ikad njegov oklop ljuskavi rasvorio?
Tko je ikad zašo među zube mu dvostruke.
Zar je itko otvorio vratnice ralja njegovih?
Zubi su mu okruženi užasom! Ponos su njegov žljebovi oklopa njegovih,
slični prstenovima pečatnim što jedan se u drugoga slijevaju,
a kroz njih ni vjetrić, ne prolazi, jer čvrsto prijanjaju jedan uz drugoga,
tako priljubljeni ne odvajaju se nikada.
Kapljice se daha njegova na svjetlu iskre, a oči mu rumene kao trepavice zorine.
Iz ralja njegovih zublje plamsaju, vrcaju kao iskre ognjene.
Iz nozdrva dimovi pare sukljaju kao iz kotla na ognju uzavrela.
Dahtanjem svojim uglevlje raspaljuje, dok modar plamen iz ralja mu probija.
U šiji mu snaga počiva, a pred njim užas caruje.
Čvrsto su spojeni mesnati udovi njegovi, kao saliveni oni se ne razmiču.
Kao kamen njegovo je srce kruto, otpornije od mlinskog žrvnja donjega!
Junaci dršću kad on ustane, izbezumljeni svi su od straha.
Kad mač ga pogodi, u tijelo ne zarije se njegovo,
ne škodi mu koplje, ni strelica ni sulica.
Udarci željeza na nj padaju kao slama, a mjed tek je drva iscrvòtočeno.
Strelica ga s luka u bijeg natjerati ne može,
ko pljeva kamenje iz praćke pada na nj,
a buzdovan na nj udara kao slamčica, dok zviždanju svake on se smije sulice.
Pod trbuhom crijepove oštre ima i njima kao drljačom ore mulj.
Kad izroni, dubina kao u loncu vrije, more boju mijenja,
slično miomirisnoj masti postaje.
Za sobom svijetlu brazdu ostavlja. Zamišljaš: sivu je kosu more dobilo!
Nitko sličan na zemlji njemu nije, stvorenje to je bez straha!
Na najjače gleda s prezirom, kralj je svima divljim zvijerima!

Drugi Jobov odgovor Jahvi

42)

A Job ovako odgovori Jahvi:

— Znam da ti si svemoćan; što zamišljaš to i ostvaruješ.
Tko neznanjem svojim promisao božji potamniti može?
Zar govorio nisam nerazumno o pojavama čudesnim, a ne mogoh ih shvatiti!
Slušaj dakle, govoriti ću ja, pitat ću te, a ti ćeš me poučiti.
Samo je uho moje čulo o tebi, al gle sada i oko vidjelo je tebe moje.
Sve sad poričem, u pepelu i prahu kajem se ja!

Epilog

Pošto je Jahve završio svoj razgovor s Jobom, obratio se Elifasu iz Temana:

— Usplamtio je gnjev moj protiv tebe i oba prijatelja tvoja, jer niste onako istinito govorili kao moj sluga Job. Pobrinite se zato sada za sedam junaca i sedam ovnova i pođite mome slugi Jobu pa prinesite žrtvu paljenicu za sebe, a moj će se

sluga Job pomoliti za vas. Samo iz obzira prema njemu neću vas kazniti, što niste istinito govorili o meni kao moj sluga Job!

Tad odoše Elifas iz Temana, Baldad iz Šuaha i Sofar iz Naame i učiniše kako im je Jahve zapovjedio. Jahve se obazreo na Jobovo posredovanje. Jahve je preobrazio Jobovu sudbinu, dok se on pomolio za bližnjega svoga i udvostručio mu sve što je posjedovao. Zatim dođoše k njemu sva braća njegova i sve njegove sestre kao i svi predašnji znanci, pa u njegovu domu priredíše zajedničku gozbu. Svi su mu oni izražavali svoju sućut i tješili ga za sve nevolje koje je Jahve bio pripustio na Joba. Svaki mu je od njih darovao srebrnjak i zlatan prsten. Jahve je od sada još više blagoslovio Joba. Job je sad posjedovao četrnaest tisuća ovaca, šest tisuća deva, tisuću jarmova volova i tisuću magarica. Imao je sedam sinova i tri kćeri. Prvoj je nadjenuo ime Jemina-*Grlica*, drugoj Kasija-*Miomiris* a trećoj Keren-Hafuf-*Ljepotica*. U cijelom onom kraju nije bilo tako lijepih žena kakve bijahu Jobove kćeri. Otac im je dodijelio istu baštinu kao i sinovima svojim. Poslije ovih događaja Job je još živio sto i pedeset godina; vidio je sinove i unuke sve do četvrtoga koljena.

Zatim umre Job star i sit danâ svoga života.

Stanko DOMINIĆ

BOŽIĆNA MOLITVA RADOSTI DOŠAŠĆA

Kroz nanose snijega i leda,
Božiću mali, nek svuda Tvoje nas srce grije,
U predgrađu, selu, svagdje gdje bolest i bijeda
U neznanom trpljenju bdije.

Nek barem ovog Tvog dana
U ognjištu hladnu topla vatra zatinja
I cakleć zablista osrebrena grana
Posutog inja.

Još toliko ima uzdaha, šutnje što pati,
Al danas ih stišaj Ti, što se rodi u slami.
Nek radost i ljubav Tvoja se svrati
I budi svjetlo svima u tami.

HIERONIMUS

KRALJEVSTVO JE BOŽJE U VAMA

(nastavak)

V.

ULICA JERUSOLIMSKA

Veliki Petak, 7. travnja (14. nisana) godine 30. poslije Krista, oko 11 ujutro.

Vrućina i sunce.

TRUBLJE vojnika u daljini vode povorku pogrebnim zvukovima.

Svećenik i Običan Čovjek dolaze desno.

SVEĆENIK: Sparno je danas i zagušljivo već od rana jutra. A ja sam umoran od prošle noći kao ratar kad čitav dan krči kamenje na njivi svojoj . . .

ODLIČAN ČOVJEK: *(ulagujući se)* Nek ti tog truda nije žao: iskrčili smo stazu kojom se kamen, što nam bijaše na putu, kotrlja zauvijek u ponor, ha, ha, ha!

SVEĆENIK: *(i sam se milostivo nasmija)* Duhovito rečeno i odgovara istini! Nazarenac se upravo kotrlja pod križem, penjući se na Golgotu. Gdje mu je držanje s kojim je prije pet danâ ulazio u Jerusolim?

ODLIČAN ČOVJEK: *(porugljivo)* Nije valjda nezadovoljan kako smo ga opremili za tu posljednju šetnju? Tako velik i čvrst križ nije još nitko dobio kao on, a ni takvu pratnju: dva razbojnika, koji ga drugarski slijede u smrt, — nek svatko vidi kome je za života bio ravan!

SVEĆENIK: Dobro si se sjetio da i njih razapnemo s njime! Šteta što ih nismo više imali u tamnici, bilo bi društvo svečanije! *(Kao da se nečega sjetio)* Ti doista umiješ mrziti neprijatelja kako naš zakon propisuje! Jesi li inače imao kakav račun s Nazarencem, osim, što ti je ono u hramu trgovinu omeo?

ODLIČAN ČOVJEK: Omeo, veliš? Upropastio me onog puta, do temelja me uništio! *(Ispravi se.)* Ali nisam ja protiv njega zbog sebe, nego radi naroda koga je on htio zavesti, i radi naše svete vjere i časnih učiteljâ zakona koje je brukao i potkapao!

SVEĆENIK: *(smješkajući se ispod brka)* Znam, znam, pokazao si se odan i koristan narodnoj stvari! Zato ćemo te i nagraditi.

ODLIČAN ČOVJEK: *(himbeno)* O, nije mene takav račun vodio u mom radu, nije, očiju mi! No kad ti hoćeš tako, reci, čemu se mogu nadati?

SVEĆENIK: Nisam još razmislio. Dat ćemo ti neku dobru službicu ili trgovačku koncesijicu . . .

ODLIČAN ČOVJEK: To, to, radije to, ako smijem moliti! Ja sam rođeni trgovac, kao činovnik ne bih mnogo vrijedio.

SVEĆENIK: Vidjet ćemo. Svakako, neće ti biti krivo. Ali o tom po tom! Idem na čas do svoje kuće da se okrijepim, a ti me tu čekaj, otići ćemo na Golgotu kad već bude visio. Neću mu iskazati čast da ga putem pratim! *(Teško diše)* Samo da nije tako sparno!

ODLIČAN ČOVJEK: Moraš se požuriti, povorka se primiče, iako sporo . . .

Nazarenac je iscrpljen, svaki čas pada, vojnici su malo pretjerali u zlostavljanju!

SVEĆENIK: Priuštam mu to, samo da nam ne umre putem. Čitav efekat smrtne kazne bio bi upropašten!

ODLIČAN ČOVJEK: Morali bismo razapeti lješinu, a to ne bi bilo zgodno. Ne mora svatko znati da je bio mučen u zatvoru!

(Prati Svećenika dok odlazi lijevo.

Desno, međutim, uđe Običan Čovjek s košaricom u ruci.

Ogledava se i obazire se za sobom kao u strahu da ga tko ne slijedi.

Kad čuje glas Odličnog Čovjeka, sav protrne).

ODLIČAN ČOVJEK: Koga tražiš, čovječe?

OBIČAN ČOVJEK: Nikoga,... ja... *(Sjeti se svoje košarice)* prodajem râne smokve!

ODLIČAN ČOVJEK: Daj da ih kušam! Budu li dobre, kupit ću.

(Uzima tokom daljnjeg razgovora jednu po jednu smokvu iz košarice i jede.

Običan Čovjek to ni ne primjećuje pravo, jer napeto zuri i osluškuje prema desnoj strani i buci povorke koja se kao mutan žamor primiče.)

ODLIČAN ČOVJEK: Što tako buljiš niz ulicu?

OBIČAN ČOVJEK: Pa,... čudim se tome žamoru. Kao da se mnogo svijeta približava!

ODLIČAN ČOVJEK: *(punim ustima)* Dakako, čitava povorka, cijeli Jerusolim! Prate na Golgotu Isusa Nazarenca!

OBIČAN ČOVJEK: *(gotovo vrisne)* Isusa Nazarenca! A hoće li sigurno proći ovuda?

ODLIČAN ČOVJEK: *(uzme još nekoliko smokava)* Tu će dolje na uglu zaokrenuti prema gradskim vratima. *(Žamor je sve jači.)* Odavle ćeš izvrsno vidjeti. Eno gledaj! Čelo povorke već izbija iza ugla!

OBIČAN ČOVJEK: *(zaprepašten)* Koliko ljudi! Muško, žensko, staro, mlado, tko bi ih prebrojio! I svima je mržnja iskrivila lica, a bijes im sijeva iz očiju! Zar su među njima i oni, koje je utješio, iscijelio, iz mrtvih podigao? Zar i oni bljuju psovke i dižu pesti na njega?

ODLIČAN ČOVJEK: *(koji je za to vrijeme sjedio lijevo jedući smokve pa nije točno razumio što onaj govori).* Što to mrmljaš? Daj ovamo još koju smokvu da vidim hoću li kupiti: dosad sam se samo na loše namjerio!

OBIČAN ČOVJEK: *(pruži mu natraške košaricu, ne odvraćajući pogleda s prizora, koji se dešava desno.*

Odličan čovjek izrabi to i zagrabi punu pregršt smokava.)

OBIČAN ČOVJEK: *(zadrhšće)* Evo Ga! Bože moj, što učiniše od Njega! To je zgažen crv, a ne čovjek, ruglo ljudima i prezir narodu! Neke žene ipak plaču... Pružaju prema Njemu djecu, da ih blagoslovi... Stao je, gleda ih... Oh taj pogled Sina Božjega! *(Pada na zemlju i pokrije lice rukama).*

GLAS SPASITELJEV: KĆERI JERUSOLIMSKE!

NE PLAČITE ZA MNOM, VEĆ PLAČITE ZA SOBOM I ZA DJECOM SVOJOM!

JER IDU DANI, KADA ĆE SE REĆI: BLAGO NEROTKINJAMA I UTROBAMA KOJE NE RODIŠE, I GRUDIMA KOJE NE DOJIŠE!

JA MORAM UMRIJETI, JER AKO PŠENIČNO ZRNO NE PADNE U ZEMLJU I NE UMRE OSTAJE SAMO.

AKO LI UMRE, DONOSI OBILAN ROD.

A JA, KAD BUDEM PODIGNUT OD ZEMLJE, SVE ĆU K SEBI PRIVUĆI!

ODLIČAN ČOVJEK: *(skočio na noge, čuvši glas Spasiteljev, prilazi desno i viče)* Tjerajte ga dalje, vojnici! Što čekate Je li on tu učitelj naroda ili zločinac osuđen na smrt? Otale s njim!

(Lijevo ulazi Svećenik.

Desno se sve jače čuju pomiješani glasovi vojnika, udarci i razdražen žamor mnoštva).

OBIČAN ČOVJEK: Opet je pao! Zašto Ga tako biju?! Zar ne vide da ne može dalje?!

VOJNIK: *(uđe desno, ugledavši Svećenika, pod pazuhom mu drvena ploča)* Svećeniče, isključeno je da bi osuđenik izdržao i do gradskih vratâ pod tim križem. Ne znam, hoće li i sebe sama dovući do Golgote!

SVEĆENIK: Natjeraj kakvog običnog čovjeka da mu pomogne...

ODLIČAN ČOVJEK: *(pokazujući na Običnog Čovjeka)* Evo, tu je jedan takav. Uzmi ga!

OBIČAN ČOVJEK: *(zaprepašćen, ali ne od straha, kako oni misle, nego od poštovanja)* Zar da ja Njemu pomognem nositi križ?... Da Mu budem ravan na putu boli?... Ne, to ne može biti...

VOJNIK: Ako smjesta ne poslušaš, vidjet ćeš što sve može biti!... Naprijed! *(Običan Čovjek polazi desno).*

ODLIČAN ČOVJEK: Čekaj, daj košaru ovamo! Smetat će ti!

(Istrgne mu košaru iz koje će dalje jesti.)

SVEĆENIK: *(Vojniku koji je također već krenuo desno)* Što to nosiš?

VOJNIK: Natpis koji se ima pribiti iznad glave raspetoga! Pilat ga je sam sastavio!

SVEĆENIK: Da vidim! *(Čim mu je Vojnik pružio daščicu, Svećenik pozeleni od bijesa, zgrabi ploču i reče Vojniku)* Idi ti samo dalje, natpis ću ti poslati!

(Vojnik pozdravi i ode desno.

Žamor povorke udaljuje se.

Svećenik se bijesno ušetao gore dolje i tura ploču pod nos Odličnom Čovjeku).

SVEĆENIK: Prokleti Latin! Opet nam je podvalio! Čitaj to samo, čitaj!

ODLIČAN ČOVJEK: *(ne razumije ogorčenje Svećenika)* Piše našim jezikom i pravopisom, sasvim ispravno: »Isus Nazarenac, kralj židovski!« Još su tu neka latinska i grčka slova. Bit će da znače isto: »Isus Nazarenac, kralj židovski!«

SVEĆENIK: I ti, budalo, ne razumiješ, kako nas je time ujeo za srce, sve nas Židove? U tri jezika, da svi razumiju, napisao je da je taj izmrcvareni i raspeti bijednik naš kralj, mjesto da napiše da se on pravio našim kraljem! Svinjarija!

ODLIČAN ČOVJEK: Pilat to još može ispraviti!

SVEĆENIK: I hoće, ja mu vjeru dajem! Idem sâm k Pilatu s ovih stopâ! Ugušit će me gnjev i ta prokleta sparina! *(Hoće lijevo).*

JUDA: *(ispadne preda nj i zakrči mu put nudeći mu kesu s novcem)* Gospodaru, evo ti tvojih trideset srebrnjaka... Uzmi ih natrag, ja ih ne mogu zadržati... Čitavu noć borio sam se sàm sa sobom i sad više ne sumnjam: sagriješio sam, predavši krv pravednu!

SVEĆENIK: Što mi presjecaš put, čovječe? Što blebećeš kao da nisi pri sebi? Tko si? Ja te sad prvi put u životu vidim!

JUDA: *(primijetivši da mu i Odličan Čovjek okreće leđa)* O nemojte se sad odvraćati od mene, ljudi, zaklinjem vas! Zločin, zbog kojega patim, i vaš je zločin! *(Odličnom čovjeku)* Bar ti nemoj reći da me ne znaš, sjeti se svega, uzmi natrag taj krvavi novac!

ODLIČAN ČOVJEK: *(odgurne ga hladno)* Taj novac nije nikad bio moj, da ga natrag uzimam! Nitko te nije silio da ga primiš! Nemam ja više ništa s tobom, kani me se!

JUDA: *(grabi ih obojicu za odjeću)* Odbacujete me, jer vam nisam više potreban, kao prljav alat nakon izvršena posla. Ali ta vatra, koja moju nutrinu pali, razgorjet će se jednom i u vama! Izmaknite joj dok je vrijeme: uzmite novac, a vratite mi Učitelja!

OBIČAN ČOVJEK: *(pogledavši desno)* Povorka je već na Golgoti! Još malo i moći ćeš ga dobiti, a da ne moraš vraćati novac!

SVEĆENIK: Tako je! Ne zadržavaj nas, imamo prečeg posla! To je samo tvoja stvar! *(Hoće krenuti lijevo.)*

JUDA: Tako dakle! Mislite da ćete me se riješiti prezirom i porugama! A ne, ovoga puta neću biti tako jeftin! Odnijet ću taj novac u hram, bacit ću ga pred narodom u svetište, a onda ću vas poput sjene pratiti po svim trgovima i ulicama vičući da ste vi ortaci Jude Iskariotskoga u toj sramotnoj prodaji, vi obijeljeni grobovi! *(Izgubivši vlast nad sobom poletio je na svećenika u namjeri da ga kesom udari u lice, ali ga Odlični Čovjek pretekne i pogodi Judu pesnicom u sljepočicu tako jako da je zateturao i pao na zemlju onesviješten.)*

SVEĆENIK: *(zabrinuto)* Nisi ga valjda ubio?

ODLIČAN ČOVJEK: Nisam nažalost! S njime ćemo još imati okapanja, velim vam! Najbolje bi bilo da uzmemo novce!

SVEĆENIK: Što da radimo s njima? Među hramsko blago ne smijemo ih metnuti, jer su krvarina, a Mojsije takav novac smatra nečistim!

ODLIČAN ČOVJEK: Da se nešto kupi hramu za tu svotu? Onaj lončar pred južnim gradskim zidom prodaje svoju njivu. Ostrugao je s nje svu glinu za svoje lonce, pa mu ostao sam kamen, ne bi je skupo cijenio!

SVEĆENIK: Doista, ondje bi se moglo urediti groblje za strance, koga još nemamo. Uzmi novac i pobrini se za to kasnije!

ODLIČAN ČOVJEK: Samo da lopov narod ne prozove to polje »Krvna njiva«! Kad ti narod prišije nekakav nadimak, neće to stoljeća skinuti s tebe!

SVEĆENIK: Koješta, ne mora nitko saznati čime je plaćena! No sad brže Pilatu, a ti na stratište i pazi da Nazarenca okrenu licem prema gradu kad osove križ! Nek umirući gleda hram koji je htio u tri dana podići!

(Odjuri lijevo, Odličan Čovjek desno.

Nakon malo vremena došulja se pomalo s lijeva Petar, htijući proslijediti desno.

Obazirući se u strahu, ugleda Judu na zemlji: jedan čas se zgrozi i hoće proći ali onda se udari šakom u prsa i priskoči k njemu, klekne i podiže mu glavu).

PETAR: Juda!... Juda!... Nesretni brate, što je to s tobom?

JUDA: *(dolazi pomalo k sebi)* Tko je to?... Petre!... Odlazi od mene!... Neću nikoga da vidim, odlazi!...

PETAR: Žao mi te, brate... Znam što te peče... Daj da ti pomognem!

JUDA: Ti da mi pomogneš, najsiromašniji duhom od čitave naše nesretne družine! Baš si dorastao da shvatiš taj orkan, što divlja u meni, te mi lubanja hoće prsnuti, jadni moj ribaru!

PETAR: Možda sam ti ipak bliži no što misliš, Juda! Od noćas i ja znam kako je pri duši izdajniku!

JUDA: Za to si dakle došao: da me najprije popljuješ kao izdajnika, pa da se zatim udostojiš iskazati sućut ništariji, što se u prašini svija do tvojih nogu! *(Žestoko.)* Ali neka sam ništarija, neka sam izdajnik, ne padam ja u prah ni pred kime, ne tražim ničije sućuti, a najmanje tvoje!

PETAR: Nisam ti ni kanio prići u svoje ime, nego da te povedem k njemu...

JUDA: Suvišno! On i ja dovoljno smo usko zauvijek povezani! Zario se od sinoć u moj mozak, u moju dušu, oči, uši kao trn u meso, kao oštar šiljak u ranu i ne dâ mi da odahnem ni časka. Uzalud stiščem oči: njegove zjene gore pod mojim vjeđama, uzalud zatiskujem uši: njegov glas ječi neprestano u mojoj glavi kao šum bujice koja me vuče u bezdan, a na usnama, rukama, po čitavom tijelu osjećam slanu, toplu, ljepljivu krv, krv, krv, oh! *(Sav se zgrozi).)* Kako još nisam poludio!

PETAR: Svega je u tebi, Juda, osim kajanja! Obrati se Njemu, Bogu, koga su slušali vjetrovi i more, i On će stišati oluju tvoje nutrine!

JUDA: Da je Bog, da može skinuti ovo breme s mene, skinuo bi najprije sa sebe križ, pod kojim, eno, tetura kô posljednji izmet roda ljudskoga! Sve su to bile priče da im vjeruju djeca, babe i neuka rulja! A ja sam zreo čovjek: imam svoj razum i naobrazbu i vjerujem samo u ono, što vidim, diram, razumijem!

PETAR: Brate, pa zar nisi i vidio i dirao tolika Njegova...

JUDA: ...»čudesa«, znam već, što hoćeš reći. Jesam, ali nisam ih razumio, — tko će znati, što je to bilo! Glavno čudo, koje sam od njega tražio, nije učinio!

PETAR: A njegov nauk? Zar je ikada čovjek tako govorio?

JUDA: Ne znam, nisam tražio od njega slatke riječi, da se njima uljuljavam u neplodan san, ja sam s njime htio raditi, graditi, ratovati, rušiti i dizati kraljevstva na čvrstom tlu ovoga svijeta, a ne na oblacima nebeskim o kojima je on trabunjao.

PETAR: Zašto se onda uopće mučiš? Što te izjeda, ako ne savjest, koja ti dovikuje da si Boga prodao?

JUDA: Daleko si od istine, jadni moj Petre! Jest, žao mi je, što sam prodao krv pravednu, nikad nisam htio ubiti čovjeka, a možda Učitelj i nije želio nikome zla, ako i nije bio Bog... Zato sam i pokušao vratiti novac, a njega osloboditi da istisnem iz sebe taj osjećaj ubojice. No kad mi to nije uspjelo, ne žalim ja njega, nego sebe i bezizlazan položaj u koji sam upao! (*Pada opet*

u vatru i očaj.) On će umrijeti kao mučenik svoje ideje, naći će se mnogi koji će ga požaliti kao žrtvu i spominjati kao pravednika, a ja ću tu ostati da živim ozloglašen i osramoćen njegovim svršetkom, da me njegova smrt progoni u duši, a ljudi da pljuju za mojim leđima na svakom koraku, upirući prstom u mene: »Eno onoga, koji je za trideset srebrnjaka prodao sina čovječjeg!« I tako danas, sutra, godine i godine... To je njegova osveta, zato me tako mirno gledao na večeri i u vrtu: sve to, što me sad mrcvari i razapinje gore nego krvnici njega, njegova je osveta!

PETAR: *(zgrozio se)* Juda, te su tvoje riječi strašnije od tvog djela! Ne huli, upravi pogled Golgoti! Dobri naš učitelj još nije umro! Još ti može oprostiti! On nas je učio da bratu svome oprostimo sedamput sedamdeset puta dnevno, bezbroj je puta isticao, kako Otac naš nebeski neće da propadne nijedan čovjek, jer se nebo više raduje za jednog grešnika, koji se skruši, negoli za devedeset devet pravednika... On neće ni tebi uskratiti one divne riječi, koje sam toliko puta čuo iz Njegovih usta: »Sinko, uzdaj se, opraštaju ti se grijesi tvoji!«

JUDA: A zar bi to njegovo oproštenje priječilo da me »kreposni« ljudi, koji nisu nikoga prodali, pokazuju kao primjer »raskajana zločinca« i da me ranjava svojim himbenim saučešćem, gorim od svakog prezira?! Ta posljednja velikodušnost njemu bi dodala još jedan svetački krug oko čela, a mene zauvijek ožigosala! Ne, ne trebam ja tvoje milosti, Nazarenče, sâm ću učiniti kraj svojoj muci, ali neću te nadživjeti, da svojom sramotom povećavam tvoju slavu! Zajedno ćemo nas dvojica svršiti! Ima još drvâ osim tvojega križa, na jednom će se naći i za mene mjesta!

(Odveže hitro uže, kojim je opasan, i srne desno).

PETAR: *(hoće za njim)* Juda, osvijesti se, stani...

(Vidjevši, što se tamo desno desilo, odvrne sa zgražanjem glavu).

Prekasno... Sâm je sebi sudio...

(Odtetura pod groznim dojmom lijevo...)

ZASTOR SE SKLOPI

(Svršetak u slijedećem broju)

Veljko VUČETIC

KRV KRISTOVA

Duša nek zapovijed sluša, ali ne privučeš li iz nepokretnog neba, samo tlapnja, slabo htijenje, pusta želja.

O krvi sveta, grimiz zubljo, miris plama, ponor si žeđi, otajstvo tajno. U dnu noći goriš, goriš, goriš i pališ žrtvom pretince duše nesagledana sjaja.

(Iz zbirke »Otajstveni zov«)

Juraj LONČAREVIĆ:

JOSIP ANDRIĆ

»Al te drage zvijezde koje su pratile
i svu Tvoju vjeru i Tvoj život cio
nek i nama svijetle na stazama našim,
to preuzmimo ko Tvoju poruku,
a Tebi, Andriću, u hrvatskoj zemlji
vječni pokoj bio!«

Grobna poema Andriću od Stjepana Kovačića

Život i kraj

Ispričati život dra Andrića u svjetlu njegova kraja i zavičaja i svega onog što ga je s tim u vezi formiralo, znači pronaći u svemu tomu one duševne i idejne fermente, koji su ga formirali kao čovjeka, znanstvenog radnika i umjetnika.

Mogli bismo reći da je općenito u naših ravničarskih ljudi mnogo jače naglašeno upravo neka stvarna veza između ljudi i zemlje na kojoj žive. Tu pojavu možemo, dakako, različito tumačiti. U jednom je obliku ona dovela do jako izražene materijalne strane tog života i do njegova utjecaja na sve ono što se u takvoj sredini razvija. Ali s druge, možemo isto tako govoriti o prisutnosti suprotne potrebe koja prožimanju svega materijalnim, suprotstavlja baš ono suprotno, a to je potreba da i duševni svijet našeg čovjeka dobije svoje mjesto. Taj antitetski odnos moćnih sila zemlje i duha osjetit će Andrić i u svom vlastitom životu. Formiralo ga je baš ono što bi kod nekog drugog značilo negaciju tog istog formiranja.

Dr Andrić je rođen u Bukinu u Bačkoj 1894. Danas to mjesto ne postoji uopće više u onom obliku u kojem su ga stvorili šokački starosjedioci iz 15. stoljeća. I ime mu je danas promijenjeno (Mladenovo). Starosjedilačkih je još kuća malo. Ipak je iz tog mjesta potekao veliki čovjek i kulturni radnik dr Andrić.

Treba ovdje odmah spomenuti i ovo. Ni pojam Bačke nije tad imao svoje današnje značenje jedne od triju pokrajina u kasnije stvorenoj Vojvodini. Hrvati su u njoj živjeli još od Velike seobe, ili od doseljenja nakon odlaska Turaka 1530, pa su se prirodno oslanjali na svoj istoimeni element u Baranji, Slavoniji i Srijemu, koji je činio tako jednu jedinstvenu cjelinu. U etničkom, a kasnije i u kulturnom značenju došlo je do formiranja pojma bačko-baranjskih Hrvata kojoj je ideji Andrić postavio sav svoj život i rad. Sam je ne jednom pisao o tom pojmu:

»Ako pogledamo na zemljovid Bačke i Baranje, onda vidimo, da na sjeveru bunjevačko-šokačka granica seže podalje od Subotice i Baje, te da ta dva grada svakako čine dvije glavne sjeverne kule hrvatske, a na istoku od Subotice da se povuče crta na jug prema Palanki i Iloku, pa se onda od te crte na zapad nalazi 90% svih današnjih bačko-baranjskih Hrvata.«

Djetinjstvo je Andrić proveo u rodnom Bukinu. Znao se kasnije u svojim djelima vraćati u to mjesto, često duboko nesretan kad bi vidio koliko je naš narod sebe samog nesvjestan i ne mari za svoje:

»Moje rodno selo Bukin već po imenu svome pokazuje hrvatsko porijeklo, ali su njemački doseljenici i mađarska škola postigli to, da je u tom selu ostalo tek desetak šokačkih kuća. I ja sam kao sin šokačkih roditelja u školi prije naučio mađarski očenaš nego li sam znao hrvatski.«

I na drugim će se mjestima u svom radu dr Andrić navraćati u to svoje mjesto, premda je odmah poslije majčine smrti prešao u susjedni Srijem, u Morović:

»Selo Bukin bilo je starinom šokačko selo. Krajem 18. st. počelo je naseljavanje Nijemaca, koji su ekonomski potiskivali starosjedioce, pa je početkom 20.

[1] Predavanje pročitano na komemoraciji HKD sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu — u povodu godišnjice Andrićeve smrti 7. XII 1968.

st. bilo već u 4/5 ponijemčeno. Imovina je prelazila u njemačke ruke, a Hrvati su se selili na sve strane.«

Majka Josipa Andrića bila je iz susjedne Plavne. Zvala se Eva Fabri. Umrla je kad je sinu bilo četiri godine. U Plavni je bila situacija već drugačija, a i danas je u tom mjestu jaka šokačka naseobina s oko 2.500 Šokaca. U njoj će kasnije skupljati dr Andrić narodne pjesme. U tom se mjestu rodio i Matošev otac Antun. 1956. tu je nastala Andrićeva opereta iz šokačkog života: »Na vrbi svirala«, koju je izvela omladina Plavne u prekrasnim narodnim nošnjama. O tom mjestu piše kasnije dr Andrić:[1]

»Bukin je u mom djetinjstvu bio već četiri petine ponijemčen, pa je šokački živalj slabio, a šokačka pjesma izumirala. Naprotiv, Plavna, 11 km daleko od Bača, po prilici isto toliko od Bukina, ostala je u 4/5 stanovnika šokačka, pa je u njoj čista šokačka ikavština i s njom šokačka narodna pjesma dominirala i među nešokačkom manjinom toga sela.«

Ipak je promjena u Andrićevu životu došla naglo. Otac je prešao poslije majčine smrti u susjedni Srijem-u Morović. Bilo je to 1900 g. Strahovit utjecaj tuđinštine tek je sad pokazao svoje lice. Budući hrvatski književnik neće moći prijeći u drugi razred jer nije znao dovoljno hrvatski. Preradovićev slučaj ponovio se još jednom u najdrastičnijoj formi!

Morović je, međutim, bio nešto sasvim drugo. Mjesto iz kojeg potječe druga Andrićeva majka, posve je šokačko. Nije više dolazilo u obzir pitanje odnarođavanja. I tek je sad vidio umjetnik ono što je ostavio za sobom, vidio je sve ono što će kasnije ući u njegove »Srijemske elegije«. — elegiju njegova vlastita života. Pred piščevim će očima proći naši ljudi iz susjednog Bukina i govoriti mu:[2]

»Ti tamo u Srijemu jesi (Hrvat-op. moja), ali mi tu u Bačkoj nismo: mi smo Mađari.«

Morović je ostao tako zauvijek u Andrićevu srcu. Bio je njegovo emotivno i psihološko uporište tokom cijela njegova života. Duboko u pozadini ostat će već izblijedjeli Bukin, tajno ipak skriven u umjetnikovu srcu. Povratak k njemu neće više biti nikako drugačije moguć, već samo umjetnički-emotivno, duševnim nastojanjem na toj davnoj problematici.

Morović je uostalom imao tradiciju koja je nadilazila svoj lokalitet. Ušao je i u hrvatsku književnost u djelu Mare Švel Gamiršek: »Šuma i Šokci« s 21 prosjekom između Morovića i Vrbanje. I književnik Živan Bertić iz Kukujevaca, podrijetlom je bio iz Morovića, gdje su Bertići i Okrugići bili dvije najpoznatije kuće. Okrugovićevu »Šokicu« izveo je Andrić još kao student u Moroviću. Iz »šokačkog šora« bio je kanonik Petar Pejakić, tajnik biskupa Štrosmajera i fra Kazo Tetkić je dini glagoljaš u Srijemu. Velike Morovićke šume dale su i dr. Milana Marinovića, profesora šumarskog fakulteta. Na kraju, u Moroviću se nalazi i krasna gotska crkva iz 14. st. s ruševinama starog grada na ušću Studve u Bosut. U tom će mjestu Andrićev nacionalni rad dobiti svoj osnovni fundament.

U Moroviću živjet će uz roditelje dr Andrić sve do 1919. Već ovdje razvija kulturnu djelatnost koja će kasnije postati podlogom njegova rada. 1911. osniva tamburaški zbor, 1914. i hrvatsko prosvjetno društvo »Srijemsku vilu«. Već na početku tog djela njegova rada uočavaju se osnovne crte kasnijeg nastupa dr Andrića u našu kulturnu javnost: briga za narod i njegove potrebe, kao i sposobnost da se aktualna potreba usmjeri određenom cilju.

Interes za narod izbit će odmah u prvi plan. Već 1919. pa sve do 1927. izlazit će »Seljačke novine«, koje će uređivati. Tu Andrić stječe uredničko iskustvo, počinje međusobno povezivati ljude, upoznavati teren i stvarati suradnike. Urednička crta bit će druga značajka Andrićeve osobe. Ona potječe još iz najranije njegove mladosti kad je još kao učenik počeo uređivati časopise. Bilo je to u Slavonskoj Požegi, kamo odlazi u gimnaziju. 1908. pokreće list »Slavonac« sve do 1911., kad je taj list bio ubrzo zabranjen. 1912/13 izlazi »Jeka«, a na studiju uređuje 1914 »Luč«. Sve ga to dovodi na kraju do krune njegova rada. Postaje urednik Jeronimskog društva u Zagrebu, u kojem će razviti neviđenu izdavačku i kulturnu djelatnost.

[2] »Deset godina među nar. pjevačima bač. Hrvata« Ljetopis JA 65/61

[3] »Kako sam skoro bio pomađaren«, Hrvatski radiša, 1940.

Već smo do sada uočavali raznostrane interese u razvoju Andrićeve osobe. Djelovao je i na onim područjima među kojima nije na prvi pogled bilo veze: gospodarstvo, politika, muzika, literatura, urednički rad, kritike. Kasnije su to mnogi ljudi krivo shvaćali. Neka su zato Andrićeva djela ostala samo dokaz potrebe trenutka i ne treba ih drugačije shvatiti, premda je i u njima tražio izraz za svoja nagnuća i težnje. Mnoga su područja rada bila samo dodirnuta i na periferiji. Na neka se više ne bi navraćao. Ipak pri svemu tome treba imati na umu ovo. Sve što je dosad spominjano, nastalo je kao izraz neviđenog aktiviteta Andrićeve osobe, kojim je htio u sve zahvatiti. Htio je naše ljude podići i upraviti ih jednom zajedničkom cilju. Prelazio bi s jednog područja na drugo, uređujući često posve sam mnoge rubrike u časopisima. Tomu su svemu još pridošli oni fermenti koji su ga formirali u najranijoj mladosti kao čovjeka. Kasnije kao zreo intelektualac, Andrić će svojim iskustvima i nagnućima dati određeno idejno i filozofsko ruho. Već smo spominjali svu problematiku naše nacionalne i kulturne periferije, tamo gdje se vrše dodiri s tuđinom i s njegovim utjecajem i načinom života. Andrić nije mogao mimoići taj osjećaj, to cijelo područje svoje kasnije djelatnosti kojem će ostati posvećen do kraja života. Još je Benešić govorio u svoje vrijeme da horizont hrvatske domovine ne seže dalje od Siska. Andrić želi to izmijeniti. Odlazi u Zagreb, ali ostaje, za razliku od mnogih drugih, vjeran terenu i njegovim problemima. Ideja malog naroda koji ima svoje vlastite etničke korijene i svoj tradicionalan kulturni razvoj, koji postoji usprkos svim negativnim utjecajima, dovest će Andrića i do drugih naroda Evrope koji su imali sličnu sudbinu kao i naš. Odlazit će Slovacima, Ircima, Gradišćanskim Hrvatima i Lužičkim Srbima i pisat će o njima. Pri tomu svemu mislit će uvijek samo na svoj narod. Pisat će:

»I kao što sam za Slovačku bezbroj puta umočio pero, tako sam to činio i za Irsku, a iza svakog takvog poteza pera bila je skrivena misao na Hrvatsku.«

Hrvatska je uvijek ostajala u srcu, i to ona periferijska, na koju nije nitko mislio, ona u kojoj se ljudi više ne osjećaju onim što jesu. Javit će se ubrzo elegični ton, zanos će tada zamijeniti zamišljenost i tuga:

»Tajanstveno su šumjeli valovi Dunava, a ja sam stajao na palubi parobroda i slušao ih kao slatki šapat uspomena iz ranog djetinjistva ...

Koliko su me puta ti valovi zvali na djedovsku grudu, a ja ih nisam htio čuti! ...

Koliko puta se nešto u duši mojoj rađalo kao čežnja za onim krajem, a sam se tome otimao! ...«

Ali sve je to bilo samo na tren. Rad ne smije popuštati. Treba pojačati već uspostavljene veze. Zagreb je istina, dalek, ali njegove zrake treba da obasjaju i ovu daleku šokačku i bunjevačku zemlju. Nikakve nasilnosti i gotove pretpostavke ne vrijede ovdje. Treba poći od realne činjenice, da taj dio našeg naroda nije još uvijek svjestan svog vlastitog bića. Treba tomu ispitati uzroke i njih iskorijeniti. I dok su nasilne akcije uvijek doživljavale neuspjeh, jer mnogi njihovi pokretači nisu mogli razumjeti specifičnu problematiku toga terena, Andrićeve fundacije našle su uvijek svoj put k narodnom srcu. One su tamo ostale i nitko ih više nije mogao odatle istjerati. Andrić je narodu prilazio s raznih strana. Folklorno, postepenim prosvjetljavanjem i izdavački. Njegova su izdanja ušla u svaku kuću. Ljudi bi ga na terenu prepoznavali prema onom što su o njemu ili čuli ili od njega čitali:[1]

»Ja poznam svaki članak ili pripovijest od dra Andrića, čim pročitam samo prvih nekoliko redaka!« —

Tako su se javila mnoga jeronimska izdanja prilagođena potrebama čitalačke publike i akcije na selu. Parola je tada bila, da niti jedna kuća ne smije ostati bez te knjige. Stvorila se takva čitalačka publika koja je bila u stanju potpuno konzumirati svako jeronimsko izdanje. Izdavačka je djelatnost porasla i proširila se, zahvaljujući uvijek samo jednom čovjeku, uz one druge koje je dr Andrić uveo u svoje kolo. Rad je bujao i neprekidno rastao. Neke je stvari upravo nemoguće razumjeti i shvatiti, u naše vrijeme kad izdavači muče muke s punim skladištima neproda-

[4] »Didino gražđe«, 95

nih knjiga. Izdanja dr. Andrića izlazila su neumorno dalje. Uz glavna, bilo je redovnih i izvanrednih. Nastajale su i kombinacije među njima, koje su danas u distribuciji posve nepoznate. Knjige bi se prodavale u trojkama, petorkama, šestorkama, osmerkama itd. Knjiga je odlazila u narod i tamo ostajala. Svijet ju je čitao. I tako su se ubrzo javili plodovi takvog rada. Uz suradnike iz naroda, javili su se književnici i umjetnici koji su se razvili i odgojili u Andrićevoj kulturnoj klimi. Ali da bi se sve to danas moglo razumjeti, treba govoriti o djelatnosti dr Andrića još na jednom polju. To je njegov društveni rad. Njegova djelatnost u stvaranju kulturnih društava i u povezivanju djelatnosti više takvih društava. Vidjeli smo da ona potječe još iz njegove mladosti u Moroviću. I ovdje su se javile one davne zasade i iskustva koja su ga potakla na rad ovakve vrste:[1]

»Da na didin i mamin vinograd, na lipu Bačku, ako te bilo kuda i odnesu iz nje, nikad ne zaboraviš.«

I Andrić nije zaboravljao. Uzora za svoju djelatnost našao je na bačkom terenu u prošlosti, još od Pučke kasine u Subotici koja je trajala sve do 1935, da bi je zamijenila Subotička matica koja je po svom ustrojstvu odgovarala Jeronimskom društvu s kojim se i udružila u radu, zaslugom dra Andrića. Tako je uspostavljen most na terenu preko kojeg će se razvijati neviđena djelatnost i suradnja. Naš se bački čovjek neće više osjećati sam na kulturnoj periferiji. 1935. izlazi časopis »Klasje naših ravni« koji će okupiti mnoge književnike koji su se formirali u jeronimskoj kulturnoj sredini (A. Jakšić, A. Kokić, Jašo Kopilović, Stipa Bešlin, Ante Sekulić, August Đarmati, Ivan Kujundžić, Marin Šemudvarac, i drugi) 1936. osniva se u Subotici Hrvatska kulturna zajednica čiji je bio predsjednik istaknuti narodni borac Blaško Rajić. Poslije rata ona će nastaviti radom na čelu s istaknutim povjesničarem Bačke dr Matijom Evetovićem. 1938. formira se u Zagrebu podružnica subotičke Zajednice koja će postati temeljem rada Društva bačkih Hrvata koje će biti osnovano 1940., a prvi će mu predsjednik biti dr. Andrić. U tom će se društvu razviti velika djelatnost i svestrani rad za dobro Bačke, a Andrić će biti uvijek svemu inspirator. Razvija se djelatnost društva na radiju, nastoji se da i drugi krajevi upoznaju Bačku i njezina kulturna nastojanja. Priređuju se sastanci, domjenci, a i izdaju se mnoge knjige i zbirke. Više i nema razlike između tog i jeronimskog društva, jer veliki dio jeronimskih izdanja zauzimaju ona iz Bačke. Kao vrhunac tog djelovanja prije rata održan je 1940. veličanstven zbor u Zagrebu »Dan bačko-baranjskih Hrvata«. Slavlje su i program trajali tri dana.

I nakon rata u novim uvjetima nastavlja se djelatnost Subotičke matice. Izlaze Kopilovićeve i Sekulićeve pjesme, a u kalendaru Subotička »Danica« i drugi kulturni prilozi. Ipak je bio najveći poslijeratni događaj izvedba Andrićeve prve bunjevačke opere »Dužijance« 1953. u izvedbi Hrvatskog narodnog kazališta u Subotici, koje je bilo osnovano u tom gradu odmah nakon oslobođenja. Dirigent je bio Milan Asić, a redatelj Vojmil Rabadan. Uspjeh je bio nezapamćen.

Dakako da je tomu prethodio obilan Andrićev muzikološki rad, a i rad na području tamburaške glazbe, koji je vezan uz bačko područje koje predstavlja i danas područje najbogatije baš tamburaškom glazbom. Rad na skupljanju narodnog blaga nastavlja Andrić neumorno sve do svoje smrti. 1938. postaje i predsjednik Hrvatskog tamburaškog saveza. Preko deset godina nakon rata (1948—1958) skuplja narodne pjesme i podnosi ih u fond Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Na kraju piše poruku nasljednicima što im je još učiniti na tom bačkom području. Zadaci nadilaze samo muzičko područje i pokazuju opet Andrića u liku vrsnog organizatora. On nam poručuje kao zavjet:[1]

1. Rekonstruirati život i narodne običaje Bunjevaca i Šokaca prema sačuvanim fragmentima i njihove muzičke karakteristike.
2. Analizirati ritmičku i melodijsku osebujnost bunjevačkih i šokačkih narodnih plesova.
3. Posebnu pažnju posvetiti izvornosti i značaju bunjevačkih groktalica.

Prije prijelaza na Andrićev književni rad, treba bar prolazno nabrojiti ona područja koja je zahvaćao, a koja još nismo bili spomenuli. Bavio se glazbenom poviješću i estetikom (»Ruska opera«) »Kako razumjeti glazbu?« Napisao je

[1] »Ljetopis JAZU« — 65/1961

»Školu za tambure« i »Historiju tamburaške glazbe«. Bavio se još k tomu i glazbenom kritikom. Bio je stalni glazbeni kritičar »Narodne politike«, surađivao je u »Sv. Ceciliji« i u »Hrvatskoj prosvjeti«, koju je 1927. preuzelo Jeronimsko društvo. Bio je predsjednik »Domagoja«, prevodilac mnogih knjiga s češkog, njemačkog, francuskog i mađarskog za svoju »Knjižnicu dobrih romana«, koja je osnovana 1926., a radila je do kraja rata. Bio je inicijator hodočašća Hrvata u Sv. Zemlju, o čemu je 1937. snimio i film. Organizirao je podizanje oltara bl. Nikole Taveliću u Jeruzalemu, a 1936. uredio je »Hrvatsko-slovenski paviljon«, prigodom izložbe tiska u Vatikanu. I tko bi još sve njegove druge aktivnosti ovdje nabrojio!

Književni rad

»U mom književnom i publicističkom radu posebna su ljubav Sveta Zemlja, Slovačka, Irska i moja rodna zemlja Bačka.«

Ovo je područje rada veoma važno za razumijevanje Andrićeve fizionomije, jer je povezano s drugim sferama njegove djelatnosti: izdavačkom i umjetničkom djelatnošću, uređivanjem izdanja, kazališnim i pripovijednim radom, pa i putopisima. U užem smislu, »književno« bi u Andrića predstavljalo samo ono što ima takvo obličje i obilježje, a taj dio rada nije obilan. Iznosi nekoliko zbirki proze i dva romana. Zbirke su: »Dunje ranke« (1923), »Nove brazde« (1924) koje su pod talijanskom okupacijom Istre izašle kao »Tri pripovijetke« u izdanju sv. Mohora (1924) i »Srijemske elegije« — Andrićevo najzrelije djelo na tom području — koje su izašle 1939. Ostaju romani: »Svega svijeta dika« i »Velika ljubav« — roman iz života Hrvata u Slovačkoj.

Za razumijevanje Andrićeva književna lika važne su dvije stvari: kako je sam gledao na književnost i njezinu ulogu u našem narodu i društvu, kao i oni pogledi koje je ispovijedao u svojim književnim djelima. Ispod svega toga ocrtat će nam se ono što nas ovaj čas najviše zanima, a to je Andrićev ljudski i umjetnički lik.

Prije svega treba imati na umu da sam Andrić svojom pojavom i radom predstavlja cijeli jedan književni pokret u našoj sredini. Uz njega i njegov književni rad, uz njegovu izdavačku djelatnost, stasali su ljudi koji su kasnije postali istaknuti hrvatski umjetnici. Neke smo već i spominjali. Njima su pridošli tada i drugi. U Jeronimskom su društvu nalazili svoje mjesto književnici raznih literarnih orijentacija, koji na probleme života i pristupa njemu nisu jednako gledali. Da spomenemo opet samo neke. U Jeronimskom su društvu surađivali Ivan Trnski, Senoa, Vjenceslav Novak i Stjepan Radić od starijih pisaca, pa Antun Matasović, Sida Košutić, Mara Švel-Gamiršek, Zdenka Jušić-Seunik, oba Deželića, kritičari Maraković, Ujević i Grgec, Jagoda i Ćiro Truhelka, Zvonimir Remeta, pa od najmlađih i Ivo Kozarčanin i drugi.

Unutar ovih imena razvili su se mnogi književni pravci koji su nadilazili »pučki smjer« te književnosti za koji se i danas obično misli da je bio i jedini koji je postojao u jeronimskoj književnoj orijentaciji. Sam je dr Andrić to ne jednom isticao:

»Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima nastoji dati svoj doprinos hrvatskoj kulturi ne samo pučkim prosvjetnim štivom nego i stvaranjima djela opće književne vrijednosti. Ta je težnja došla do posebnog izražaja baš u posljednjih dvadeset i pet godina.«

Uostalom ni sam pojam pučke književnosti nije bio uvijek pravilno shvaćan i često puta je imao značenje književnosti drugog reda. Zato dr Andrić, a i drugi u Društvu, nastoje dati tom pojmu njegov pravi smisao. Pritom se nije mislilo na ustupke, već na činjenicu da li je što umjetničko ili ne. Dr. Andrić piše o tomu:

»Vrijednost književnih djela ne mjeri se po tom da li ga može razumjeti svaki čitatelj ili samo obrazovani krug čitatelja, nego po tom, da li je to doista po obliku i sadržaju umjetničko ili znanstveno djelo.«

Dakako, da je književni pokret, kojem je na čelu bio dr Andrić, imao unutar Jeronimskog društva svoj određeni program rada i načela. Obilježja su te književnosti bila u njezinom pučkom karakteru (što nije opet značilo samo i seljački) nacionalnom i socijalnom programu i u ćudorednim načelima.

I dok su sva ova navedena obilježja imala svoje određeno mjesto i značenje unutar te književnosti, pojam je »Pučki« doživio najviše polemike. Vidjeli smo već da je bilo i onih koji su tim izrazom nastojali degradirati cjelokupnu tu književnost, premda ona nije nikad bila namijenjena samo seljaku. Još je Ljuba Marković pisao u svom članku »Pučka knjiga« slijedeće:

»Pisati za puk ne znači snizati svoju intelektualnu razinu i umjetničku vrijednost, nego dirnuti priprosto srce naroda prema pravoj vrijednosti koja svojim idejnim svijetom može zaokupiti dušu čovjeka iz naroda.«

To nije, dakako, bilo mnogima jasno. Istina, da je Andrićeva literarna produkcija bila okrenuta isključivo selu. Ali ona nije bila i jedina. Uostalom i naziv »puk» nije samo značio čovjeka sa sela, već je demokratski obuhvaćao svakog čovjeka iz naroda. Doduše, velika orijentiranost te književnosti selu i njegovim problemima imala je svog uzroka u strukturi našeg predratnog društva i u idejama tog doba koje su poistovjećivale naš hrvatski narod isključivo sa seljačkim življem. To je onda moglo dati i svoj odraz na »pučki« karakter te književnosti. Ali ako se seljačka problematika tradicionalno prosljeđivala iz prijašnjih književnih razdoblja, posebno kad se radilo o našem panonskom terenu, to ipak ne znači da je složena gradska problematika mogla ostati po strani. Dileme čovjeka u gradu i njegova psihologija, skriveni i nejednoznačni njegovi postupci, dobili su također svoje mjesto u toj književnosti, što je opet bio najbolji dokaz da njezini idejni i literarni okviri nisu bili nikad uski. Andrićeva je literarna pripadnost jednom tlu i njegovoj problematici dana dakako u stilu i izrazu našeg seljačkog svijeta Srijema i Bačke. U tom će se smislu Andrićeva proza nastavljati na onu oba Kozarca, a prethodit će našim velikim šokačkim prozaistima između dva rata: Jozi Ivakiću i Mari Švel-Gamiršek.

U formalnom pogledu Andrićeva proza počiva na dva elementa koji se u njoj međusobno upotrebljavaju. To je u prvom redu njezin subjektivno-lirski karakter, dok bi drugi bio više vezan uz sam oblik nastanka te proze; a to je njezin publicistički karakter kojim je pisac često puta bio primoran zadovoljiti potrebu vremena. I u jednom i u drugom pogledu očituje nam se njegova priroda i njegov umjetnički temperament. Liričnost je pomogla Andriću da se otrese tradicionalnog realizma Jenkove i Matasovićeve proze, dok je publicistički karakter dao toj prozi impresionističko crtanje i strelovito biranje motiva koji su više naznačeni no obrađeni. Istina, da još sve to neće dovesti do Ivakićeve i Švelovićine proze, ali će u tom nizu Andrićeva proza moći ipak djelovati kao njihov preteča

Na kraju treba ipak priznati i to, da je gledan iz današnje perspektive, kad naše selo više nije ono iz Andrićevih dana, previše možda isticana misao o »pučkom« karakteru te književnosti. Mnoge je to navelo na zaključak da je cjelokupna jeronimska književna produkcija takva. To, međutim, nije točno. Tradicionalno gledanje na selo kao na čuvara svega ugroženog u moralnom smislu, doživljavalo je svoju mijenu već i u ono doba kad je ta ideja bila isticana. Mara Švel je uostalom tu ideju najbolje negirala svojim radom na prozi sa sela. Javili su se i drugi pisci. Neki su pripadali čak i najekstremnijim pravcima kao Zvonimir Remeta koji se ogledao i u nadrealizmu. Dezintegracija svijeta i tradicionalnih gledanja na probleme života u gradskoj sredini nije u njegovu stvaranju značilo prekidanje s jeronimskom književnom tradicijom koja ga je formirala. Problemi moderna čovjeka rastrojena svojom vlastitom psihologijom, dobit će opet svoje mjesto u stvaranju Side Košutić, koja će i u takvoj situaciji svojih likova, otkriti u njima želju za toplinom i smirenjem, a to nije značilo negiranje jeronimske književne orijentacije. Tako je postepeno dobivao i novi pristup životnom fenomenu svoje određeno mjesto.

Treba konačno reći i ovo. Mnoge tvrdnje koje su ovdje iznesene izašle bi posve prirodno iz književnog materijala da je on bio sustavno i na vrijeme obrađen i prezentiran. Na žalost, to ni danas još nije učinjeno. Osim rijetkih pojedinaca, u prošlosti nitko nije znanstveno pristupao pojavi te književnosti koju je pokrenuo dr Andrić. Dakako da su tu određene predrasude i laičko gledanje na umjetnost odigrali svoju ulogu. Najfatalniji je bio onaj stav koji je smatrao da je umjetnost samo sredstvo kojim se ispovijedaju ideje. Takvo je gledanje posebno pogodilo formalnu stranu te literature koja se uvijek smatrala nevažnom i drugorazrednom. Baš na tom će području mnogi umjetnici kasnije doživljavati probleme, zbog kojih će kasnije biti nepravedno odbačeni i zaboravljeni. I aktualni zadaci trenutka i potrebe na raznim područjima znale bi zasjeniti ono što je trebalo nekad pošto-poto učiniti. To nam je najbolje pokazao sam Andrićev život. Nekad su i uvjeti rada, Jeronimskog društva bili takvi, da je neka potreba znala prigušiti sve ostale. Sve nam to ne može biti nevažno kad razmatramo Andrićeve poglede i ideje.

Ipak možda rješenje svega toga ne treba tražiti nigdje drugdje nego baš u onim Andrićevim djelima koja su danas predana zaboravu, a pripadaju onom području koje smo nazvali u njegovu stvaranju »čistom literaturom«. Kasnije se njemu više nije Andrić vratio, jer su ga novi poslovi odveli na posve druga područja. U književnoj su sferi ostala samo ona djela koja su vezana uz njegove ravničarske ljude i njegovu bačko-srijemsku grudu. Njihov opseg nije velik.

Početne oblike te proze koja je nastala iz folklorne građe i njena načina i oblika saopćavanja, možemo pratiti u radu dra Josipa Andrića koji obrađuje šokački živalj na njegovu najsjevernijem dijelu uz Dunav u Bačkoj. U njegovim »Srijemskim elegijama« koje je počeo pisati u nastavcima još uoči prvog svjetskog rata, od 1913. pa sve do 1923. a izdao ih u knjizi 1939., mladi intelektualac odlazi na teren u Bačku i tu promatra sve ono što se tamo zbiva. Prelijevaju se lirski opisi prekrasne bačke prirode sa svim onim što čini šokačku svakidašnju sudbinu, od krivih udaja, tuča među momcima, osamljenih intelektualaca, lovačkih društava, jela i pila, dioba zadruga, pa sve do gradnji prvih željeznica i odlaska stranaca. Sve to promatra Andrić okom lirski zabrinuta intelektualca. Metaforika će još uvijek podsjećati na narodnu:[6]

»Spuštalo se lijepo predvečerje. Nebo se zarumenilo kao djevojački obrazi, a sunce zlatilo ko dukat o rumenu djevojačku vratu.«

Ili ovaj opis srijemske berbe, intoniran lirski, dok slika ostaje u okviru folklornog izraza ili podsjeća na njega:[7]

»Znadeš li, prijane, tu našu srijemsku berbu, kad se za rane jeseni bujni žarki vinotok razlije po našim fruškogorskim proplancima, a pjesma naših vinograda odjekne širom ove naše divne srijemske zemlje, na koju pada maglovit jesenji umor kao san na pospane djevojačke oči? Ej, kad mu zaviriš ispod dugih trepavica, kako li jesenja umorna priroda sja u svom berbinom obilju, kad vesela, raspjevana moba listi zlatne plodove med redovima gustog čokota!«

Ali svi ti opisi nisu više sami sebi svrhom. U njima se krije sudbina našeg čovjeka. Umjetnik ostaje zamišljen nad svim onim što je tamo ugledao. Pogađaju ga tipični srijemski ugođaji. Ona bolećiva ravničarska rezignacija koja ništi svoje vlastito na račun tuđina. Iz tog sklopa izniče elegijski ugođaj u Andrićevu stvaralaštvu:[8]

»U kutu gdje se Dunav prvi put dotiče Srijema, leži na bačkom tlu maleno selo, sami Šokci-Hrvati. Otporna je snaga tih Hrvata tolika, da pače kroatiziraju elemente koji im se približavaju.«

Tada se javljaju svatovi s mađarskom zastavom. U pjesniku se nešto nepovratno ruši. To je stvarnost našeg šokačkog sela koja stvara njegovu bolećivost i jade. Naš čovjek služi tuđinu. Ruši se slatki šapat srijemske nane, šapat uspomena, šapat Dunava. Priroda se gubi. Ostaje samo jecaj i problem:[9]

»Kad sam se na povratku u čamcu približavao našemu Srijemu, u mislima neprestano zabavljen slikom tih svatova, prisluškivao sam šum valova, koji su udarali u fruškogorsku obalu, tu mi se činilo, kao da ponavljaju refren neke »zaboravljene hrvatske elegije.«

Put koji je vodio pjesnika do životnih spoznaja završen je. Srijemska idiličnost je pretvorena u elegičnu kantilenu.

Da bismo sve ovo mogli razumjeti, iznosili smo mnoge dileme koje su mučile Andrića kad se vraćao u svoj rodni kraj. One otkrivaju ono njegovo ljudsko

[6] »Kod jablana«, 45
[7] »U berbi«, 109
[8] »Običan motiv«, 22
[9] ibid.

lice na koje se često puta zaboravljalo, kad bi ga se zasluženo isticalo kao javnog i društvenog radnika. Tada bi nekako Andrić kao čovjek ostao zapostavljen, jer ljudi obično promatraju nečije rezultate neovisne od muka koje su do njih doveli. Tako je bilo i u Andrića. Uvijek poduzetan, izvanredno aktivan i vječno mlad, tek bi u literarnim djelima skrivao one svoje drugo lice. A ono je tek njegovu javnom radu davalo onu pravu vrijednost. Patnjom i ličnim pregalaštvom, Andrić je u svom vlastitom životu našao put k visinama. Drugi bi tek tada krenuli za njim, diveći se svemu što je Andrić ostvario u svom ljudskom vijeku. Zato je naša dužnost da otkrijemo i to drugo Andrićevo lice i da mu se odužimo i kao čovjeku. Književna su djela ostajala kao dokumenti onog nevidljivog puta koji je Andrić morao prijeći u sebi samom. U njima ćemo se suočiti sa svim onim što je smatrao važnim i sudbonosnim u svom životu. Mnogo toga što je Andrić doživio na vlastitoj koži značilo je često puta baš negaciju onog što je intimno želio i htio. Sve je to ostavilo svoj odraz i u njegovoj prozi koja potječe uglavnom iz onog razdoblja kad je Andrić kao mladi čovjek prikupljao dojmove i prva iskustva koja je kasnije prenio u svoj zreli rad i djelatnost. Zato je u noveli »Bršljan« možda najbolje pokazao umjetnikov život. Motiv je muzički intoniran u jesenskom ugođaju:[10]

»Da li je čovjek, kad gine od čežnje, tužniji od ove prirode, koja zimu osjeća tako blizu, a proljeće tako daleko... Oboje se nadaju proljeću, a ono ne dolazi, dugo ne dolazi...«

U umjetniku se zameće borba. Da li se prepustiti raspoloženju prirode, ili zaroniti u zbilju i njezine probleme:

»Sumorno svjetlo ovija srce velom tuge, hladni mu vjetar ispjevulji jesenju uspavanku, a mašta te nosi u predjele sanja... Ali duša je željna zbilje... života.«

I u tom času naiđe pisac na bršljan koji drhtulji sam na zidu. Uzima ga i stavlja u sobu. Idilu naglo prekida zbilja. Čuje se plač seljaka koji traži po selu liječnika da bi otišao njegovoj ženi koja se porađa. Nitko neće da ide. Svi ga odbijaju. List je bršljana ostao svjedok toga. Doći će proljeće, sve će biti zeleno, ali bršljana više neće biti. Ostat će njegov suh list kao zalog svega što je prošlo!

»Od njega mi je eto ostao još ovaj jedini uvenuli, suhi list, što ga čuvam kao zalog davno minulih uspomena koje ostadoše na njem trajno i neizbrisivo zapisane. Iako nad njima srce u davno preboljelom bolu još uvijek katkad razočarano drhtne, ipak se k njima počešće tako rado vraćam.«

Ostaje na kraju vječno prisutan moto cjelokupnog Andrićevog stvaranja!

»Škripi džerma-a tko je to na bunaru?

Da — tko grabi iz njega naše dobro?«

Srijem i Bačka, njihova mukotrpna prošlost i snaga te crne naše zemlje, uvijek ponovno uzbuđuje umjetnikovo srce. Koji put se i on sam, gledajući naš divni ravničarski kraj, osjeća prpošan i vedar kao priroda i srijemska berba u njoj:[11]

»Najvolijem ovo naše srijemsko selo, kad šljivici cvatu, a po baščama se i po njivama ori seljačka pjesma, kao da milinje prosipaš po tom prvom proljetnom zelenilu, što dršće po brazdama, lejama i puteljku, kojim ti noga gazi.«

»Ideš a oko tebe vrije mladost, snaga, toplina, kakve nigdje na svijetu nećeš osjetiti do u okrilju ovih naših bijelih sela, vedrih i nasmijanih ko rumeni obrazi pupolj-djevojke, kad te pogleda, a u oku joj nešto zacakli, zatreperi...«

Andrić je zbiljski vjerovao u sve ono što je činio i isto je tako iskreno ljubio sve ono u što je vjerovao. Zato cijeli njegov život predstavlja istinsku poemu čovjeka koji je svijest o samom sebi i svom mjestu u jednom vremenu, prenio u narodni duh, postavivši sebi životni cilj: služenje vlastitom narodu. Pritom nikad sebe nije smatrao ni u čemu izuzetnim. Postojano i ni od koga nukan, stajao je na braniku svojih ideala, čak i onda kad mu više nitko nije davao podršku. Znao je da je samo jedno zrnce praha koje će život odnijeti jednom u nepovrat:

»U blatu leži kukuruzovina, leži, šušti i uzdiše. Bog zna, ne šušti li to svršetak njene priče, kao da govori: »Gle, Zorka nas je dala životu, da niknemo iz zrnja, koje je ona prosijala, ona nas je okopavala, brala, rezala i vezala u snopove, pa sada ovako u blatu i truleži svršavamo. Preko nas prenijela ju je danas sreća života njena. Ali nije li i ona sama zrno, koje je sudbina uzela u svoje ruke i bacila u ovu novu brazdu života njena, da jedamput isto tako istrune, kao i mi u ovom blatu?«

Istina je, da je Andrićevo zrno života istrunulo. Ali njegova velika djela gledamo svi danas. Dogodilo se ono što se obično događa našim umjetnicima. Odgovor o njegovu značenju došao je kao i uvijek, tek nakon njihove smrti.

[10] »Bršljan« 57

[11] »Kad šljivici cvatu« 168

Mladi se javljaju

Josip JANKOVIĆ

GOLUBOVA SMRT

Vlati i cvijeće okretahu se
Diveći mu se.

Visina ga je mamila u krilo.
Sunce mu je vragoljasto namigivalo.

Na krilima od snijega
(Što kopne u blatu)
Našlo se crveno dugme.

Sunce je prolilo suzu
od zlata.

ŠETNJA

Suze su ganule travu uz baru.
Nebo je plakalo
uzdasima gromova.

Prođoh kroz ljeto...
Za sobom sam ostavio tanku nit
zvižduka
I poljubac stopalima
U travi.

Andrija VUČEMIL

KAP SVJETLA ZA RAZGOVOR

ako uđem bit ću zatvoren
ako izađem bit ću zarobljen
kap sam svjetla u tami trajanja
rasprsnut u malom ljudskom
prostoru

ja moram razgovor početi
da se mnogih riječi oslobodim
ponesenih iz majčine utrobe

Ivan ZAMODA

PTICA JE JELA

Ptica je jela čovjeku iz ruke.
U čovjeku prokapalo more.
Ptica zagledana u dlan prepoznala pticu
što prhnuti može.
Brzo pozobala
milosrdnu desnicu šaku.
Čovjek zadivljen ljudstvom u ptici
kljuco joj iz kljuna.

Vladimir ŽUPANIĆ

RAZGOVOR VODENIH KAPI

Šta su mislile vodene kapi
na jelinim iglicama
Njihajući se približavale
i jedna drugoj tiho šaputale
Listić se pritajio
Slušao
Šta ćemo kad se pojavi Sunce

Zašto
Ja želim živjeti u oblacima
Tko zna dokle bi to trajalo
da se mali listić nije nasmijao
Smijala se cijela šuma
Od silnog smijeha kapljice su pale
na zemlju

Plakale
Dozivale
Ali sve kao da je bilo gluho
Kapljice su morale umrijeti
Trebale su ići Suncu
sa bezbroj svojih posestrima
Zatim bi plovile
plovile

Ante ŠIMUNIĆ

JEDINO U . . .

Jedino noćenjem u travi
Noć postaje darovanje
Za dugo slobodno poniranje
Među zvijezde
I plimu svjetlosti
Koja napaja moje obale.

Dane PEIĆ

TI JESI BOG

Ti jesi Bog
I život
I hrana
I zdravlje
I radost

A ja sve više umirem
I gladan plačem
Podno tvojih nogu
Boluje kamenje

Zapali jednom
Svoje vinograde u meni
Da u njima taman
Nestanem

Darko DEKOVIĆ

ČUO SAM HOD

Čuo sam hod među drvećem
škripanje značajnog pijeska na puteljku
mnogo svačeg crnilo se iz mraka
dubina je bila umorna
suviše umorna
tako da je očima ostalo samo da slikaju
prošlo je svjetlo i vrijeme
da bi sada sjene lutale oko mene
sve sama nepoznata lica
vidim ne vide me
nema ni mirisa etera ili alkohola
svuda samo čisti zrak.

Matko MARONIĆ

VRATI NAM BOŽE

Djetinjstva kuća lozom zabrađena,
škripanje značajnog pijeska na puteljku
gdje su ti vrata, gdje li prozori,
da noć i maglu u dnu naših zjena
tetrijeba jutrom zora ozori.

Otkrij se klasu raženom u vijencu,
prozirnost neka nebo lijeva,
poteče voda stiješnjena u zdencu,
u snima bijela ptica pjeva.

Dosta smo išli po golu trnjaku,
vratimo ruži njen miris i sjaj,
trebamo ljubav vatrenu i jaku,
ležaj nam, travo, na svom sijenu daj.

Vrati nam, Bože, nemire i slutnje
u srce što ga mudrost truje,
sažeži vatrom zabrane i šutnje
da ljudska riječ nam uho čuje.

Od mraza zvijezda, prašine atoma,
zastri nam, grano jorgovana, vid,
jabuko, cvjetaj iz pepela sloma,
žudimo licu pognuti sad stid.

Mjeseče, bakrom prosijaj nam noći
za hod kroz šumu zanosnu od gljiva
iz koje plava kraljevna će doći
i umiti se rosom s naših njiva.

Antun IVANDIJA

29. X 1918.

Dana 29. listopada g. 1918. Hrvatski je sabor u Zagrebu prekinuo sve državnopravne veze Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s kraljevinom Ugarskom s jedne strane i s carevinom Austrijom s druge strane. Time je prekinuta svaka državna veza s Mađarima, koja je trajala od g. 1102, i s carevinom Austrijom, koja je bila uspostavljena g. 1527. na Cetinu. Hrvatska je tim činom pokazala da je u državnopravnom smislu bila suverena država, iako su je Mađari rado nazivali »partes adnexae coronae s. Stephani.« Taj čin služenja svojim suverenim pravom nije u hrvatskoj državnopravnoj povijesti bio novost. Hrvatska je to pokazala u odnosu na Mađare već izborom Anžuvinaca na ugarsko-hrvatsko prijestolje (1301), zatim izborom Habsburgovaca na Cetinu g. 1527, pa Hrvatskom pragmatičkom sankcijom g. 1712, a najjače u vrijeme bana Jelačića g. 1848. No čin 29. X 1918. značajan je po svojim posljedicama, jer je to značilo raspad Austro-ugarske monarhije, a ujedno je bio uvod u novo doba hrvatske povijesti koje traje još i danas.

Austrougarska je monarhija doista bila dozrela u sebi, i da nije bilo gubitka svjetskog rata ona bi se još neko vrijeme održala, ali nutarnje političke suprotnosti, koje su došle do kulminacije, bile bi je ili reorganizirale ili razdrobile. Onakva, kakva je bila, više nije mogla opstojati. Dva hegemonistička naroda u njoj politički su tlačila ostale narode — naročito slavenske, koji su bili u većini. S jedne strane austrijski birokratski centralizam, a s druge strane velikomađarski šovinizam onemogućavali su svaku težnju za uređenjem države na pravednijem principu federalizma i jednakopravnosti među narodima Monarhije. Još g. 1917. Svibanjskom deklaracijom Jugoslavenski klub u carevinskom vijeću u Beču na čelu s Antonom Koroščem — kao i Česi — traže federalizam, ali ne nailaze na razumijevanje. G. 1918, kad je već svima bilo jasno, da Monarhiji nema opstanka, i kad su Česi zatražili samostalnost, a Jugoslavenski klub traži ujedinjenje svih južnih Slavena u jednu državu u okviru Monarhije, — u rujnu mjesecu još grof Tisza putuje po Hrvatskoj i verbuje Bosnu i Hercegovinu za direktno priključenje Mađarskoj, te kipi od srdžbe, što ga bosansko-hercegovački predstavnici napuštaju uz riječi: ako nema što drugo reći, po ovo nismo trebali ni doći. I sam car Karlo uviđa, da treba nešto učiniti, ali priznaje Jugoslavenskom klubu, da on sam ne može za Slavene ući u rat s Nijemcima i s Mađarima. Mađarski šovinizam tog vremena sličan je kurjaku, koji će radije izgubiti glavu, negoli ispustiti zalogaj iz ralja. To mu se i dogodilo. Monarhija je sama u sebi bila uzrokom svoje propasti.

Hrvatski su političari odavno shvatili, da u Monarhiji nema slobode za Hrvate. Toga su bili svjesni i oni, koji su ostali u zemlji, kao i oni, koji su u vrijeme rata uspjeli pobjeći iz Monarhije i surađivati sa Saveznicima. U Hrvatskoj je bila na vlasti hrvatsko-srpska koalicija, koja je čekala da se prilike jasno razviju. Nije se htjela zalijetati, da joj ne bi izmakla vlast. Više su se isticale opozicione stranke. Jedne su bile za trijalizam, druge izvana za federalizam, a stvarno su željele rasap Monarhije, ali s takvim programom nisu mogle otvoreno istupati. Te je tendencije otvoreno zastupala hrvatska emigracija organizirana u Jugoslavenskom odboru.

Jugoslavenski odbor su osnovali Trumbić, Supilo i Meštrović s jasnim ciljem ujedinjenja južnih Slavena iz Monarhije s kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u jednu državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Zadatak je bio veoma težak. S jedne strane bila je i saveznicima poznata činjenica, da hrvatske narodne mase tada još nisu osjećale potrebu za ujedinjenjem. One su bile za svoju republiku. Pa čak ni najveći zaštitnik Srbije carska Rusija nije bila za ujedinjenje. Kakvo je bilo stajalište Saveznika prema Monarhiji, pokazuje činjenica da Saveznici još u siječnju g. 1918. pretpostavljaju opstanak Monarhije. Može se reći, da Jugoslavenski odbor kod Saveznika uopće nije uspio s idejom ujedinjenja Južnih Slavena iz Mo-

narhije s kraljevinom Srbijom. Saveznici nisu na to gledali krivim okom, ali nisu ništa ozbiljno poduzeli da dođe do ostvarenja. Oni su imali pred sobom s jedne strane kraljevinu Srbiju kao saveznika, a s druge strane Austrougarsku monarhiju kao ratnog neprijatelja i bili su vezani Londonskim ugovorom. Tek nakon Trumbićeve propagande među Hrvatima austrijskim vojnicima i s time u vezi s probojem talijanske fronte, Saveznici su počeli ozbiljno računati s Jugoslavenskim odborom.

Drugi pravac nastojanja Jugoslavenskog odbora bilo je spašavanje hrvatskog teritorija od samih saveznika. G. 1915. Saveznici su Londonskim ugovorom obećali Italiji Goricu, Istru i preko pola Dalmacije, da bi je predobili za rat protiv Centralnih sila. Samo je Supilova genijalnost otkrila taj tajni ugovor, i otada je — može se reći — glavno nastojanje Jugoslavenskog odbora išlo za osujećivanjem Londonskog ugovora. Odbor ni u tome nije posve uspio. Sav uspjeh Odbora i srpske vlade sastojao se u tome što Saveznici nisu tražili izvršenje Londonskog ugovora, nego su prepustili da to pitanje između sebe riješe Italija i kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, — što je učinjeno kasnije rappalskim ugovorom, po kojem je zadržao svatko ono što je prije uzeo.

Najteži rad Odbora odvijao se na unutrašnjem uređenju buduće države. Odbor je svu svoju vanjsku djelatnost bazirao na pomoći srpske vlade. Pašić je rado prihvatio političku pomoć Odbora, ali je imao s njim svoje račune: htio ga je učiniti eksponentom srpske vlade za stvaranje velike Srbije. Pašić i njegovi velikosrpski suradnici nisu išli za državom, koja bi nastala ujedinjenjem ravnopravnih naroda, nego im je bio cilj južne Slavene iz Austrougarske monarhije »prisajediniti kraljevini Srbiji.« O nekoj ravnopravnosti Velikosrbi nisu htjeli ni čuti. Zbog toga je došlo do teške krize u Jugoslavenskom odboru: iz njega je istupio Fran Supilo, jer je inzistirao da se utvrdi unutrašnje uređenje države prije stupanja u zajednicu sa Srbijom. I Trumbić je vidio opasnost od Velikosrba, ali je stao na stanovište, da se zbog talijanskih pretenzija treba najprije postići ujedinjenje, a onda će se rješavati unutrašnji odnosi. Pitanje je kompromisno riješeno tzv. Krfskom deklaracijom, koja je nažalost u praksi bila izigrana.

U teškoj političkoj borbi hrvatske emigracije, u unutrašnjem previranju u Hrvatskoj i koncentraciji snaga svih političkih stranaka približavala se g. 1918. kraju. U Zagrebu je osnovano Centralno Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, a u provinciji bila su osnovana pokrajinska Narodna vijeća. Vodeće ličnosti bile su Anton Korošec i zubar Ante Pavelić. Vijeće podržava vezu s Jugoslavenskim odborom. U međuvremenu događa se proboj solunskog fronta. Hrvatsko-srpska koalicija stupa u Narodno vijeće, u kojem sada vodeću ulogu preuzima vođa srpskog dijela koalicije Svetozar Pribičević. 29. X 1918. Hrvatski sabor raskida državne veze s Ugarskom i s Austrijom, raspušta se i predaje vlast Narodnom vijeću. Ono proglašuje Državu Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom etničkom teritoriju, koji je bio u granicama Monarhije.

Nova je država odmah međunarodno priznata: priznaju je Austrija i Mađarska, te šalju svoje diplomatske predstavnike; priznaju je Česi, pozdravljaju je Saveznici, a priznaje ju i kraljevina Srbija. Međutim sam njen osnivač — Narodno vijeće — smatra je privremenom, prelaznom formom do ujedinjenja s kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Bilo je političara, koji su tu državu htjeli zadržati kao definitivnu (Radić), ali su ostali u manjini — prevagnula je ideja ujedinjenja sa Srbijom.

O načinu — modusu — ujedinjenja postojala su dva stanovišta. Većina Narodnog vijeća bila je za to, da se Država Slovenaca, Hrvata i Srba ujedini s kraljevinom Srbijom kao ravnopravan partner. Zadržale bi se samostalne vlade, a osnovala bi se centralna vlada, kojoj bi bili povjereni samo neki poslovi. Svaka od ove dvije jedinice zadržala bi svoju punu autonomiju. To bi zapravo imala biti konfederacija. Definitivni oblik države riješio bi se konstituantom. Takvo je stanovište zastupao predsjednik Narodnog vijeća Korošec zajedno s Trumbićem, te je predsjednik srpske vlade Nikola Pašić u tom duhu i potpisao tzv. Ženevsku deklaraciju.

Međutim velikosrpski elementi — formalno Vrhovna komanda srpske vojske — imala je posve drugu koncepciju ujedinjenja. Već od g. 1914. srpska je vlada

imala dvostruki program ujedinjenja, tzv. veliki i mali program. Po velikom programu mislilo se pomoću Jugoslavenskog odbora i političara unutar Monarhije postići »Srbiju s 12,000.000 Srba, Hrvata i Slovenaca«, koja bi obuhvaćala srpske, hrvatske i slovenske zemlje. Ako to ne bi uspjelo, onda bi se Srbija zadovoljila »malim programom«, tj. Velikom Srbijom, koja bi obuhvaćala predratnu Srbiju s Makedonijom, Vojvodinu, Srijem, Slavoniju, Liku i Krbavu, čitavu Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Dalmaciju. Po Londonskom ugovoru Italija bi imala uzeti dio Dalmacije, otoke, Istru i Goricu, a Hrvatskoj bi ostao dio Primorja, te od bosanske granice Savom do Šamca i zapadno od crte Šamac—Đakovo—Osijek. Takva Hrvatska mogla bi sa Slovenijom biti samostalna, ili bi mogla eventualno doći pod protektorat Italije ili Mađarske.

Nakon proboja solunske fronte srpska je vojska napredovala prema Beogradu i prema Drini. Narodno Vijeće u Zagrebu traži vezu s Vrhovnom komandom srpske vojske i traži njenog predstavnika u Zagrebu. Vrhovna komanda šalje svoje oficire kao političke povjerenike u Ljubljanu, Zagreb, Sarajevo, za Dalmaciju, koji tajno djeluju za ujedinjenje bez ikakvih uvjeta. Povijesnim je izvorima utvrđeno, da su srpski vojni predstavnici za Dalmaciju i za Bosnu i Hercegovinu tako djelovali, da su tamošnja pokrajinska Narodna vijeća poslala Centralnom Narodnom vijeću u Zagreb ultimativne brzojave: ako se odmah bezuvjetno ne ujedine sa Srbijom, da će ona to sama načiniti bez obzira na Centralno vijeće u Zagrebu. Također je povijesnim izvorima utvrđena činjenica, da je potpredsjednik Centralnog narodnog vijeća u Zagrebu Svetozar Pribičević radio po direktivama izaslanika srpske vrhovne komande Dušana Simovića i da je preko njega dobivao upute izravno iz Beograda. — K tome su u Hrvatskoj pridošli neredi tzv. Zelenog kadra. Činjenica je, da su to bili vojni bjegunci iz austrijske vojske, ali se taj Zeleni kader u vrijeme Države SHS počeo politički i vojnički organizirati. Događale su se na pojedinim mjestima pljačke, ali da li je to bilo tako masovno, kako je naglašavao Pribičević i njegovi sumišljenici? Povjerenik Narodnog vijeća za obranu dr Mate Drinković zamolio je pomoć srpske vojske, ali samo istočno od Osijeka, no Pribičevićevi emisari su svjesno protiv direktive Narodnog vijeća zatražili srpske vojne jedinice za čitavu Hrvatsku, a ne samo za Srijem. Pribičević se bojao Zelenog kadra kao »separatističke« vojne sile, pogotovo jer su se neki oficiri Zelenog kadra pozivali na Trumbićev i Radićev politički program. Činjenica je i to, da je Narodno vijeće, odnosno u stvari Pribičević odbio generala Borojevića, koji se stavio na dispoziciju Vijeću da organizira vojsku Države SHS. Narodno vijeće, odnosno Pribičević, radili su izravno protiv napora svojih predstavnika Korošca i Trumbića u Ženevi, a srpska vlada i regent Aleksandar i formalno su odbacili ženevski sporazum, — »jer nije dovoljno vodio računa o zaslugama Srbije za ujedinjenje.« K tome treba pridati žalosnu činjenicu, da je u primirju s Mađarima beogradskim protokolom na prijedlog srpske vrhovne komande bila označena demarkaciona linija između Saveznika i Mađara, koja je obuhvaćala Temišvar, Suboticu, Pečuh, Barč, ali je Međimurje bilo prepušteno Mađarima.

U takvim okolnostima: na jednoj strani prijete Talijani okupacijom teritorija prema Londonskom ugovoru, s druge strane Narodna vijeća u Sarajevu i Splitu šalju brzojavne ultimatume, Međimurje prepušteno Mađarima, srpska vojska na teritoriju države, država bez vlastite vojne obrane, Trumbić mimoiđen, a povrh svega visi Damoklov mač »malog programa« srpske vlade, odnosno Vrhovne komande — u takvim prilikama Pribičeviću nije bilo teško sakupiti deputaciju, koja je otputovala u Beograd da provede ujedinjenje s kraljevinom Srbijom. I ta je deputacija imala određene ovlasti, ali su i ti posljednji uvjeti u Beogradu bili izigrani, te je regent Aleksandar 1. XII 1918. proglasio bez ikakvih uvjeta ujedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba u jednu državu: kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića.

Kakva je ta država bila, osjetili smo na svojoj koži. Velikosrpski eksponent Pribičević uzeo je sebi zadatak — koji je sam proklamirao — da će »Hrvate načiniti manjima od makova zrna.« I kad mu se činilo da njegov poslodavac dovoljno ne cijeni njegove zasluge (bilo po osobnoj procjeni bilo pritisnut prilikama), odnosno da mu se ograničava apsolutna tiranija, onda se prometnuo u »demokratu«

i nije se žacao politički se oslanjati na onoga, protiv koga je g. 1918. ozbiljno organizirao atentat (Radića). Konačno su hici u beogradskoj Narodnoj skupštini g. 1928. s jedne strane rodili ustaštvo, a s druge strane razularili samovolju žandarmerije. U narodu je vrelo, i to vrenje nije mogla stišati nikakva Banovina. A kad je došlo do vanjske eksplozije, nije nikakvo čudo, da je g. 1941. bila onakva kakva je bila. Ona je bila samo logična posljedica jedne nepojmljive prijevare, koja se dogodila g. 1918. — Neispunjene i silom tlačene narodne težnje ne mogu se uništiti, — one se samo sve više radikaliziraju! Iako trijezan mozak može zaključivati, da je dvadesetak godina povijesnog iskustva premali period za stvaranje radikalnih zaključaka za budućnost, ipak narodne mase djeluju kao mase, a ne kao hladni razum trijeznog pojedinca. Kasniji razvoj događaja samo je potvrdio genijalnu vidovitost Supila i čestitost Trumbića, koji su već od g. 1915. radili za dobro svih južnih Slavena, i koji su vidjeli u ono vrijeme najbolje rješenje u federalizmu. No hegemonisti su proveli hegemoniju i diktaturu, misleći da će za vječnost zaustaviti tok historije. Međutim, povijest se neprestano razvija, i činjenice su pokazale da nema mira dok se težnje narodnih masa ne zadovolje.

IZVORI I LITERATURA

Paulova M., Jugoslavenski odbor, Zagreb, Prosvjetna nakladna zadruga (g. 1924).

Šišić F., Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb, Matica Hrvatska, 1920.

Čulinović F., Jugoslavija između dva rata I. Zagreb, JAZU 1961.

Krizman B., Dr Ferdo Čulinović; 1918. na Jadranu (recenzija). Historijski zbornik, g. VIII (1955) br. 1—4, Zagreb 1955, str. 139 i sl.

Krizman B., O odjecima oktobarske revolucije i Zelenom kadru. Historijski zbornik, Zagreb, g. X (1957), br. 1—4, str. 149 i sl.

Krizman B., Osnivanje »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu« 1918. Historijski zbornik, Zagreb, g. VII (1954), br. 1—4, str. 23 i sl.

Krizman B., O putu grofa Stj. Pisze po jugoslavenskim zemljama u septembru 1918. Historijski zbornik, Zagreb, g. XI—XII (1958—1959), str. 233 i sl.

Krizman B., Povjerljive veze između Jugoslavenskog odbora i domaćih političara za I. svjetskog rata. Historijski zbornik, Zagreb, g. XV (1962), str. 217 i sl.

Krizman B., Srpska vrhovna komanda u danima raspada Austro-Ugarske 1918. Historijski zbornik, Zagreb, g XIV (1961), str. 167 i sl.

Đorđević D., Raspad Habsburške monarhije 1918 — slučajnost ili neizbežnost. Jugoslavenski istorijski časopis, Beograd, g. 1968, br. 1—2, str. 25 i sl.

Kulundžić Z., Atentat na Stjepana Radića. Zagreb, Stvarnost, 1967.

Šepić D., Oktobarska revolucija i jugoslavensko pitanje u Austro-Ugarskoj 1917/18. Historijski zbornik, Zagreb, g. XI—XII (1958—1959), str. 7 i sl.

Šepić D., Srpska vlada i počeci Jugoslavenskog odbora. Historijski zbornik, Zagreb, g. XIII (1960), str. 1. i sl.

Tuđman F., Stvaranje jugoslavenske države. Matica — iseljenički kalendar 1965. Zagreb, Matica iseljenika Hrvatske, str. 43. i sl.

Joja RICOV

KAD UMIRE POEZIJA — DOISTA?

Ni časak duže a ni kraće, život traje upravo toliko koliko traje stvaralačka aktivnost čovjeka, njegov božanski samopostojan, u misli i djelu prisutan i neodgodiv, prometejski puls. Od poput žene hirovite i nemilosrdne prirode ljudima kao da su podijeljene dvije naravi sreće u životu: jednima da umru pred svoje faktičko rođenje, drugima da, neobjašnjivo do u apsurd, produže s točkom svoga fizičkog završetka. Cinik bi rekao za posljednje: oni, koji su zakasnili umrijeti.

Što da kažem o ovom tragičkom i sjetnom, čarobnom, emblemskom pjesniku? Spoznaji koja razara, nostalgiji od koje boluješ — bez izgleda u ozdravljenje — čitav jedan život?

Možda je ipak nepravda ispovijediti što sam pomislio u trenutku kad sam se rastajao s njime: Pjesnik koji — to više nije, — jedan svršen čovjek.

Sjedili smo u predsoblju, na jednom povišenom mjestu do prozora. Na zidu iznad kubističkа kompozicija jednog teatralno nametljiva, žuto narančastog De Chirica iz njegova prvog, metafizičkoga razdoblja. Kasnije smo sišli niže i pili čaj u žurbi — čekao ga je posao u redakciji.

Impresija: postaran (više no što sam pretpostavljao), pomalo zguren i kao bolestan. Sporo, mučno kretanje, grimase autonomnih živaca od usana u lijevu stranu lica, drhtanje noge.

Psihološka opservacija: nervozan, ironija, cinizam.

— Nemam mecenata, nemam državnih službi. Nisam nikada pripadao fašističkoj partiji. 1938. bio sam čak i otpušten iz kabineta »Viesseaux« u Firenzi, jer nisam imao fašističke legitimacije — dok su drugi bili gotovo mahom angažirani.

Montale je zastao na trenutak a zatim, neskriveno zajedljiv, zaključio ekspoze primjedbom: — Dok drugi međutim šetaju...

Posve kratko, molim vaš životni put.

— Prvi svjetski rat, zatim rad u »Viesseauxu« u Firenzi deset godina od 1938—1948. Prevodio sam mnogostruko i poeziju i prozu, poslije 1948. dospio u redakciju »Corriere della sera« u Milanu i otada sam uvijek tamo, sve do danas.

Vaša umjetnička aktivnost i najznačajnija djela?

— »Le ossi di seppia« (»Siplje kosti«) iz 1925, objavljene do sada u više od deset izdanja, »Le occasioni« (»Zgode«) 1938, »La buffera e altro« (»Vihor i drugo«) 1946. 1947. godine izišao je svezak proze »Farfalla di Dinard« (»Dinardski leptir«) — Dinard je mjesto u Bretanji —, knjiga oscilira između proze i poezije, ima i kraćih pripovijesti. Nadalje: »Quaderno di traduzioni« (»Bilježnica prijevoda«), šest Shakespearovih djela, »Dr Faust« od Marlowea, prijevodi Melvillea, Cervantesa, Corneillev »Cide« u stihovima. Od suvremenika: tri pjesme Eliota. Pišem vrlo mnogo kritiku koja još nije sabrana u zasebno izdanje. Trideset godina bavim se književnom, a od nekoliko godina unatrag i muzičkom kritikom.

A odnos kritike prema vama?

— Kritika mladih bila je gotovo oduševljena »Vihorom«, dok je ona starijih bila više umjerena. Uglavnom, ne mogu se potužiti. Postojao je uvijek jedan crescendo simpatija. Svi veći kritičari još od samoga početka zauzimali su se više — manje za mene.

Trenutna preokupacija?

— Poslije »Vihora« nisam napisao ništa. Život novinara ne čini mi se združivim sa životom pjesnika, ali ne mogu ni da zamislim pjesnika koji bi se zanimao samo svojom poezijom a ni o čemu drugom ne bi vodio računa.

Vaša pjesnička opredijeljenost i koji izraz, po vašem mišljenju, ima besprijekorno sutra za literaturu?

— Ja pripadam struji, neodređeno više-manje simbolističkoj, a postoji i jedna struja prozaičko — realistička (pjesnici s komunističkim predanjem), koja se,

čini mi se, pomalo iscrpljuje. Vjerojatno je da će se obje te struje izmjenjivati i u budućnosti. Neutralnost vlasti prema neorealistima, koje se nije obaralo ali ni hrabrilo, ni stimuliralo, završila se s opadanjem neorealista, a pored toga nedostojala je i jedna snažna ličnost.

Angažirana poezija nije drugo do varijanta prethodne poezije koja se nastojala boriti, to su djeca koja se obraćaju još uvijek istom ocu ali se ne umiju od njega otcijepiti.

Vjerujete li u umjetnost u budućnosti?

— Ne vjerujem u umjetnost u budućnosti. Obligatno školovanje stvara veći srednji niveau od onoga kakav je bio nekada, ali žrtvuje vrhunce. Imat ćemo umjetnost kinematografa, televizije, montaže, ali bit će nemoguće razlikovati druge ličnosti: tisuće glumaca, pjevača itd. Postoji jedno omasovljenje individuuma kakvo nije postojalo nikada kroz povijest.

Koju epohu smatrate najpozvanijom da nam i danas posluži kao putokaz u orijentaciji?

— Ne možemo se vratiti unatrag, a ne umijemo ni lutati, jer nas sve skupa vuku sile jače od nas.

Svrha i opravdanje poezije u suvremenom društvu razlikuju se ili ne od onih u prošlosti?

— Nekad se pravila poezija, dodjeljivale se nagrade za uzgoj riže, didaktička poezija postojala je u cijelom svijetu, danas ne postoji ni satira, budući da je prešla na humoristične listove. Poezija se već specijalizirala u lirskim formama. Narativan stih imao je opravdanja u narodnoj poeziji, danas ne, postoji proza.

Očevi suvremene poezije?

— Valéry, Jeats itd, i još ranije, počevši od Baudelaira nadalje, Browing, Hopkins (Englez, isusovac), Verlaine, Rimbaud ...

Deset pjesnika Italije XX stoljeća?

— Saba, Ungaretti, Montale, Campana, Luzi, Sereni i drugi, i drugi i drugi.

A Quasimodo?

— Ako mislite, stavite i njega.

Ne, važno je što vi mislite.

— On misli da jest. Ako to objavite, reći će da sam izdajnik.

Bio sam tužan do boli, manji za čitavo jedno godinama njegovano, poetsko oduševljenje mladosti, — shrvan, polomljena krila.

Dragi gospodine Montale, — rekao sam, opraštajući se s njim na polasku, — mnogo zdravlja i uspjeh!

On je odvratio u meni tad neshvatljivo disperatnom i povrijeđenom tonu, bezinteresno i s gordošću — možda ipak lažno:

— Zdravlje i uspjeh više ne želim!

I zalupio vratima.

MATOŠ I MI

(serija »Teme i portreti«) — Zagrebačko dramsko kazalište

Scenski prikaz. Napisao Tomislav Ladan. Redatelj: Božidar Violić. Scenograf: Miše Račić. Čitaju: Vesna Smiljanić, Boris Miholjević, Božidar Smiljanić i Drago Meštrović. Komentar čita: Pero Kvrgić.

U sablasnoj tami žari se vršak cigarete. Na stražnjem zidu pozornice pomalja se ogroman portret mršava, umorna čovjeka i bijela slova: A. G. M., 1873 — 1914. Počinjemo razaznavati likove. Za starinskim pisaćim stolom zamišljeno puši čovjek s kišobranom. U suprotnu uglu čelo bez čeliste pred notnim stalkom. Još četiri notna stalka. Za svakim nepomična silueta tajanstvenog svirača, među njima i romantična dama u crnu korsetu i tvrdoj, štirkanoj suknji do peta. U mrtvome muku polako ustaje čovjek s kišobranom. Nonšalantno pušeći korača bez žurbe polumračnim prosceni-jumom. Iznenada mu zaori ironičan, miran glas: »Čak i za čisto školničke analize Matoš je u najmanju ruku sedmerostruk..« I govori, govori. Slušamo nadahnuti sintetički prikaz Matoševa života i rada. S vremena na vrijeme čudni »svirači« ilustriraju izlaganje čovjeka s kišobranom recitalom Matoševih pjesama i fragmenata eseja. U jednome času i kišobran stupa u igru. Uzima ga prvi tajanstveni »svirač« i njime žestoko bode uzduh u pozi mačevaoca pred nevidljivim protivnikom, izgovarajući pri tome jedan naročito bojovit citat iz Matoša. Dok recitiraju, svirači se obraćaju jedan drugome, gestikuliraju, mijenjaju mjesta, uzbuđuju se, plamte, gase se, padaju rezignirano na stolice, čupaju kose, jauču, naviru im suze bijesa i očaja. Na stražnjem zidu scene uz nepomičan portret koštunjava, umorna Matoša iz zadnjih godina života — nevidljivi dijaprojektor niže slikovne biobibliografske podatke pjesnikove, portrete ličnosti koje je prognanik volio i mrzio, gradove, pejzaže, autografe pjesama i, potkraj priredbe, one dirljive komadiće papira što ih je umirući patnik, sa sondom u ždrijelu, drhtavom rukom pisao najintimnijim posjetiocima.. Kraj.

Kako se vidi, opća je režijska koncepcija na pola puta između stereotipnosti i kiča.

Ladanov je tekst solidan, informativan mozaik podataka i sudova, kao i originalnih, subjektivnih, rekao bih lirskih ukazivanja na to kako se Matošev put može poistovetiti s putem njegova naroda, političkim i kulturnim, u onoj epohi. Većina recitatorskih ilustracija organski se uklapa u autohton Ladanov esej, osim dvije-tri iznimke (pjesma »Maćuhica« na primjer), gdje se vidi da pasus eseja vrši službu formalna »šlagvorta« za nastup recitatora. (Imao bih sitan faktografski prigovor na podatak da je Matoš tek u 37. godini života stekao zvanje pučkoga učitelja. Ispit, naime, što ga je Matoš položio 1910, a na nj se sigurno misli, dao je pjesniku kvalifikaciju *srednjoškolskoga* nastavnika njemačkoga, hrvatskog i francuskog jezika.)

Kod glumaca se neugodno doimao pretjerani »naturalizam«. Njime je neprestano bilo protkano inače korektno, možda odveć bezlično recitiranje. Od ove ocjene izuzimam Božidara Smiljanića, koji je suzdržano, ali sažívljeno i scenski magistralno interpretirao svoje fragmente uz čest, zahvalan pljesak gledališta. Kod recitiranja lirike osjećala se neka nova, pedantna cizeliranost svih, pa i najsitnijih elemenata pjesme, koja je od interpreta očito zahtijevala veoma napornu koncentraciju, ali gledaoce je ostavila hladnima. Ova se nova »škola« recitiranja (do sada nepoznata u Zagrebu) naročito osjećala kod pjesme »Notturno«, gdje ima dosta onomatopeja (Vesna Smiljanić). Recitatorka je do te mjere inzistirala na čisto fizičkoj predodžbi onomatopeje (»sit-ni cvr-čak sjetno cvr-či (...) sve je tiši hu-u-u-u-k«) da se činilo da maloj djeci objašnjava šta je to cvrčak, a šta željeznica. Tako se pjesma atomizira, osipa, a s njome

[1] U ovoj će rubrici naš kazališni recenzent Svevlad Slamnig prikazati premijere Hrvatskoga narodnoga kazališta, Zagrebačkog dramskog kazališta, te Zagrebačkoga gradskog kazališta »Komedija«, počevši od sezone 1968/69.

i doživljaj. Taj »dječji« dojam pojačava se time što recitator, zbog pretjeranog osamostaljenja detalja, ne može, pod ovim uvjetima, punokrvno intonirati i zaključiti strofu ili pjesmu, pa pribjegava nekome smiješnom pjevuckanju.

Scenografija i kostimi — korektni, a tu i nije bilo kakva osobita posla.

Svevlad Slamnig

OVAJ ŽIVOT
(Hrvatsko narodno kazalište)

Izbor iz djela Antuna Branka Šimića. Sudjeluju: Mira Župan, Boris Buzančić, Zlatko Golubović, Fabijan Šovagović. Izbor i režija: Tomislav Durbešić.

Za razliku od prve ovogodišnje premijere ZDK, gdje je izbor iz Matoševa opusa bio predstavljen i koordiniran Ladanovim prikazom pjesnikova rada, na priredbi HNK posvećenoj Antunu Branku Šimiću nije se čula ničija riječ osim pjesnikove. A osim doživljaja riječi nije ni bilo šta drugo da se doživi. Ako su na Matoševoj večeri scenski efekti bili svedeni na minimum, ovdje ih čak nije ni bilo, ako izuzmemo projekciju omotne strane Šimićeva časopisa »Vijavice« i dviju slika pjesnikovih, kao i povremenu diskretnu scensku muziku. Prozni odlomci zauzeli su malo mjesta: pjesnikova definicija samoće pravoga čovjeka i umjetnika, zatim definicija jezika u umjetnosti, te poznata invokacija na adresu Tina Ujevića, kojega je A. B. Šimić smatrao plemenitim izopćenikom i tankoćutnim estetskim Danijelom u lavovskoj spilji malograđanštine i tehnokracije, pa mu proricao skoru smrt, očito ne sluteći Tinovu duhovnu i fizičku žilavost, koja mu je, za naše književne prilike, osigurala relativnu dugovječnost.

Redatelj Tomislav Durbešić pri izboru je pjesama očito bio sklon »eshatološkome« krugu Šimićevih tema, pjesmama o smrti, Bogu, smislu postojanja (najčešće spominjana riječ ove večeri bila je riječ »Bog«, koliko god se radilo o recitalu pjesama jednoga deklariranog ateiste), dok je rijetko posizao za erotskim i socijalnim temama, koje su inače svi tada obrađivali. Izostale su, na primjer, dosta poznate i citirane Šimićeve pjesme: Moja draga, Prijatelji i ja, Zavodnik, Žene s jednim srcem, Ljubomora I, Ljubomora II. Takav izbor treba pozdraviti iz dva razloga. Prvo, bolje je osjenčena Šimićeva originalnost prema prilično brojnom jatu njegovih pjesničkih suvremenika, mahom Matoševih epigona ili pomodarskih ekspresionista, — drugo, stvorena je stilski čista predstava i interpretatori su upućeni na poniranje u bit riječi, to jest na decentno, »unutrašnje« izgovaranje jedne lapidarne, pa i (sit venia verbo) nesentimentalne lirike, čija oplemenjena gorčina ledi krv. Odmah dodajem da ovdje izuzimam način kako je Šovagović dao zadnju strofu »Velikoga ubijača« i Buzančić »Napitnicu«. Grmjeli su kao da deklamiraju Nazora, ali je to kod ove dvije pjesme iznimno prihvatljivo.

Još nešto treba upisati u dobro redatelju: znalački je svakome tumaču povjerio baš one pjesme koje odgovaraju dotičnome umjetničkome temperamentu.

Stihove koji odzvanjaju reskim tonom Šimićeva sarkazma i hladne mržnje (na primjer: Veliki ubijač, Vetrovi) povjerio je Fabijanu Šovagoviću; Boris Buzančić je dobio kvazi-programske, crno-bijele, socijalne pjesme (kojih je, kako rekoh, bilo malo), na primjer »Napitnicu«. Miri Župan je redatelj odredio stihove, ne tako rijetke kod inače samrtno hladnog Šimića, koji nose toplu, čak ženstvenu komponentu (na primjer: Žene pred uredom), a Zvonimiru Crnkoviću meditativne pjesme, kod kojih se interpretator smije zaista lišiti svake ekstenzivnosti (»Rukovanje«). Stoga je šteta da je redatelj u finalu recitala, gdje su najkarakterističnije pjesme bile ponovljene, u strahu od monotonije odstupio od ovoga načela i dvije-tri pjesme dao izvesti »u alternaciji«.

Mnoge su pjesme date samo u izvodima, čemu se kadšto moglo i zamjeriti, naročito kod pjesama s tragom fabule, kao što je, na primjer, »Veliki ubijač«. Pošto je na sceni izgovorena samo zadnja strofa, s riječima: »I tko bi znao dokle će još ovaj koji tolike pomori — da rukom svoje pravde mrtav dalje mori,« — ostaje nerazumljivo (za onoga tko ne poznaje Šimićev opus) zbog čega ubijačeva pravda, to jest policija njegove države, zbog njega ubija ljude. To je jasno iz prethodnih strofa, iz kojih se vidi da je na velikoga ubijača bio izvršen atentat.

Izražaj glumčevih očiju važna je komponenta interpretacije. Međutim, kad god su lica, po redateljevoj zamisli, bila osvjetljena odozdo (uskim mlazom snažne svjetlosti), čelo i oči bijahu im potpuno u tami. Na momente se zbivala komična optička varka kao da glumac nema pola glave.

Na kraju, uzgred napominjem da je A. B. Šimić većinu svojih pjesama (zapravo sve koje su napisane nakon njegova raskida s matoševskom poetikom) tiskao naročitim slogom, u kojem se strogo pazilo na simetriju smještaja i dužine sadržajno sukladnih stihova. Tako njegova djela imaju i vizuelnu, likovnu komponentu, koja se, naravno, ne da učiniti akustičnom, pa je kazališna interpretacija utoliko nužno osiromašena.

Svevlad Slamnig

ŽIVJETI KAO SVINJE
(Zagrebačko dramsko kazalište)

Napisao John Arden. Preveo Zlatko Gorjan. Redatelj Vanča Kljaković. Scenograf i kostimograf Miše Račić.

Suvremeni engleski dramatičar John Arden u ovoj drami eksperimentalno dovodi grupu skitnica, naviklih na raspušten život u jadnoj potleušici negdje na rubu zloglasnoga predgrađa Sheffelda, u luksuzan moderan stambeni objekt. Proučava njihove reakcije i dolazi do slijedećih rezultata: Skitnice ne žele pokazati vlastima zahvalnost za pruženi smještaj, jer bi to značilo obavezu da ubuduće i oni uznastoje živjeti dostojnijim životom. Dalje, dobivši stan, skitnice počinju gledati svisoka na druge skitnice. A ljudi s urednim građanskim navikama, koji stanuju u istom kvartu, osjećaju prema novodošlim susjedima široku skalu odbojnih osjećaja, počevši od straha i gađenja do nekakvih nezdravih erotičkih uzbuđenja. Na kraju se stanovništvo ujedini u akciji za odstranjenje nepoželjnih iz njihova naselja. Pošto vlast sporo rješava njihove peticije, uredni građani pribjegavaju demonstracijama i nasilju.

Redatelj Vanča Kljaković nije ni pokušao da kondenzira one epizode koje najizrazitije nose poruku djela: prvi susret uredne građanke, gospođe Jackson (Ljubica Mikuličić) s obitelji Sawney, paralela odnosâ muža i žene iz susjedstva prema ženskim odnosno muškim uljezima, epizoda s Colom (Božidar Boban) i Doreen (Ljubica Jović). On je napore cijele ekipe usmjerio na erotiku zbog erotike, nasilje zbog nasilja, ciganski tugaljivi »romantizam« radi »romantizma«.

Težište mu je bilo u postizanju što bolje plastičnosti scene krevetnoga milovanja što ga na postelji lijevo izvode gospodin Jackson (Zvonimir Ferenčić) i Velika Rahela (Nada Subotić), a na postelji desno Narcisa (Marija Kohn) i Col, — na prikazu fingiranoga nasrtaja nožem zgoljne kukavice ciganina Crnog (Stevo Krnjajić), na bračnim svađama, punim jeftinih »cveba« za malograđanski smisao za humor, suprugâ Jackson (Ljubica Mikuličić i Zvonimir Ferenčić) oko kćerke Doreen i Jacksonove pažnje prema Velikoj Raheli, — te konačno na stilizirane demonstracije stanarskih »masa« protiv mrskih uljeza.

Gluma je kod svih učesnika bila karikirano napregnuta. Staloženije i punokrvnije interpretacije dali su ipak Nada Subotić, Krešimir Zidarić i Božidar Boban, donekle i Helena Buljan. Međutim, Ljubica Mikuličić (gđa Jackson), kad nasrće na cijelu obitelj Sawney, tražeći nestalo rublje, do te mjere upada u isforsirani »naturalizam« da se sva interpretacija sastoji u nekontroliranom tumaranju po sceni i neartikuliranom deranju.

Redatelj je bez imalo skrupula prelazio preko elementarne psihološke uvjerljivosti, što će pokazati ovi primjeri:

Činovnik stambenog ureda (Mirko Vojković) uglađen je i hladnokrvan gospodin. Kad daje Velikoj Raheli, Rosie (Inga Kovačević) i Sally (Helena Buljan) stan na korištenje, njihova ga tupa šutnja nimalo ne uzbuđuje u blagoglagoljivoj, dobrohotnoj ljubaznosti. Mala Sally neoprezno začepi lutkom odvod kade, — što se može otkloniti u tren oka —, a dobri referent postane od toga — divlja zvijer!

Tip urednoga malograđanina, gospodin Jackson, prvi put u životu vidi

novu susjedu Rahelu, koja je, u tome času, treštena pijana. Valja se po zemlji, ne može govoriti, u očima životinjski izraz. Reakcija tipičnoga malograđanina? S mnogo biranih kavalirskih riječi izjavljuje ljubav plašljivo se osvrćući neće li, na nesreću, vidjeti žena.

Ciganin Crni (Stevo Krnjaić), kojega je — uzgred budi rečeno — prevodilac drame Zlatko Gorjan natjerao da govori ekavski, sav je u dronjcima, zaudara, nastupa kao degenerik. A njegova »žena« je superelegantna lijepa Narcisa, prostitutka koja bi mogla zauzeti zavidan položaj u svojoj profesiji. Zašto ona gubi vrijeme spavajući iz noći u noć po jarcima uz cestu s ljudskom podrtinom Crnim? Kako joj se u jarcima ne zgužva njezino prvoklasno francusko svileno rublje? Crnoga možda voli? Ne, jer ga vara na svakome koraku i na kraju odaje policiji! Zašto onda? Pitajte redatelja i kostimografa.

Stari mornar Sawney (Krešimir Zidarić) ima velik autoritet i kao otac i kao bivši ugledni hladni ubojica (to osobito imponira Crnome) nad svojim sinom. Da, ali ga mladi sin — njega, starca i teškog invalida — na pasja kola grdi što prilikom nošenja selidbenih stvari neće da potegne koliko i on sa svojim mladim mišicama.

I tako dalje.

Scenografija i kostimografija povjerena je Miši Račiću. On je stambenu zgradu obitelji Sawney dao u presjeku, pri čemu prvi kat nema zidova i doima se kao terasa, pogotovo jer je u pozadini jarko, sjajno nebo koje kao da služi za bolje vizuelno sjenčanje onoga što se događa u desnome i lijevom krevetu. Iz prizemlja Sawneyevi gledaju, kroz (nepostojeće) zidove, svoje susjede i oni njih, tako i razgovaraju. Kostimografska rješenja slaba, osim za Semku Sokolović-Bertok (Stara Kreketuša) i Zidarića (Sawney). Liječnica (Ljiljana Gener) ide na primjer, i po ulici u bolničkom ogrtaču, Doreen ne presvlači svoj radni kostim ni subotom uveče za ples, policijski je inspektor u uniformi kao običan pozornik umjesto u elegantnom odijelu viših policijskih činovnika (Emil Glad). Neću ponavljati zamjerke na kostim Marije Kohn, jer sam njegovu apsurdnost ranije obrazložio.

Svevlad Slamnig

Umjetnost

RODIN U ZAGREBU — Tokom srpnja i kolovoza ove godine, zahvaljujući upravi Meštrovićeva ateljea, koja je organizirala izložbu, kulturna javnost našeg grada imala je priliku da doživi jedan odabrani i reprezentativni dio bogatog opusa velikog majstora Auguste Rodina koji je stvarao na prijelazu prošlog u ovaj naš vijek. Radovi su bili izloženi u Umjetničkom paviljonu na Trgu kralja Tomislava. To je izvanredan događaj u kulturnom životu naše sredine, jer nije šala susresti se tu, kod kuće, s djelima najvećeg skulptora iza Michelangela, čiji je genij plodonosno djelovao i na našeg Meštrovića.

Rodin imponira kao genij, volja i rad. Od djetinjstva crta, oblikuje, uči, uči od predstavnika antike, uči od bezimenih i velikih majstora srednjovjekovlja, obilazi katedrale svoje Francuske i studira te riznice plastike i ne doživljava ih samo vizuelno nego i taktilno. Jagodicama svojih prstiju komunicira sa životom u kamenu. Ne samo maštom, već tjelesno, vere se ispod gotskih lukova i tornjeva katedrala. Satima i danima studira skulpture portala. Isto tako uči od velikih majstora renesanse. On uči od Stvoritelja, prvoga i najvećeg stvaraoca, poniruć do biti prirode i života, osluškuje vječni fluid i odgonetava njegove titraje u trenucima kad su najizražajniji i najkarakterističniji. Rodin čita Bibliju, Homera i Dantea, on okom umjetnika prodire u tajne onoga što se zove svijet i život.

Rodin je volja koja se nije dala nipošto slomiti. Zanijekaše mu talenat i ne dopustiše mu da se upiše u Akademiju. U Salonu mu ne dopuštaju da izlaže, jednom mu razbiše radove izložene pred pariškom Operom, naručena djela odbijaju da usvoje, ali Rodin stvara i vjeruje u svoje djelo. Prije ga uočiše i shvatiše predstavnici vlasti nego umjetnička javnost, prije ga uoči svijet nego njegova Francuska. Pod suncem ništa novo. Sjetimo se sudbine Michelangelova Pobjednika i Meštrovićevog Raspela u crkvi sv. Marka u Zagrebu.

Rodin je ispunio život neprestanim stvaranjem, zato je francusku i evropsku kulturu obogatio velikim monumentalnim djelima, a jedan dio toga susretosmo u našem Umjetničkom paviljonu.

Kad zaokružih pogledom dvoranu, zapazih djela koja su sinonim za ime Rodin. Tu su Mislilac, Brončano doba, Građani Calaisa, Balzac, dijelovi Vrata pakla, Poljubac, Ruke, Francuska, Dalon i Sveti Ivan Preteča. Kao što snažni stihovi i dobra proza potiču na razmišljanje, tako i sve snažne skulpture. Mislilac je koncentracija duha kome je podređen sav tjelesni ustroj, svaki mišić, svaka tetiva. Misao je nametnuta fizičkom i krči put do jasnoće i istine. U njemu je data sudbina čovječanstva koja je u svoju povijest ugradila svoju misao, svoj genij, koji u neredu površinskih činjenica traga za zakonitošću i redom na kome počiva svijet, iza koga stoji zakonodavac, Stvoritelj. Mislilac je psihologija, filozofija, sva ljudska povijest sintetizirana u bronzi. Balzac, autor Ljudske komedije i nemilosrdni anatom francuskog društva, jest sama volja odražena u stvaralaštvu. Do pedesete godine, kada je i umro, napisao je 98 što manjih, što većih djela od 120 planiranih. Pravi umjetnik nije ga mogao drukčije koncipirati nego kao što ga je ostvario Rodin. Iza one fizičke i robusne snage izbija nesavladivi i stvaralački duh, a onaj muški korak upućen je u vrtlog postnapoleonskog društva koje se utapalo u mizeriji pohlepe i materijalizma. Sveti Ivan je sav predan riječi i djelu da u dušama pripravi dostojan doček Onome koji dolazi. Filozofi i anatomi su zapazili da je ljudska ruka posebno i divno božansko djelo koje svojom pokretnošću uz intelekat najviše pomaže čovjeku na teškom probijanju vijugavim putovima povijesti. Rodin se divio i čudio ljepoti ljudske ruke. On ne ostaje samo kod toga, traži svrhovitost i zadatak u životu. U tokovima krvnih žila i spletovima tetiva on vidi duh, um Stvoriteljev, osjeća molitvu rada, molitvu misli i u svojoj genijalnoj viziji vidi sklad između sklopljenih ruku i nebotičnih katedrala. Monumentalnosti likova Građana Calaisa čovjek se ne može oduprijeti i zadržati se samo na vanjštini ovih tragičnih i jadnih dana u Francuskoj povijesti. Umjetnik se nadahnuo na Froissartovu zapisu o engleskoj opsadi grada u 14. stoljeću. Eduard III daje obećanje da će poštedjeti grad ako šestorica uglednih građana bosi i gologlavi, s konopcem oko vrata, iziđu i predaju ključeve grada. Rodoljubna i humana svijest nalaže da se žrtvuje i spasi grad i građani. Ali umrijeti nije lako. Teško koračaju noge koje nose na stratište. Jean D'Aire je kao ukopan u tlo. U rukama ključevi, članci se vide kroz prozirnu koprenu, žile nabrekle pod navalom krvi, srce nervozno od uzbuđenja pred usudom umiranja. Usne su stisnute, pogled ukočen, crte krute, misao teška kao kamen. E. de Saint Pierre pognut je pod bremenom trenutka koji proživljava Calais, pesnice stisnute, oči prikovane uz zemlju. A d' Andres je sam vihor koji vitla i nosi. Vihor očaja u duši odražava se u atmosferi i odjeći, a tešku glavu iznakaženu očajem drže dvije koščate ruke. Umjetnik je duboko zaronio u sudbinu svih ljudi i rodinovski ih oblikovao. I sve tako, onaj grč mučenice s Vrata pakla, predsmrtni očaj Pierre de Wiessanta, portreti majstora Dalona i Francuske, zatim deseci figurina koje plešu i čovjek koji korača sugeriraju zaključak o Rodinovu majstorstvu za pokret, akciju, život i energiju.

Hvala svima koji su omogućili taj izvanredni užitak pri susretu s Rodinom u Zagrebu, s umjetnikom koji je izražavao »snagu duha i zrake božanske ljepote« (I. Meštrović).

Smiljan Velebit

FRAN KRŠINIĆ

Izložba u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu

Hrvatski kipar, akademik i profesor Umjetničke akademije u Zagrebu Frano Kršinić navršio je 70 godina života

i 50 godina umjetničkog stvaranja i uz te godišnjice priređena je u rujnu ova retrospektivna izložba. U povijesti kulture nekih naroda govori se o zlatnom dobu stvaralaštva i kulture, pa neću, uvjeren sam, pogriješiti ako i Meštrovićevo i Kršinićevo vrijeme nazovem zlatnim razdobljem hrvatske skulpture.

Kršinić je ostvario daleko više nego što je bilo izloženo. On je autor više spomenika u Zagrebu i diljem zemlje. Za Hrvatsko narodno kazalište izradio je poprsje istaknutih kazališnih umjetnika od Mandrovića do Ružičke-Strozzi, ali pravi Kršinić izrazio se najsvestranije u psihološko-lirskom ciklusu u kome je kao psiholog i pjesnik ponirao u dušu ženskog bića i tražio onu bitnu komponentu ženstvenosti izraženu u toplini i dubini čuvstvenog života. Pod njegovim cvijetom mramor i kamen se libe da se majstor igra gipkošću linija i oblinom volumena. Ciceron je rekao da je venustas (nježnost) ono što daje ljepotu ženi, a dignitas (dostojanstvo i karakter) ono što daje ljepotu muškarcu. Majstor Kršinić je uporno tragao za trenucima u kojima se očituje osjećajno bogatstvo ženskog bića. Iz ovog ciklusa bilo je najviše radova na ovoj izložbi i tako je bila dominantna u prostorima paviljona lirika koja je zračila toplinom i čuvstvenošću. Tako je u vrtlogu vulgarnog realizma ova izložba bila oaza poezije, topline i duše.

Pred nama je nekoliko varijanti Njegovateljice ruža. Čitav lik se predaje i srcem otvara tek napola rascvjetalom pupoljku, kao što će se brižnom njegom toplih ruku latice otvoriti suncu i životu. Majčinstvo je smisao i poslanje ženstva, i u njemu se proživljava punina ženskog bivstva, veličina trpljenja i žrtve, radost nad životom i budućnošću, predavanje tijela i duše plodu svoje ljubavi. Kad bih imao ono što nemam, otkupio bih one prve korake pod majčinim vodstvom ili Češljaj me, češljaj, majčice, ili ... Ne samo to; Kršinić nastoji svestrano osvijetliti i druge stadije života ženskog bića, naročito ono rascvjetano mladenaštvo koje sanjari, teži, razmišlja, s posmijehom se sjeća, nada se, zabavlja se knjigom, odmara se i budi se iz sna i sanjarenja. Ovi psihološko-lirski trenuci djevojaštva našli su adekvatan izraz u mekoći i toplini linija, ležernosti i smirenosti puti koja nikad ne naginje senzorno i ekstremno erotskom.

Kršinić se bavio i portretom. Na izložbi su portreti majstorova oca i majke te mojsijevsko-mikelanđelovska glava Ante Starčevića. To je sinteza snažne volje, upornosti od tvrdoglavosti i prodornost inteligencije. Pred nama su djela s motivima iz života. Ribari u čamcu,rađeni kao reljef, i Ribari koji potežu mrežu. Kakva igra mišića kojima struji fluid snage i života. Ta snaga stoljećima struji mišićima dalmatinskih ribara u borbi s valovima Jadrana! Ali pravi Kršinić je lirik-pjesnik majčinstva i ženstvenosti.

Francuski ministar financija Betancour pri posjeti našoj Republici i Zagrebu posjetio je i Kršinićevu izložbu. U knjigu dojmova napisao je na francuskom: »Osjećanje istinskog divljenja za ovo veliko djelo.« Taj inteligentni i simpatični gospodin, kako nas se dojmio na televiziji, možda nije očekivao ovako ugodan trenutak na vratima Balkana, ali takva su iznenađenja bila ugodna za njega, dok su njegova priznanja bila ugodna našem Majstoru dlijeta Frani Kršiniću i svima nama.

Čestitamo, želimo zdravlje i još dug stvaralački život!

S. V.

UMJETNOST KLASJA

Impresije o svojevrsnoj umjetnosti bunjevačkih naivki

Reklo se i napisalo mnogo u vezi s umjetničkim oblikovanjem naših žena naivaca: spominjalo se imena šest umjetnica, raspravljalo se o elementarnoj radosti i tuzi utkanoj vlatima slame u impresivne slike, o nježnom klasju koje sadrži poeziju jedva poznatog života i tradicije na žitorodnim prostorima naše Bačke.

A meni se čini da još uvijek nije naglašena umjetnička vrijednost slikarskih ostvarenja, likovni postupak naših hrvatskih žena — naivki, koje su u vezovima slamom posvjedočile istinu o povezanosti s voljenim i dragim oranicama, na kojima su razvile svoje živote od »guščarica« do jedinstvenih umjetnica.

Znam: umjetničko oblikovanje slamom je jedno od raznih načina manifestiranja umjetničkog doživljavanja i stvaralaštva. U povijesti umjetnosti raznih naroda, na raznim kontinentima zabilježeni su tragovi i spomenici ove vrste tradicionalne, gotovo uvijek naivne umjetnosti.

Naše su se naivke — umjetnice uključile u taj povijesni proces razvoja umjetnosti i svi su ostali iznenađeni, oduševljeni, snažno impresionirani svježinom, strpljivošću i preciznošću rada. Još više: otkrili su posjetioci da je Bačka otvorila svoja njedra izuzetnoj ljepoti i darovala rijetko umjetničko doživljavanje svima, koji vole životnu istinu i koji su dobre volje.

Imao je pravo jedan komentator kad je istaknuo da te naše umjetnice naivke, te nježne čuvarice domaćeg ognjišta i vestalke naših običaja, klasjem pšenice i vlatima nježnih stabljika dočaravaju život ove grude, život dug od ljupkog ritma u njihanju zipke do turobnog pozdrava u baladi narikače...

A mi volimo tu umjetnost i taj život svoje djedovske grude! U umjetničkim ostvarenjima vidimo puninu i jednostavnost bačke ravnice i naših salaša, jer je i svaka od tih naših umjetnica utkana u život u kome je malo radosti a mnogo rada, napora, odricanja i patnje. Ako se pak iz radosti pruža pogled na beskrajne prostore zlatnog, sazrelog klasja, može izvući sve što život nudi, onda su naše umjetnice raspjevanost svoga i narodnog bića pretočile u jednostavna, divna ostvarenja svojih vezova slamom. Posvjedočile su istinu da život nudi svoju svakidašnjicu, svoje sadržaje svima koji imaju oči za promatranje bogastva i ruke za hvatanje realnosti.

Svi oni, koji su htjeli objasniti umjetnička ostvarenja takve tehnike, polazili su od jedinstvenog običaja bunjevačkih Hrvata poznatog pod imenom »dožejanca« ili — izvorno bunjevački — »dužijanca«. Rasprava o ove dvije varijante iste riječi je zanimljiva posebno za jezikoslovce. Običaj je opisan također u više varijanti, s različitih polazišta. Svakako, ovaj je običaj rodio narodno stvaralaštvo od slame i klasja. Najprije je njegovana ornamentalna i funkcionalna plastika, a tek kasnije se došlo do slikarskih ostvarenja.

Dodao bih još nešto:

spominjemo danas u prikazima umjetničkih slikarskih ostvarenja imena naivki: Cilika Dulić, Marga Stipić, Marija Ivandekić, Kata Rogić, Ana i Đula Milodanović. Govorimo o visokoj tehnici u njihovu radu, o tehnici pletenja kojom se rade ukrasi i predmeti koji podsjećaju na skulpture i reljefe. Držim da treba naglasiti nešto drugo. Upravo ono što sam prije spomenuo: njihova su ostvarenja izraz potrebe da se ostane na domaćem tlu, vjeran povijesnim i narodnim tekovinama. Iza njihovih radova zaista ne stoji samo etnografski značaj već i jedna moralna kultura, određeni stav prema životu i njegovim pojavama.

Po motivima i sadržajima ostvarenja naših naivki jesu različita. Rekli smo: život je nudio sadržaje i motive. Impresioniraju upravo najneposredniji izrazi životnih manifestacija na slikama: Kosidba, Glačanje, Prelja, Oranje, Na salašu, Đeram, Na odru... Mogli bismo nizati pojedina ostvarenja i utvrditi, da je okvire stvaralaštva ovih žena postavila i odredila naša ravnica ,obitelj i dom, svakidašnjica.

Ima u tim ostvarenjima dinamike i statike, smisla za naturalizam i izuzetno profinjenog zanosa; prepliću se boje od bijele do crne, s mnoštvom i bogastvom nijansi (prljavo žute, sivoljubičaste, smeđe i dr). Da, sva ta ostvarenja su divna poezija u slami, himna životu koji protiče na beskrajnim, širokim prostorima dragih, djedovskih ravnica. Poslužit ću se riječima, koje je zabilježila o tim cvjetićima i slikama ugledna žena iz inozemstva: »... sve su to motivi iz svakodnevnog života, a ipak na način i s materijalom skoro neshvatljivim — slamom! To je nešto neviđeno u Evropi!...« (Hedwiga Mattern)

Neće biti suvišno upozoriti na jednu činjenicu koja je ponekad spomenuta u prikazima ovih naših umjetnica. Rečeno je naime da se ova umjetnost temeljila na svakidašnjem životu i pod snažnim utjecajem kršćanstva. Zato držim, da bi nužno bilo pokazati svima, koji zaista vole ovu umjetnost, sve ono što je ostvareno u vezi s ritualom i s bogoslužjem. Umjetnice su izradile mnoštvo kršćanskih simbola, koji su pohranjeni u župnim dvorovima, a svojevrsna su vrijedna ostvarenja.

Danas smo svi dovoljno zreli da stvari postavljamo na prava mjesta, pa bi upotpunjenje opusa ovih umjetnica posvjedočilo njihov razvojni put od simbolike do suvremenih tema.

I konačno:

za bačke oranice vežu me najljepše uspomene: djetinjstvo i mladost, prvi otkosi zrelog klasja... i najdraži grobovi: moje majke i majke moga jedinca.

K tome: životna istina je htjela da prvi put budem zabilježen u knjigu živih baš u Tavankutu, a da najljepše dane provedem na žedničkim oranicama i dolovima. Životna je igra htjela da budem intimno vezan upravo za ona hrvatska sela naših Bunjevaca gdje su se razvile, obogatile i oplemenile ruke naših umjetnica — naivki. To me ispunjava ponosom, rijetkom srećom; susret s umjetničkim ostvarenjima ovih jednostavnih naših žena rađa čežnju za zavičajem i tihu sjetu za onim što je nepovratno prošlo...

Ante Sekulić

Knjige

STJEPAN KRČMAR: *SUSRET NA PRAGU*, pripovijest, str. 103, Zagreb 1966.

Sadržaj Krčmarove pripovijesti »Susret na pragu« uzet je iz svakidašnjeg običnog gradskog života. Šimun Ledina, tridesetgodišnjak, arhitekt, negda vatreni aspirant slikarske umjetnosti (dok to roditelji nisu jednostavno izbrisali), nedavno oženjen voljenom Jelenom, morao je naskoro iza vjenčanja u bolnicu zbog vodene porebrice. Njegova je narav pomalo specifična i čudna. On spada po psihičkoj strukturi među one ljude u kojima nemirna misao uvijek ruje i neprestano rujući truje. To trajno svrdlanje ne ide uvijek za idealnom istinom, kako bi se naprečac moglo zamisliti. Takvi tipovi ne mogu zaustaviti trajni nemir i vječitu analizu svega što susretnu. U njima izgara traženje i oni s njime.

U tom svjetlu pisac opisuje Šimunov susret s bolnicom i s bolesnicima u sobi 4 C: Tomom Vrtiprahom, polumrtvim starcem koji je ubrzo umro, političkim zatvorenikom novinarom i Jurjem Remenarom.

Bolnica, doktorica, primarijus, pregledi i sve što nosi sobom pojam bolnice u kojoj je Šimun Ledina, sve to zaokuplja ovog neobično građenog bolesnika i nužnom logikom traži duge i neiscrpne analize. Misao ga trajno peče i vuče u nedogled.

Tomo Vrtiprah je nekadanji trgovac, slomljena života, jer je tragično izgubio sve svoje, ali uravnotežen, realan i određen, čovjek neiskvaren i vjernik u običnom smislu riječi. Razgovaraju, ali Tomu ne muči misao. On odmah shvaća stvari kakve jesu. Šimuna i ti razgovori izjedaju.

Slično je i s drugim razgovorima, susretima i situacijama u bolnici.

Dva su lica koja posebno ulaze u život Šimuna Ledine i unose dvije karakteristične komponente. Prvo je njegova žena Jelena, a drugo sestra Inviolata, redovnica-bolničarka.

On je s Jelenom sklopio brak iz ljubavi. Dopratila ga je u bolnicu. I njoj i njemu bilo je teško, tko zna kome teže. Da bi Jeleni olakšao samoću, moli prijatelja Matiju Repa da je malo izvede na šetnju. Želja je skoro ispunjena doslovno. Šetali su istim stazama, kojima je negda Šimun vodio Jelenu, bili su u istom baru i zaplesali su. Sve je to bilo bezazleno i jedino da udovolje Šimunu. Ali uzalud dobronamjernost i altruizam. Nad tom činjenicom proradio je žrvanj sumnje i mrcvario Šimunovu dušu kroz sve dane do izlaska iz bolnice. Nemirna Šimunova duša čemerila se i raspinjala, dok nije prešao kućni prag i opet doživio svoju nepromijenjenu voljenu Jelenu.

Drugo značajno lice za vrijeme boravka u bolnici Šimuna Ledine jest sestra Inviolata, mlada redovnica, anđeoskog izgleda i beskrajne ljubavi prema bolesnicama, uslužna, nasmijana, ponizna, radišna i spremna na tajnu žrtvu. Nju je Šimun sreo na prvom koraku u bolnici. Ona ga je odmah »izazvala« i svakim danom sve više »izazivala«. Perpleksan sukob i ozbiljne posljedice. Nije mogao shvatiti ni žrtvu, ni ideal, ni smisao života dobre redovnice. Njegov nutarnji sukob dosegao je vrhunac, kad joj se htio zamjeriti. Vidio je da nema mjesta »osveti« i da je promašio potez, ali povlačenje je bilo veoma neugodno i skoro nemoguće.

Sestra Inviolata odigrala je odlučujuću ulogu u životu Šimuna Ledine. Ona mu je neosjetno i besvjesno nametnula ideju Boga, koju je on samouvjereno i hotimično anulirao već od ranih đačkih dana. Ta ideja nije nimalo bila jasna Šimunu, ali je živjela i djelovala preko skromne redovnice. Do te spoznaje došao je Šimun Ledina tek kad je, slomljen zbog Jelenina nedolaska po nj u bolnicu, navratio u crkvu, počeo razmišljati o vrednotama, pogledao na Marijin kip i ugledao u pravom svjetlu sestru Inviolatu. Ideja Boga opet se vraćala k njemu, iako s pratnjom o obogaćenju života, jer neće više biti osamljen. Ono što nisu postigli razgovori s Tomom Vrtiprahom, razmišljanja o boli, o životu, o smislu života, postigla je produhovljena ličnost sestre Inviolate, jer je iz nje zračio Bog puninom svoje savršenosti i ljubavi. Nad tim se Šimun zamislio. Kakav će biti konačni ishod, tko može znati.

Čitava pripovijest, kako se već iz dosadanjeg izlaganja može razabrati, spada u specijalnu domenu psihološke pripovijedalačke proze. Pisac nema nakane samo suho opisivati situaciju i zbivanja. Glavna je poenta u tom da se svaki čin, gest, izraz, osjećaj, misao, temeljito proanalizira i dovede do što savršenijeg osvjetljenja. Time nije rečeno da je sve postiglo najbolji i najviše odgovarajući domet. To ovisi o uspješnosti i umješnosti ulaženja u predmet.

Ako promatramo opisana lica u cjelini, možemo ustanoviti da su uglavnom uspješno dorečena. Psihički profil glavnog lica Šimuna Ledine teče logično i uspješno sve do trenutka konačnog raspleta. No tu, čini se, da djeluje malo neočekivano posjet crkvi i njegova pažnja na okrunjeni kip Djevice Marije. Želim reći da se ovo zbivanje uvodi neočekivano kako se meni čini, bez prethodne temeljitije priprave. Netko bi mogao reći da je djelomično »mistički« šablonizirano. Međutim u prilog ovog zapažanja ne govori čitav splet refleksija koje su nadovezane na Šimunov iznenadni posjet crkvi.

Bilo kako mu drago, ova pripovijest unosi stanovitu prinovu u našu pripovijedalačku prozu, jer od ostvarenja Zvonimira Remete nismo imali sličan zahvat kod naših katoličkih hrvatskih pripovjedača.

Kompozicijski je pripovijest izvedena dobro i na suvremenom nivou osim primjedbe da je rasplet malo prebrz, a time i nedovoljno oblikovan. Lagani slijed radnje i analitičkih gledanja ugodno vode pažnju čitatelja. Nema teških situacija ni zamršenih zbivanja.

Jezik je lagan i dosta brušen. Stil je jasan i bistar. Usporedbe jedre i adekvatne, tu i tamo po koja neobična. Ima nekoliko izraza koji ne zvuče hrvatski.

Pisac je označio da je ova pripovijest napisana 1947. Objektivni razlozi uvjetovali su njezino dosta kasno objavljivanje. To je, dakle, raniji proizvod Stjepana Krčmara. Kako nam ova pripovijest daje naslutiti da iza nje ima još boljih ostvarenja, to ih s radoznalošću i nestrpljenjem očekujemo.

Nije rečeno da se svi moramo složiti sa svim piščevim zapažanjima i konstatacijama. Uzeto u cjelini, pripovijest je ne samo prilog novoj hrvatskoj prozi kršćanskog smjera, nego ujedno i proširenje novijih težnja da se naša književnost obogati žanrom psihološke proze.

Mirko Validžić

IVAN PAŠTRIĆ (1636—1708), AKADEMIK »ARKADIJE«

— O 260-godišnjici smrti —

Upravo prije 260 godina umro je u Rimu Ivan Paštrić, jedan od rijetkih naših ljudi koji je smio biti akademikom »Arkadije«. »Accademia degli Arcadi« izrasla je iz kruga što se bio okupljao oko švedske kraljice Kristine (1629—1689), a u kojemu su se nalazila i dva naša znamenita čovjeka, oba Dubrovčani: Nikola Radulović i Stjepan Gradić. Pola godine nakon osnutka »Arkadije« postao je njenim članom Ivan Paštrić. Budući da je »Arkadija« okupljala najistaknutije suvremenike s područja znanosti i umjetnosti — i sam papa Aleksandar VIII stupio je u novoosnovanu Akademiju a njegovi nasljednici slijede njegov primjer — očito je da se Ivan Paštrić odlikovao znanstveno-umjetničkim darom i radom. Jer je »Arkadija« postavila sebi zadatak da preodgoji književni ukus što ga je barok bio iskvario, bilo bi zanimljivo jednom istražiti koliki je bio Paštrićev prinos u tom književnom obnoviteljskom radu. Paštrićev suvremenik, također akademik »Arkadije«, biskup Perrimezzi veli da je Paštrić gotovo na svim sastancima, gdje su akademici izlazili sa svojim radovima, bio među prvima. Ostaje da se u bogatoj Paštrićevoj ostavštini, što se nalazi u Vatikanskoj biblioteci, istraže, prikažu i procijene književni radovi Ivana Paštrića, zvanog akademijskim arkađanskim imenom Ergino Parorio.

Ivan Golub

HKD SV. ĆIRILA I METODA je u nedjelju 27. X 1968. proslavilo stogodišnjicu svojega osnutka. Ujutro je u katedrali svečanu sv. misu uz prigodnu propovijed služio biskup Mons. Franjo Kuharić. Poslije mise otvorena je u Ćirilometodskoj knjižari na Kaptolu izložba edicija Društva koju je priredio dr Krešimir Mlač.

Poslije podne je u velikoj dvorani Dječačkoga sjemeništa na Šalati održana priredba koja je započela pozdravnim govorom predsjednika dra Janka Oberškog. Glavni urednik prof. Radovan Grgec prikazao je u svom kratkom referatu razvoj i značenje djelatnosti Društva sv. Jeronima, koje od god. 1946. nosi ime Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda. Nakon toga je muški zbor, kojim je ravnao regens chori katedrale vlč. Miho Demović, otpjevao kompoziciju A. Klobučara »Hvalite Gospodina«.

Poznati recitator g. Miroslav Supanc čitao je stihove Velimira Deželića st., Milana Pavelića, Izidora Poljaka, Petra Grkca, Đure Sudete, Nikole Šopa, Jeronima Kornera, Tona Smerdela, Ante Jakšića, Augusta Đarmatija, Serafina Mičića, Branislava Zeljkovića, Anke Petričević i Dubravka Ivančana, dok su g. Pere Dulčić i Mirko Kovačević recitirali svoje vlastite pjesme kao i pjesme Zvonimira Milkovića, Josipa Jankovića, Dinka Tusuna, Andrije Vučemila, Miljenka Hrkača i Franje Međerala.

Auditorij je toplo pozdravio renomiranu pjevačicu Janju Hanžek koja je uz klavirsku pratnju prof. Lešćana otpjevala dvije operne arije, dok je g. Petrač uz pratnju č. s. Imakulate Malinka odsvirao dva stavka iz Koncerta za obou Domenica Cimarose. Nakon te točke muški zbor je izveo »Slavensko pismo«, odlomak iz oratorija B. Širole »Sv. Ćiril i Metod«, te kompoziciju P. Matijevića »Christus vincit«. Sve koji su nastupili na toj jubilarnoj priredbi brojna publika nagradila je burnim aplauzom.

SADRŽAJ

G. Girardi: Vjernici i bezvjerci u novom svijetu 1
Ljubomir Maraković: Petar Preradović 5
Enver Čolaković: Najmlađi Lokljanin 13
Ljiljana Matković: Traganje za blizinama 32
Mirko Šeper: Jedna obljetnica 33
Mirko Vidović: Lament hrasta 36
Ton Smerdel: Poema o Jobu 37
Stanko Dominić: Božićna molitva radosti došašća 64
Hyeronimus: Kraljevstvo je Božje u vama 65
Veljko Vučetić: Krv Kristova 70
Juraj Lončarević: Josip Andrić 71
Josip Janković: Golubova smrt, Šetnja 79
Andrija Vučemil: Kap svjetla za razgovor 79
Ivan Zamoda: Ptica je jela 79
Vladimir Županić: Razgovor vodenih kapi 79
Ante Šimunić: Jedino u 80
Dane Peić: Ti jesi Bog 80
Darko Deković: Čuo sam hod 80
Matko Maronić: Vrati nam Bože 80
Antun Ivandija: 29. X 1918. 81
Joja Ricov: Kad umire poezija-doista 85
Svevlad Slamnig: Matoš i mi 87
" " Ovaj život 88
" " Živjeti kao svinje 89
Smiljan Velebit: Rodin u Zagrebu 90
S. V.: Fran Kršinić 92
Ante Sekulić: Umjetnost klasja 92
Mirko Validžić: Stjepan Krčmar: Susret na pragu 94
Ivan Golub: Ivan Paštrić 95
Stogodišnjica HKD sv. Ćirila i Metoda 96

NAĐITE BAR JEDNOG PRETPLATNIKA!

UPRAVO IZAŠLO:

Stjepan Krčmar: U ZRCALU (novele) 8 ND
Joja Ricov: MARABUNTA (pjesme) 8 ND